

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Borger i København mellem to verdenskrige

Jan Møller

Borger i København mellem to verdenskrige

JAN MØLLER

Borger i København
mellem
to verdenskrige

SESAM

© Forlaget Sesam A/S, 1985

Forsidebillede: John Christensen: *Vinterdag på Nørrebro*, 1936

Grafisk Tilrettelæggelse: Bent Juul Nielsen

Redaktion: Georg Vejen og Per Kølle

Trykt i Nørhaven Bogtrykkeri a/s, Viborg, 1985

ISBN 87-7324-651-4

Illustrationerne er stillet til rådighed af bl. a. :

Det kongelige Bibliotek (KB)

Nationalmuseet (NM)

Københavns Bymuseum (BM)

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA)

Statens Museum for Kunst (SMK)

Da det ikke har været forlaget muligt
at finde frem til alle rettighedsinde-
haverne af illustrationerne i denne bog,
vil disse omgående blive betalt
ved henvendelse til forlaget,
tlf. 01-15 37 00.

Indhold

Millionbyen på vej	7
En tur i byen	9
Gullaschbaroner og folkekøkkener	21
Melodien, der blev væk	31
Mælkedrenge og svajere	38
Uro i hovedstaden	42
Hjemme hos statsministeren	52
Klokkehatte og sokkeholdere	55
Små lejligheder og store villaer	65
Kolonihaver, skovture og sport	79
Film, teater og revy	93
Den lille Havfrue	107
Her kommer radioavisen	120
Ligeud eller omstigning?	129
Fuld fart fremad	142
Fest og drama i hovedstaden	153
Lille dreng i den store by	160
Hvornår skete det?	172
Litteratur	173
Register	174

Vestergade har siden middelalderen været en hovedfærdselsåre, der førte færdslen ind til Gammeltorv, engang byens centrum. Fotografiet, som er fra 1920'erne, viser en vældig trængsel i den smalle gade. Lastbiler, cyklister og fodgængere maser sig frem. Bortset fra, at Vestergade nu er ensrettet i retning mod Rådhuspladsen, og at bilerne er

af nyere årgange, kunne det samme billede tages i vore dage. Vestergade lider stadig af kronisk forstoppelse. I forgrunden til højre ses den eneste hestevogn – en mælkevogn fra »Enigheden«. I baggrunden anes Rådhuspladsen med Trafikmestervagten og Centralhotellet som en silhouet på hjørnet af Vesterbrogade. KB.

Millionbyen på vej

København gennem 800 år

Den bog, De holder i hånden, er min sjette og sidste skildring af livet i Danmarks hovedstad. Beretningen er opdelt således, at hver bog i serien *Borger i København* beskriver en epoke – et betydningsfuldt tidsafsnit – i hovedstadens historie.

Seriens første bog fortæller om borgerne i *middelalderens* København, om hvordan byen så ud, hvordan folk boede og arbejdede, hvad de spiste, og hvordan de gik klædt. Beretningen spænder over et tidsrum på henved 400 år, en periode, hvor der skete en vældig kulturel udvikling.

Den næste bog handler om livet på *Christian 4.'s tid*. I sin regeringstid på 60 år satte Christian 4. sit præg på København gennem de mange bygninger, der blev opført i denne periode. I kongens tid blev hovedstadens areal fordoblet ved tilkøb af grunde nord for den middelalderlige voldlinie.

Hundrede år senere er vi midt i *Holbergs København*: en by med snævre stræder, hvor karrosser og bærestole prøver at komme frem. Vi møder kan-

destøbere, knivsmede, posekikkere og andre af de kendte skikkelser fra Holbergs komedier. Det var rokokotiden med farverige dragter og hvidpudrede parykker. Det fortælles der om i seriens tredje bog.

I første del af 1800-tallet møder vi *Frederik 6.'s* småborgerlige og nøjsomme København. Endnu var hovedstaden en fæstning, der lå omgivet af grønne volde og spærret inde bag snævre byporte. For mange borgere var det en idyllisk tid, men for endnu flere var det en periode med elendige boligforhold og dybtgående sociale skel. Det læser man om i seriens fjerde bog.

Klunketiden er emnet for seriens femte bog. Det var en tid med materiel fremgang. Københavnerne fik gaslys, hestesporvogne og dampsprøjter. Det var dengang, hovedstaden sprængte sit snærende bælte: Portene blev revet ned og voldene – stort set – jævnet med jorden. Man kan, billedligt talt, sige, at byen ligefrem skyllede ud over det grønne land. København blev voksen – blev en storby på godt og ondt.

Med seriens sjette bog er vi tæt på nutiden. Så tæt, at en stor del af læserne selv har oplevet i hvert fald en del af perioden 1914–39. I dette tidsrum gennemløb København en helt utrolig udvikling inden for stort set alle områder. Det gjaldt bl.a. byggeri, boligindretning, erhvervsliv og trafik. Der kom radio og biografer, man gik til jazzkoncerter, og man så moderne kunst. Men det var også en tid med politisk uro og med stigende angst for det kommende verdensopgør.

Endnu en gang vil jeg forsøge at fortælle læserne, hvordan det kunne opleves at være borger i København, prøve at trænge ind bag de historiske begivenheder for at følge københavnernes i hverdag og fest.

Det er naturligvis ikke muligt i et enkelt bind at fortælle om alle de forhold, som prægede tilværelsen i det kvarte århundrede, perioden omfatter. Jeg har derfor udvalgt en række områder, der efter min mening i særlig grad vil have læsernes interesse.

Når det drejer sig om hverdagslivet,

har jeg i denne bog kunnet anvende en ny kilde – mig selv. Som barn i 1930'erne oplevede jeg hverdagen i København. Det er en kendt sag, at børn har en skarp iagttagelsesevne, og på grundlag af de mange oplagrede indtryk har jeg i bogens sidste kapitel fortalt løst og fast om, hvordan jeg oplevede hverdagen i hovedstaden.

I 1939 havde København 1.016.960 indbyggere. Det var nu lidt af en tilsnigelse. I selve København boede der knap 700.000 mennesker, men når Frederiksberg og Gentofte blev talt med, nåede de tre hovedstadskommuner op på 890.000 personer. Først når 11 forstadskommuner blev regnet med til Storkøbenhavn, passerede man millionen.

Med beretningen om disse københavnernes liv i hverdag og fest slutter jeg da serien. Tiden fra 1940 til 1980'erne er grundigt beskrevet af andre forfattere i de senere år. Jeg har derfor sat låget på skrivemaskinen og håber, at mine læsere vil tage godt imod denne sjette og sidste bog.

En tur i byen

København i 1930

Hvordan så København ud i årene mellem 1914 og 1939? Det kommer først og fremmest an på, hvilket årstal man går ud fra, og dernæst hvilke indtryk man har at sammenligne med.

I 1980'erne er der endnu mange mennesker, der har boet i København og oplevet staden, som den var dengang. Disse mennesker vil ofte tale om »de gode gamle dage«, hvor tilværelsen ikke var så hektisk og trafikken så voldsom.

København i 1930 – for at vælge et årstal – vil dog være en særlig spændende oplevelse både for den, der er født i 1880'erne, og som efter en årrække genser hovedstaden, og for den, der er født i 1950'erne og som kun kender København, som den er i vore dage.

Lad os derfor prøve at invitere en person fra hver af de nævnte grupper med på en rundtur i København i 1930. Den ene er en ældre herre, som fra omkring år 1900 har boet i udlandet, og som nu – i 1930 – er flyttet tilbage til hovedstaden. Den anden er en ung pige på 18 år, som er godt kendt med byen, som den er i vore dage – i 1980'erne.

Vi tager dem under armen begge to

og starter på *Rådhuspladsen*. Her vil begge vore venner nikke genkendende. Manden kan huske, at rådhuset var helt nyt og dårlig nok taget i brug, da han som ung mand forlod byen. Og den unge pige synes, at der er umådelig fredeligt på den store plads. En sporvogn kører sindigt ind til stoppestedet, og hun ser forbavset på sporvognen og på den mærkelige brune bjælkehytte, der står midt på pladsen – *trafikmestervagten*.

Manden husker, at i hans tid, da der kun var ganske få biler i København, kunne man slentre rundt på Rådhuspladsen uden at risikere at blive kørt ned. Pigen tænker på det trafikhelvede, som Rådhuspladsen er blevet i hendes tid. Foran rådhuset opdager hun en stor brolagt fordybning i hele bygningens bredde. Den ligner en kæmpemæssig flad kumme. Det er »Muslingeskallen«, som rådhusets arkitekt, Martin Nyrop, fik anlagt, inspireret af pladsen foran rådhuset i den italienske by Siena. »Muslingeskallen« blev senere ændret til et plant, flisebelagt område.

Den sekssporede H. C. Andersens Boulevard med tæt biltrafik ses ikke. I

◀ Udsigten fra Rådhusårnet er fotograferet i årene omkring udbruddet af 1. verdenskrig. Lige neden for taget ses »Muslingeskallen«, omgivet af trappetrin og piller. Lidt længere ude holder en lang række automobil-drosker og venter på kunder. Det fremgår tydeligt, at Rådhuspladsen dengang var en sporvogns-terminal, hvor mange linier mødtes. Trafikmestervagten – bjælkehytten midt på pladsen – og telefonkiosken er ene om at »møblere« det store område. Bygningen længst til venstre er Centralhotellet med hjørnerestaurant »Paraplyen«, og på hjørnet af Jernbanegade rager Dagmarteatrets karakteristiske tag op. Træerne breder sig frodigt i Vestre Boulevard, og man aner »Den lille Hornblæser«. Her raser den uophørlige trafikstrøm i vore dages H. C. Andersens Boulevard. I baggrunden ser vi det daværende jernbaneterræn, og bag dette Sankt Jørgens Sø og Frederiksberg.

Den gamle Langebro – Christian 9.'s Bro – fra 1903. Den var fra begyndelsen for smal og fik også i 1933 en »midlertidig« afløser, som var i brug i over 20 år, indtil den nuværende Langebro var færdig i 1954. Fotografiet, der er fra tiden under 1. verdenskrig, viser broen med den tætte trafik, sikkert umiddelbart efter en gennemsejling. Der ses navnlig mange fodgængere og cyklister. I baggrunden til højre ligger de dengang nye beboelsesblokke på Islands Brygge, og helt til venstre ses et hjørne af Langebros Badeanstalt, som først blev nedlagt, da havnevandet blev for ulækkert at svømme i. KB.

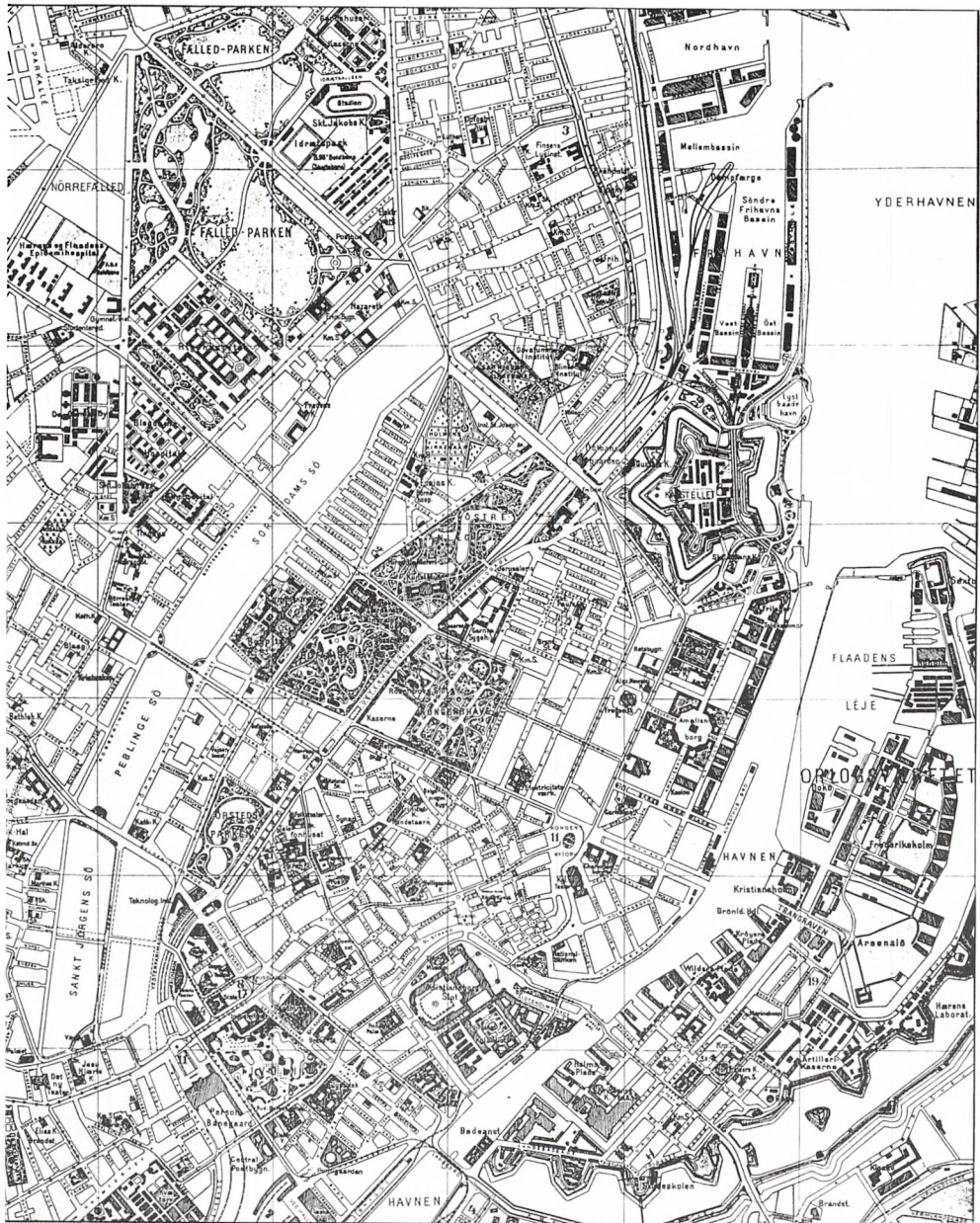

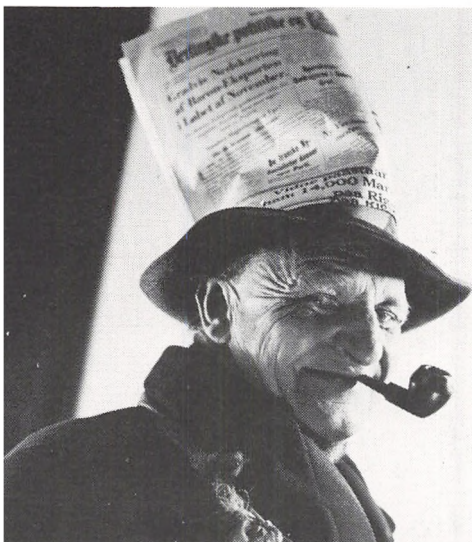
stedet ligger der – i 1930 – en smuk, bred gade, *Vestre Boulevard*, med en bred midterrabat, hvor der vokser grønne buske og blomstrende planter. En høj rød mur danner grænse mellem boulevarden og den hyggelige *rådhushave*, hvor mødre går tur med småbørn og duerne basker folk om ørerne.

For enden af *Vestre Boulevard* skimtes *Langebrogade* med sin pyntelige jernkonstruktion i klunkestil. Det var en svingbro, hvor det midterste parti kunne drejes, så der blev to smalle gennemsejlinger. Det var for øvrigt almindeligt, at drengene blev stående på den

Udsnit af kort over København omkring 1930. Ved første øjekast ligner det et nutidigt kort, men der er dog sket en del forandring på det halve århundrede. Den indre by er – stort set – uændret, men uden for den kan man se forskellen. Knippelsbro fører over i Torvegade, som dengang var meget smal, og Brogade eksisterede endnu som parallelgade, hvor nu udenrigsministeriets bygninger er rejst. Den Langebro, der ses på kortet, er også to generationer ældre end den nuværende. På Christianshavns side ses Rysensteens Badeanstalt i havneløbet. Det gamle baneterræn mellem Hovedbanegården og Gyldenløvesgade er også anderledes. Hvor Radiohuset ligger i vore dage, lå endnu i 1930 en del af Ladegårdens bygninger, og Ladegårdsåen eksisterede endnu som åbent vandløb med græsklædte skrænter. Længere mod vest fortsatte jernbanesporene fra Frederiksberg Station gennem trafikerede gader frem til Nørrebro Station. Københavns Stadsarkiv.

Mange københavnere kan endnu huske den friske avismand, Christian Sønesen, der havde sit stude på Kongens Nytorv ved hjørnet af Østergade. Han var kendt som »BT-manden« og reklamerede, som det kan ses, tydeligt for sin vare. Foto 1933. NM.

drejelige del og tog »køreturen« med – hvad der naturligvis var strengt forbudt.

Nok er der ikke ret mange biler at se, men til gengæld utrolig mange cyklister. Både den ældre mand og den unge pige er forbavset over det store antal. Næsten alle cyklerne er sortlakerede og ser tunge ud.

Fra Rådhuspladsen går vi ned ad Frederiksberggade – den vestligste del af Strøget. Her er til gengæld trængsel.

En gul omnibus prøver at komme frem, men en ølvogn med heste foran fylder mere end det halve af kørebanen. Fodgængerne bliver klemt op på de smalle fortove, og cyklisterne smutter ind og ud mellem de standsede biler.

Her kan den ældre og den unge mødes i erindringen om fredeligere tilstande – i gamle dage, da der næsten ingen biler var, og i nutiden, hvor Strøget er blevet gågade og stort set lukket for biltrafik.

Vi fortsætter ned ad Strøget, kommer forbi *Nytorv* og *Gammeltorv*, der ikke byder på nogen større forandringer, går videre ad *Nygade* og *Vimmel-skaflet* mod *Amagertorv*.

Undervejs møder vi velklædte københavnere. Herrerne i nydelige frakker, damerne i elegante spadsredragter og med hatte. Hvor er alle dog »pæne«. Pigen savner det brogede islæt på gågaden af unge i cowboybukser og turisterne i alverdens klædedragter.

Butikkerne ligger side om side bag store spejlglasruder. Navnene står med guldbogstaver over facaden, og inde i butikkerne ses høflige ekspedienter, der bukker belevent for kunderne.

Atter er det den unge, der bliver forbavset. Hvor er alle butikkerne med »ungt tøj« og høj musik? Hvor er alle pølsebarerne og de små serveringssteder henne? Den ældre, derimod, gen-

kender sceneriet. Også i hans tid var Strøget det sted, hvor københavnere promenerede frem og tilbage for at se de andre og selv blive set. Utallige herrehatte blev løftet op og sat på i samme takt, som man mødte venner og bekendte. Disse københavnere var – også i 1930'erne – stort set en inderkreds, hvor de fleste kendte hverandre.

Amagertorv med Storkepringvandet ligner sig selv, det er vi alle enige

Nuværende Israels Plads er byens gamle Grønttorv, hvor alle Københavns grønthandlere hentede deres varer. På billedet, som er fra midten af 1920'erne, ses det vældige mylder af parkerede hestevogne og lastbiler. Det er alle producenterne, der holder her, parat til dagens handeler. I vore dage er torvet fyldt med parkerede personbiler; kun ud mod Frederiksborggade er der et par rækker handlende med frugt, grøntsager og blomster. BM.

om, men *Østergade* blev i 1930 ikke brudt af den brede færdselsåre Bremerholm. I stedet ser vi *Integade*, der i retning mod Gammelholm fortsætter i den snævre og berygtede *Holmensgade* med de mange bordeller. Bremerholm blev først anlagt i 1932.

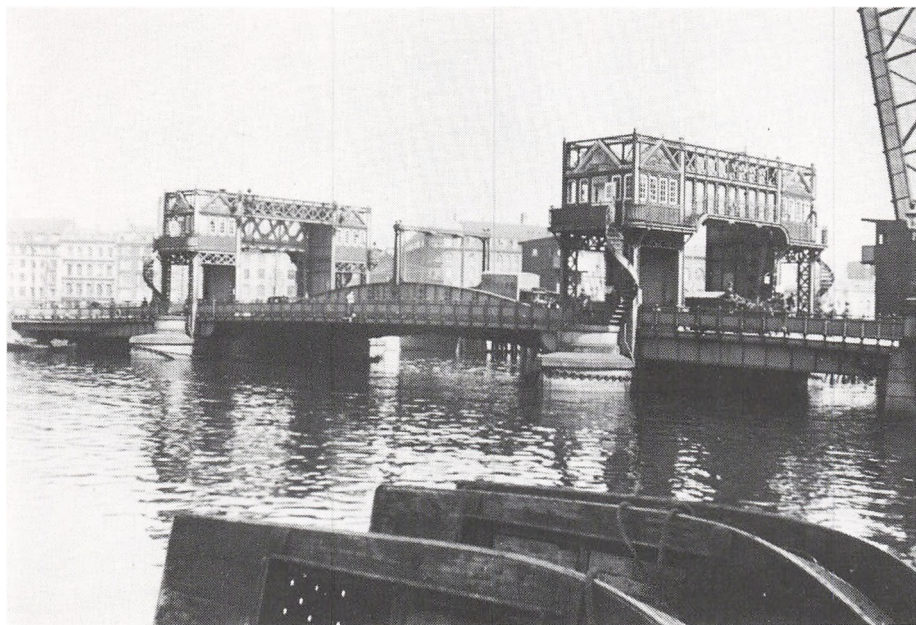
Kongens Nytorv kunne de begge genkende. De faste holdepunkter: »Hesten«, Nyhavn, Charlottenborg og Det kgl. Teater ligger, hvor de plejer at ligge. Det fornemme hotel, de gamle cafeer og stormagasinet på den anden side af torvet ligner sig selv. Den unge konstaterede endnu en gang, at trafikken er

til at overse, og at stemningen virker mere afslappet i 1930 end i 1980'erne.

Netop da vi var på vej over Kongens Nytorv, kom en sporvogn rumlende hen til stoppestedet. Linie 9 stod der på de store kulørte skilte. Vi gik op i den forreste vogn. Da bivognen havde

Situationsbillede fra Grønttorvet i 1920'erne. Store kurve med jordbær er stillet frem, og en af de solidt påklædte koner rækker fristende en kurv frem. Længst til venstre er en anden kone ved at veje en kurv på sin bismervægt. I baggrunden ses en lang række trækvogne, dengang et meget udbredt transportmiddel. KB.

klemtet klar, trak konduktøren i læderstroppen – ding – og så satte sporvognen i gang. Vi satte os ind på det ene af de lange lædersæder, der i begge sider løb under vinduerne, så passagererne sad med front mod hinanden. Konduktøren kom og rakte hånden frem for at få sin 25-øre fra hver af os. Mønterne blev kastet ned i den rummelige lædertaske, hvorpå han rev tre omstigningsbilletter af til os og gik videre.

En mand overfor rakte en tikrone-seddel frem. Med alle tegn på ubehag betragtede konduktøren sedlen på det store beløb og lod, som om han ikke kunne veksle den – med ordene: »Tror

Den tredje Knippelsbro blev opført 1906–08 og var i brug i knap 30 år. Et tidstypisk træk var de to ophængte bygninger til styrecentralerne. De minder nærmest om kolonihavehuse sat på pæle. KB.

De, det er Nationalbanken, dette her?»

Idet vi kørte, fik den ældre øje på »Stærekassen«, der netop var ved at blive opført som tilbygning til Det kgl. Teater. Han rystede på hovedet over, at man kunne ødelægge det kønne gamle teater på den måde.

Sporvognen drejede hen langs Magasin du Nord og svingede igen hen forbi statuen af Niels Juel. Den unge pige

Efter at de gamle huse i Torvegade på Christianshavn var revet ned, for at kørebanen kunne blive bredere, blev der opført en række etageejendomme. Mest kendt af dem er nok »Lagkagehuset«, opført 1928–31 med professor Edvard Thomsen som arkitekt. KB.

kunne ikke genkende bygningerne på venstre hånd, men den ældre vidste besked. Den gule bygning over for Østasiatisk Kompagni var »Hotel Kongen af Danmark« og den næste Nationalbanken, opført som en kopi af et florentinsk palads. Begge bygninger er i dag borte og erstattet af Nationalbankens moderne bygning.

18 Vi kørte videre ad *Holmens Kanal*,

forbi Holmens Kirke og over Holmens Bro. Her standsede sporvognen. Vognstyreren trak en af forruderne ned, greb en lang stang, der sad på vognens front, bøjede sig langt ud ad vinduet, skiftede sporet, satte stangen på plads, hev ruden op, gav fodklokken et tramp – ding – og svingede til venstre forbi Børsen og Privatbanken ud på *Knippelsbro* – en hyggelig gammel bro i klunkestil ligesom Langebro.

På Christianshavn er den første del af *Torvegade* ganske smal. Til venstre skimtes den gamle snævre *Brogade*, og på Christianshavns Torv ses den supermoderne »funkis«-ejendom »Lagkage-

huset«. En storm af protester rejste sig, da denne beboelsesejendom blev opført på det gamle børne- og tugthus' grund.

Vi hopper af og stiger et øjeblik efter på en linie 2, der kommer ude fra Amagerland, og med den kører vi tilbage til »fastlandet« for at se os lidt mere om i byen.

Tilbage på Rådhuspladsen undrer den unge pige sig over den store teaterbygning på hjørnet af Jernbanegade, hvor »Dagmarhus« senere kom til at ligge. Men den ældre vidste besked. Det er jo »Dagmar-teatret«, hvis storhedstid dog nok var forbi i 1930.

Cirkusbygningen i Jernbanegade kender de begge, men det snehvide Pa-

lads Teatret volder den ældre nogle problemer. Han husker, at »Kjøbenhavns Hovedstation« – Hovedbanegårdens forgænger – lå omtrent her. På det gamle banegårdsterræn er der endnu

Billedet viser et parti, der er ret forandret i nutiden. I forgrunden til højre runder Vesterbrogade sig om Frihedsstøtten, som dog ikke er med på fotografiet, og hele vejen rundt langs banegraven er der forretninger i lave bazarbygninger. Perronen på Vesterport Station skimtes bag broen. I baggrunden midtfor ligger Paladsteatret – den høje skorsten hører dog til det gamle vandværk. I nutiden er banegraven indtil broen i forgrunden overdækket. Tæt t.h. for den ligger det kæmpestore Royal Hotel. Fotografi fra ca. 1935. BM.

ikke opført regulære bygninger i 1930. Alt henligger som et virvar af små, primitive basarbygninger, hvor i nutiden bl. a. Royal Hotel rejser sine 21 etager.

Blandt disse forretninger så vi »kunsthandlere«, der havde specialiseret sig i seriefremstillede oliemalerier. De forestillede gerne enten en brølende kronhjort ved en skovsø eller en fed munk, der sad og hyggede sig med et glas vin i en hvælvet kælder – to uopslidelige motiver. En af disse butikker lå om hjørnet i Trommesalen, og endnu kalder man fidusmalerier for »trommesals-billede«.

Vi vender om og slentrer tilbage mod Rådhuspladsen. Undervejs får vi lyst til at gå i *Tivoli*, og vi oplever, at den gamle have faktisk ligner sig selv. Naturligvis kan mine to ledsagere kigge på mangt og meget, der så anderledes ud i deres tid, som f.eks. den gamle koncertsal, der blev ødelagt under besættelsen.

Vi standser foran Plænen netop på det tidspunkt, hvor Tivoligarden kommer marcherende. Plæmens tribune og baggrund er til både den unges og den

ældres forbavselse et romersk tempel med søjler – eller i hvert fald en kopi af sådan et. Her trækker garden op, og dens bagtrop stiller sig op ved en række kanoner. Og så går det løs. De små artillerister med bredskyggede, blanke hatte fyrer kanonerne af, én efter én, så det brager over hele haven.

Da jeg så mig omkring, var mine to ledsagere forsvundet. Hvorhen fandt jeg aldrig ud af. Det havde ellers været interessant at iagttage den forundring, de begge gav udtryk for, når de fik øje på ting, der så anderledes ud end i deres tid.

Det har givet blod på tanden til at se lidt nærmere på livet i København i perioden fra 1. til 2. verdenskrig. Det er næppe for meget sagt, at netop udbruddet af 1. verdenskrig på mange måder afsluttede »De gode gamle dage« og indvarslede en ny tid på godt og ondt.

Selv om krigen gik langt uden om lille Danmark og københavnernes, satte den alligevel sit præg på hovedstadens hverdag. Det handler næste kapitel om.

Gullaschbaroner og folkekøkkener

København under 1. verdenskrig

Den 27. juli 1914 strømmede københavnere til Toldboden i Københavns Havn. Den franske præsident Poincaré var ventet på officielt besøg, og alt var rede til at modtage den fornemme gæst.

Præsidenten kom imidlertid slet ikke. Han aflyste besøget og rejste direkte hjem. Der var opræk til international uro efter mordet på det østrig-ungarske tronfølgerpar en måned tidligere. Dagen efter kom Østrig-Ungarns krigserklæring til Serbien. Dermed var lunten til krudttønden tændt, og nu gik det stærkt: Den 1. august erklærede Tyskland Rusland krig, og dagen efter rykkede tyskerne over grænsen til det neutrale Luxembourg. Samtidig med en krigserklæring over for Frankrig marcherede tyske tropper ind i Belgien, og dagen efter erklærede England Tyskland krig. Europa stod i flammer – hvad ville der ske med Danmark?

I København blev situationen fulgt med stigende spænding fra time til time. Ville fremmede tropper besætte hovedstaden og dermed tvinge Danmark med i det europæiske opgør? Ville

byen blive afskåret fra omverdenen med øjeblikkelig vareknaphed til følge?

Allerede 2. august strømmede københavnere til Nationalbanken for at

Den franske Præsident sejlet direkte hjem.

Besøget aflyst.

27. Juli.

Præsident Poincarés Besøg i København, der skulde have fundet Sted i Dag, blev alligevel ikke til noget. Præsidenten sendte ved 10-Tiden et traadløst Telegram til Hoffet, i hvilket han beklagede at maatte meddele, hvorledes Forholdene i Evropa tvang ham hjem til Paris saa hurtigt som muligt. Meddelelsen kom ret hurtigt ud over Byen, men store Menneskemængder var dog allerede samlede paa Toldboden. Men Præsidenten kom ikke.

Han var sejlet direkte til Frankrig.

Løbesedlen, der så at sige indvarslede verdenskrigen for københavnere. KB.

indløse pengesedler med guld – det vidste man da, hvad var. Regeringen måtte omgående gribe ind. Guldindløseligheden blev suspenderet, og der blev sat en grænse for, hvor mange penge den enkelte låner kunne hæve i banker og spa-rekasser.

Naturligvis blev der også straks run på butikkerne. Ordet »hamstre« var endnu ikke opfundet, men de, der havde råd til det, ville sikre sig forråd af bl.a. fødevarer, inden det blev for sent.

Det militære beredskab blev også straks skærpet. Regeringen indkaldte den såkaldte *sikringsstyrke*, fortrinnsvis unge, der havde aftjent deres værnepligt, og som hurtigt kunne mobiliseres. København vrimlede med soldater. Uniformerne blev udleveret i Kastellet og på kasernerne, og der blev ikke meget tid til at prøve, om tøjet passede.

Med alle transportmidler – bl.a. sporvogne – blev soldaterne og deres udrustning sendt til hovedstadens forsvarsværker i byens omegn for at bemandle dem.

Forsvarets teknikere fik omgående travlt med at klargøre byens befæstning, d.v.s. forterne, batterierne og voldstrækningerne. Kilometervis af pigtråd blev rekvireret og sat op. Hvor man mente, at det var nødvendigt, blev der gravet skyttegrave, om det så var i folks private haver.

»Hullet i Nordfronten« – den manglende dækning mod en invasion nordfra – skulle stoppes. Derfor gik man i gang med at grave skyttegrave og støbe kase-matter tværs gennem Dyrehaven.

Regeringens næste skridt var at få gennemført en række love i rigsdagen. Befolkningen skulle sikres livsvigtige varer til rimelige priser – de såkaldte *maksimalpriser*. Regeringen fik vidtgående beføjelser til at disponere bl.a. ved ekspropriation af lagre af sådanne varer.

I København gennemførte bystyret restriktioner af forskellig art. For at spare på brændselsforbruget i kraftværkerne blev elektricitetspriserne forhøjet væsentligt.

I løbet af de første seks uger efter krigsudbruddet steg brødpriserne med 25%, så magistraten måtte omgående fastsætte maksimalpriser.

Byggeriet gik langsomt i stå. Dels holdt bygherrerne igen på grund af de usikre fremtidsudsigter, dels blev der knaphed på byggematerialer. Da tilflytningen til hovedstaden fortsatte uændret, blev der i krigsårene så stor bolig-nød i København, at man måtte opføre træbarakker og andet midlertidigt byggeri flere steder i byen.

Reallønnen faldt hurtigt på grund af prisstigningerne, men den gældende overenskomst udløb først i 1916. Den

stigende arbejdsløshed dæmpede imidlertid kravene om dyrtidsregulering. Var de ansatte ikke tilfredse med lønnen, kunne de bare gå. Der var nok, der ville overtage deres plads.

I slutningen af 1916 blev fødevarerne rationeret. Det passede aldeles ikke københavnernes. Når der endelig kunne fås nogle varer, og man havde penge til

Kort efter krigens udbrud blev sikringsstyrken indkaldt. Her trænges de indkaldte ved en munderingsafdeling, hvor der uddeles uniformer. Manden til venstre ser gammel ud, men det er bowleren, overskægget og hans trinde figur, der får ham til at se ældre ud, end han formentlig er. KB.

at købe dem, skulle man minsandten af med rationeringsmærker! Der skulle afleveres mærker for brød, sukker, mel, flæsk, smør og kaffe.

For at sikre de dårligst stillede med brændsel sørgede kommunen for rabat-kort foruden en egentlig rationering. Det kneb med at opretholde importen, ikke mindst af petroleum – ikke som brændsel, men til belysningen i de mange hjem, der endnu ikke havde fået indlagt elektricitet. Mange begyndte at bruge karbid til belysning, men dels var det ildelugtende, dels var der risiko for eksplosion. Karbid til belysning overlevede dog krigen som brændstof i cykel-lygter.

Tørvegravning blev begyndt, og millioner af tørv blev i krigsårene brugt dels til gasfremstilling, dels til boligopvarmning.

Man blev sparsommelig. I hjem, hvor der var lysekroner, skruede man så mange af pærerne løse, at kun én eller to lyste. Kommunen stod bag fremstillingen af billige hækasser, som sparede meget brændsel, når de blev anvendt rigtigt. Butikker, restauranter og forlystelser lukkede tidligere, sporvejsdriften blev indskrænket og gadebelysningen skåret kraftigt ned.

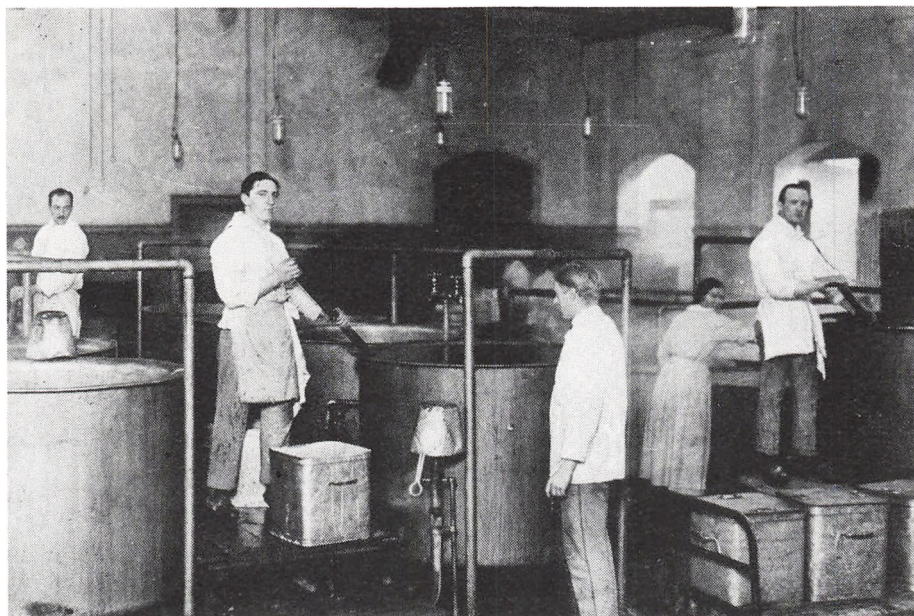
Det blev også svært at skaffe benzin til bilkørsel. Men da der ikke var ret mange biler i det hele taget, nøjedes

man med at forbyde almindelige personbiler at køre om natten og på søn- og helligdage.

Københavns kommune udfoldede megen opfindsomhed for at sikre, at borgerne – navnlig de dårligst stillede – fik nok at spise. Man satte sig på kartoffellagrene og tegnede leveringskontrakter med avlerne. Spritfremstilling på kartofler blev forbudt, og fra 1917 måtte kartofler ikke længere bruges som foder til husdyrene.

For at bøde på de meget beskedne smørrationer lod kommunen fremstille en meget billig marmelade til at smøre på brødet. Den var lavet af gulerødder, roer og græskar. Der var sparet på sukkeret, og den smagte absolut ikke særlig godt. Det er nok forklaringen på, at marmeladen ikke blev nogen succes.

Mangelen på spiritus bevirkede, at der blev lagt en solid afgift på denne vare. Det harmede mange, at en flaske snaps i 1917 pludselig skulle koste 2,40 kr. i stedet for et beskedent ørebeløb. Prisen lyder ikke overvældende, men man må vide, at en arbejdsmand tjente ca. 60 øre i timen, og at en flaske snaps nu svarede til 4 timers arbejde. Det var ved den lejlighed, man brugte udtrykket »den fattige mands snaps« – at man »stjal« et gammelt, anerkendt gode fra den hårdtarbejdende befolkning. Som bekendt faldt afgiften ikke bort efter

krigens ophør – tværtimod! Den var kommet for at blive. De tider var uigenkaldeligt forbi, da man kunne tillade sig at pudse vinduer i brændevin.

Et af de mest betydningsfulde tiltag fra kommunens side var oprettelse af de såkaldte *folkekøkkener*. Der blev fremstillet varm mad på et centralt sted, hvorfra den blev bragt ud i byen til forskellige udleveringssteder, bl.a. til spisesale i skoler og menighedshuse. To retter varm mad kostede 35 øre, hvis man selv hentede dem. Ville man spise på stedet kostede de 40 øre. I 1918 nåede kommunen op på at levere 6 millioner portioner.

Det var ikke den gastronomiske kunst, der var i højsædet i de københavnske folkekøkkener. De vældige gruekedler fortalte derimod om store mængder mad, der kunne mætte mange mennesker og leveres til en lav pris. ABA.

Også skolebørnene blev der tænkt på. Skolebespisning blev almindelig med varm mad hver anden dag. Opfindsomheden gik så vidt, at kommunen anlagde en pølsefabrik, et bageri og en frugtsaftfabrik. Kartoffelskrællerne fra folkekøkkenerne blev brugt til fremstilling af kartoffelmel, ligeledes på et kommunalt anlæg.

Der blev hurtigt mangel på metal under 1. verdenskrig, og da Nationalbanken derfor fik mangel på skillemonter, blev der udstedt 1-kronesedler. De rødbrune sedler var ikke kønne. Pjaltede og snavsede gik de fra hånd til hånd under navnet »petroleumsetiketter«. Nationalbankens arkiv.

Mens mange gode kræfter blev sat ind på at hjælpe de mindrebemidlede borgere, var der andre samfundsgrupper, der tjente tykt på verdenskrigen. De krigsførende magter skulle bruge kolossale mængder af dåsemad til soldaterne ved fronterne. Gullasch var en ret, der egnede sig til konserver, og desuden var det let at tilsløre, hvad det

egentlig var, man puttede i dåserne. Mange danskere gav sig til at fabrikere gullasch, og det gik stærkt. Selv om råvarerne blev stadig ringere, steg efterspørgslen og dermed priserne. Der var masser af penge at tjene.

På den måde opstod de såkaldte »gullaschbaroner« – folk, der på kort tid havde tjent en formue ved at fremstille og sælge bl.a. gullasch til de krigsførende magter.

Andre tjente store penge som skibsredere og aktiespekulanter. Det blev stadig vanskeligere at holde skibsfarten i gang, så ledige skibe kunne indtjene meget store fragtrater – hvis sejladsen kunne gennemføres. Almindelige små-

folk kunne sætte deres sparepenge i skibsaktier og – i heldigt fald – få indsatsen mangedoblet tilbage.

Mange af disse »nyrige« kunne slet ikke tåle at have så mange penge mellem hænderne. Der går utallige historier om det pralende og provokerende pengeforbrug, københavnernes oplevede: Om folk, der tændte cigarer med brændende pengesedler, om andre, der købte store landsteder, indrettede pragtfulde hjem og afholdt kostbare og vilde fester. Der var ham, der havde betalt et indkøb med så store sedler, at butiksindehaveren ikke kunne give tilbage, hvorefter kunden knuste butiksruden med sin stok – så passede pengene!

Forlystelseslivet fik et vældigt op-sving i krigsårene. De rige ville ud og more sig – og det spillede ingen rolle, hvad det kostede. Restauranter og teatre havde gyldne dage. Varieteernes flotte piger blev inviteret til orgier med de glade givere efter forestillingerne.

Mens sikringsstyrken var indkaldt, blev byen fyldt med soldater og officerer. Blandt de indkaldte menige var der mange veletablerede borgere, men uniformen afslørede ikke soldatens sociale

Mange danske skibe blev torpederet under 1. verdenskrig. For at vise, at de hørte hjemme i det neutrale Danmark, blev navn og nationalitet malet tydeligt på skibssiderne. KB.

status i det civile liv. En del restauranter nægtede at lukke menige soldater ind, måske ud fra den tankegang, at de kun havde småt med penge, og derfor – i restauratørkredse – var andenklasses, uønskede gæster.

Der fortælles en historie om, at en velhavende forretningsmand, der som menig soldat i uniform var blevet afvist af overtjeneren på en restaurant, den næste dag købte hele restauranten blot for at få den tilfredsstillende at gå hen og sparke overtjeneren ud!

Det var naturligvis kun et lille udsnit af befolkningen, der kunne te sig sådan. De hyppige prisstigninger udhulede de fastansattes løn. Lærere, præster, post-

og jernbanefolk og tilsvarende grupper havde svært ved at få det til at løbe rundt. Derfor virkede gullaschbaronerne adfærd særlig provokerende over for disse grupper. Til gengæld kunne de trøste sig med, at de hørte til de »kulturbærende« samfundslag – for kultur besad disse nyrige så sandelig ikke!

Forfatterinden *Emma Gad* forsøgte at råde bod på den manglende opdragelse. I sin klassiker »Takt og Tone« gjorde hun rede for, hvordan en virkelig herre

Den britiske u-båd E-13, som i august 1915 løb på grund ved Saltholm, blev bugseret ind til orlogsværftet efter den dramatiske beskydning. KB.

og dame af det gode borgerskab opførte sig ved forskellige lejligheder. Der var mange, der slugte bogen og prøvede at vænne sig til det indviklede ceremoniel, omgangen i de finere kredse tilsyneladende krævede.

Heldigvis blev København ikke inddraget i krigshandlingerne. Man vidste, at krigen rasede nede sydpå, men for de fleste var krigsbegivenhederne bare noget, der foregik på et stort landkort, hvor man kunne flytte rundt med ku-

Da den spanske syge hærgede i København i 1918, foreslog de eksisterende sengepladser på hospitalerne slet ikke. Alt, hvad der kunne inddrages til at huse de mange syge, blev nødtørftigt indrettet og taget i brug. Bl.a. blev Idrætshusets store gymnastiksal indrettet til nødhospital. ABA.

lørte nåle i takt med troppernes bevægelser.

Alligevel kom københavnernes til at opleve en uhyggelig episode. Om aftenen den 18. august 1915 strandede en

engelsk ubåd, E-13, på det lave vand ved Saltholm – på dansk søterritorium. Den næste formiddag blev ubåden observeret af to tyske torpedobåde, som åbnede ild og skød E-13 i brand. Besætningen – i alt 30 mand – forsøgte at dække sig bag bådens tårn eller sprang i vandet. Der blev dræbt 15 engelske marinesoldater, resten blev reddet og interneret på orlogsværftet.

Tyskland beklagede krænkelsen af dansk neutralitet. De dræbte englændere blev efter en højtidelighed på orlogsværftet sejlet til England på et dansk skib.

Da 1. verdenskrig var nået til sin sidste fase i oktober 1918, blev københavnere ramt af en epidemi – den såkaldte »spanske syge«. Det var en ondartet influenza med et voldsomt forløb, der i mange tilfælde endte med døden. Sygdommen ramte mange unge, og dødeligheden var stor, bl.a. fordi de syge ofte blev angrebet af lungebetændelse.

I oktober 1918 måtte man lukke mange skoler, og det blev forbudt børn at gå i biografen. Senere blev en lang

række teatre og andre steder, hvor der var fare for smitte, lukket.

Bispebjerg Hospital måtte indrette en særlig afdeling til de mange influenza-patienter, der blev indlagt. Det drejede sig om op til 50 nye patienter om dagen. Også plejepersonalet blev udsat for smitte; en enkelt sygeplejerske døde af sygdommen.

Den spanske syge bredte sig, og kommunen måtte se sig om efter plads til et »nødlazaret«. Det fandt man bl.a. på loftet i metodistmenighedens kirke i Rigensgade, hvor der blev indrettet 45 sengepladser. Bemandingen med læger og sygeplejersker var ganske utilstrækkelig, så man måtte bede de raskmeldte patienter – der havde opnået immunitet – optræde som sygehjælpere. Omtrent hver fjerde patient døde af sygdommen.

Epidemien ebbede ud i foråret 1919, men blussede op på ny ved årsskiftet 1920–21, hvor der igen måtte tages nødlazaretter i brug, men denne gang varede epidemien kun et par måneder.

I København og på Frederiksberg døde 4.200 mennesker af den spanske syge under disse epidemier.

Melodien, der blev væk

De sociale forhold

Selv om der var sket sociale fremskridt siden århundredeskiftet, var der stadig en betydelig del af Københavns befolkning, som økonomisk set var meget dårligt stillet.

Mange steder var arbejdslønnen urimeligt lav – selv om den var overenskomstmæssig – og ofte utilstrækkelig til at opretholde selv en nøjsom levefod. Havde en familie f.eks. mange børn, eller blev forsørgeren syg i en periode, væltede det stramme budget som et korthus.

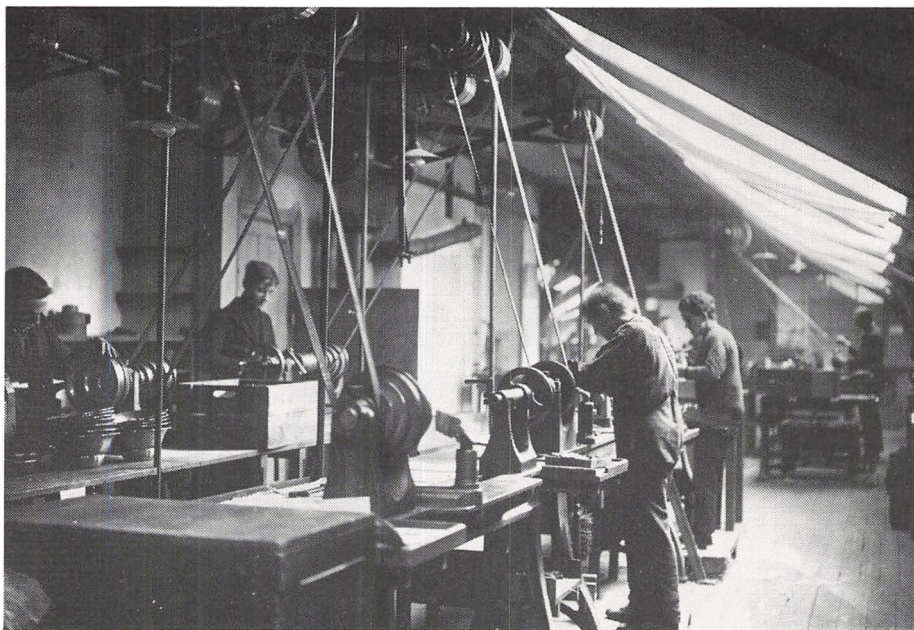
Mange familier anså det for meget vigtigt i hvert fald at have tag over hovedet, at beholde lejligheden selv om den var lille og dårlig. Så måtte andre påtrængende behov vente. Var det da et stort problem at finde en bolig?

I forrige århundrede, da den opvoksende industri havde brug for mange hænder, foregik der så stor en indvandring fra land til by, at boligbehovet voksede eksplosivt. Tidspunktet faldt sammen med frigivelsen af de hidtil ubebyggede arealer uden for det gamle voldsystem. Uden politisk regulering

fik byggespekulanter fat i disse grunde og opførte beboelsesejendomme med lejligheder, som en arbejderfamilie kunne få råd til at leje. Bygningerne lå tæt, gade op og gade ned på Nørrebro og Vesterbro. De enkelte byggegrunde blev udnyttet til det yderste. Der var både side- og baghuse, således at lys og luft dårligt kunne trænge ned i de snævre gårde, når bygningerne var 5-6 etager høje. Byggekvaliteten var ikke særlig høj, kort sagt – man skabte slumkvarterer fra starten.

De nye københavnere måtte tage til takke med, hvad de kunne få, fordi huslejerne var overkommelige. Fik man godt og varigt arbejde, kunne man lige akkurat klare dagen og vejen. Blev man f.eks. arbejdsløs, så det derimod sort ud.

De mennesker, der på en eller anden måde kom i knibe, udgjorde en gruppe, der i særlig grad straks mærkede enhver krise i samfundet på kroppen. Under 1. verdenskrig ramte dyrtiden hårdt. Der var, som tidligere nævnt, ikke noget, der hed dyrtidsregulering, og der var

Interiør fra en sølvvarefabrik i 1920'erne. Arbejderne til højre er metaltrykkere, der former skåle, fåde, bægre o.l. ved roterende maskiner. For at kunne udnytte sin krops vægt under arbejdet har metaltrykkeren en gjord om bagdelen. Under loftet løber drivaksler, hvorfra kraften overføres ved remtræk til de enkelte maskiner. Omdrejnings-hastigheden kunne reguleres ved at flytte remmene til større eller mindre skiver, enten på selve maskinerne eller på drivakslen. Foto, eget arkiv.

arbejdskraft nok. F.eks. måtte en kvindeligt arbejder på gennemsnitsløn arbejde tre timer for at tjene til et rugbrød. Det fortæller lidt om lønnens størrelse.

Samtidig med, at byggeriet næsten var gået i stå, steg huslejerne. Sammen med prisstigningerne på fødevarer betød det, at lønforhøjelserne langtfra kunne dække udgiftsstigningerne. Hvis der endda var tale om lønforhøjelser.

I 1920 var boligsituationen helt håbløs. 6000 mennesker stod uden egen bolig. Byggeriet kom simpelt hen for langsomt i gang efter krigen. Derfor opførte kommunen i de følgende år en del ejendomme. Det samme gjorde byggeforeningerne, der fik offentlig støtte, f.eks. Arbejdernes Andels-Boligforening, Københavns almindelige Boligselskab og Socialt Boligbyggeri.

Verdenskrisen, der startede i USA i 1929, bredte sig som ringe i vandet. »Depressionen«, som man også sagde, nåede til Danmark i 1931 og blev særdeles mærkbar i København. Der kom billige udenlandske industrivarer til landet. Havde man ikke ret mange penge, var det naturligvis en fordel, at f. eks. tøj og sko var billige. Men disse varer stjal markedet fra de hjemlige virksomheder, og det medførte nedgang i produktionen og dermed arbejdsløshed.

Ret hurtigt blev der oprettet en *valutacentral*, som skulle føre kontrol med importen, d.v.s. foretage en fordeling af importtilladelser til producenter og

Endnu kan man i den indre by møde vogne med frugt på faste stadepladser. Men i 20'erne og 30'erne var gadesælgerne et fast indslag i gadebilledet. Navnlig på »Broerne« kunne man møde dem med deres trækvogne, gade op og gade ned. »Sild er godt« gjaldede det op ad husmurene, hvis det var en fiskemand eller -kone. Frugt og grønsager så man oftest, og det passede ikke de lokale handlende at møde den form for konkurrence. Billedet viser en bananvogn omkring 1930. ABA.

handlende. Arbejdsløsheden steg til uanede højder. Kommunens kasse var ved at være tom, men så fandt bystyret på at udbyde »borgerlån«. Det blev en succes, og på kort tid havde kommunen

50 millioner kroner i kassen, så man kunne ride stormen af.

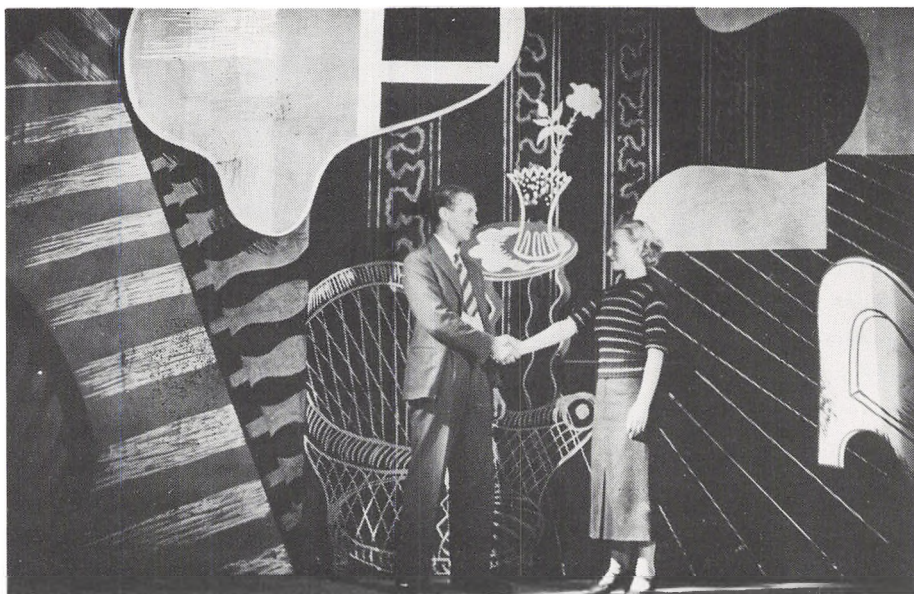
Arbejdsløsheden ramte alle erhvervsgrupper, ikke blot arbejderne. Navnlig i kontorfaget voksede stillingerne ikke på træerne. Hver gang der var en ledig plads, stod hundreder i kø for at få den. Selv jurister og ingeniører med en lang og dyr uddannelse bag sig kunne risikere en lang periode som arbejdsløse.

Havde man et arbejde, gjaldt det om at beholde det. Det vidste arbejdsgiverne, og det var ikke småting, de ansatte måtte finde sig i – også lønmæssigt – hvor der ikke fandtes nogen fagforening, der kunne gribe ind. Alle vidste,

at røg man ud, blev det ikke svært at finde en afløser.

Det er den situation, der afspejler sig i *Kjeld Abell's* berømte teaterstykke fra 1935, »Melodien, der blev væk«, hvor den gennemgående figur – *Larsen* – bliver rådet til at få sig »... no'et, der er absolut solidt ...« Det var kontorfolkets klare målsætning, og trygheden i an-

Kjeld Abell's satiriske spil »Melodien, der blev væk« blev fra premieren i 1935 en stor succes. Foran det meget fantasifulde bagtæppe rækker stykkets hovedpersoner hinanden hånden. Til venstre kontoristen Larsen i Peter Poulsens skikkelse, til højre Karen Lykkehus som hans kone. Teatermuseet.

sættelsen vejede tungere end lønnens størrelse.

Men selv om lønnen var lille, skulle en kontormand være velklædt. Pæn jakke og nobelt slips hørte til udstyret. Var man nusset og sjusket påklædt, havde man ingen chancer for at blive ansat i konkurrence med mere velklædte ansøgere. Det førte til den mildest talt nedsættende betegnelse for underordnede kontormennesker: »Flipproletarer«.

Kordegns *Hans Chr. Kofoed* på Christianshavn var en af de få, der personligt gjorde noget for de arbejdsløse. Sammen med sin kone gav han undervis-

Interiør fra Kofoeds Skole ca. 1929. Til venstre foregår bogbinderarbejde, til højre samles legetøj. Kofoeds Skoles arkiv.

ning i husflid i et kælderlokale i sognets menighedshus. Tilstrømningen voksede, og der måtte skaffes flere lærerkræfter. Meningen var, at de, der meldte sig, skulle udføre arbejde på et af skolens værksteder. Det var med til at gengive de arbejdsløse den selvrespekt, som hos de fleste havde fået et alvorligt knæk.

Ideen slog an – også hos de myndigheder, der sad på pengekassen – og i vore dage er Kofoeds Skole en kendt og værdsat institution i det sociale arbejde.

Under arbejdsløsheden i 1930'erne var nøden så stor, at arbejdsløse fandt på at møde op i Kødbyen ganske tidligt om morgenen for at tigge lidt kød. Det luvslidte tøj, den snavsede kasket og holdningen fortæller mere end mange ord om den arbejdsløses håbløse situation. Foto A.F. Johansen. Københavns Historie (Gyldendal).

I 1933 vedtog rigsdagen den såkaldte *socialreform*, udarbejdet af den daværende socialminister K.K. Steincke.

Lovkomplekset bestod af fire forskellige love, hvoraf navnlig lovene om offentlig forsorg og om folkeforsikring fik betydning for den kommunale administration.

I København blev hele det sociale hjælpesystem lagt om. Der blev oprettet socialkontorer i de forskellige bydele – i alt otte kontorer. En af de væsentligste forbedringer var, at kommunen kunne yde økonomisk hjælp i en række situationer, uden at det – som hidtil – havde de bivirkninger, som den egentlige fattighjælp havde, bl.a. tab af den grundlovsmæssige valgret, hvis ikke hjælpen var betalt tilbage eller eftergivet.

De arbejdsløses skarer var et kendt og trist indslag i 1930'ernes København, da arbejdsløsheden nåede op over 31%. De hang rundt omkring på kaffebarer, luvslidte i tøjet og med fedtet sixpence på hovedet. Den håbløse situation fremgik tydeligt af holdningen og ansigtsudtrykket.

Hørte man, at en fabrik søgte et par arbejdere, blev der hurtigt dannet en kø, og et lille håb blussede op. Så blev der pillet to mand ud af flokken – resten måtte gå med uforrettet sag.

Understøttelsen var lav, og mange ydmygede sig ved at gå rundt ved folks døre og tigge, for at familien ikke ligefrem skulle sulte. Man husker situatio-

nen, når det ringede på døren. Udenfor stod en duknakked skikkelse, som bad om 25 øre til en kop kaffe. Mange smækkede bare døren i og sagde til sig selv, at stodderen nok kun skulle skrabe penge sammen til at drikke sig fuld.

Det havde de fleste også gode grunde til at gøre. Det var nedværdigende at opleve, at man ikke kunne sørge ordentligt for sin familie. Mange familier levede af opvarmet kaffe og gammelt wienerbrød i dagevis.

Børn kunne ikke lide at fortælle, at deres far var arbejdsløs. Man holdt sammen om familiens værdighed og dækkede over sandheden. For dog at

Skolebørn fra en 1. klasse på vej til eller fra skole i midten af 1930'erne. De kære unger vil i 1985 være mellem 50 og 60 år – det er svært at forestille sig! Den ene af pigerne har en lille kuffert til sine bøger. Det var højeste mode dengang. Et par af drengene går med plusfours. Man var ordentligt klædt på. BM.

holde den værste nød fra døren fik konen undertiden et job med at vaske trapper eller gøre rent om natten. Den slags arbejde kunne stadig fås, fordi så få ville have det.

Også børnene tog deres tørn. Der var brug for mælkedrenge og bybude, og selv om betalingen var lille, faldt pengene på et tørt sted.

Mælkedrenge og svajere

Børn og unge i arbejde

I mange københavnske hjem var indtægterne meget små. Navnlig når forsørgeren var syg eller arbejdsløs, måtte der forstærkning til. Derfor var der mange børn og unge, der søgte job uden for skoletiden for på den måde at supplere hjemmets magre indtægter.

Der var næsten altid brug for mæl-

kedrenge, men det var et hårdt job. De skulle møde på mejeriet ganske tidligt om morgenen, længe før deres kamme-

En mælkevogn fra »Enigheden« er parkeret ved fortovskanten i en københavnsk gade, og »besætningen« har stillet sig op for fotografen. Foto fra 1920'erne, »Enigheden«.

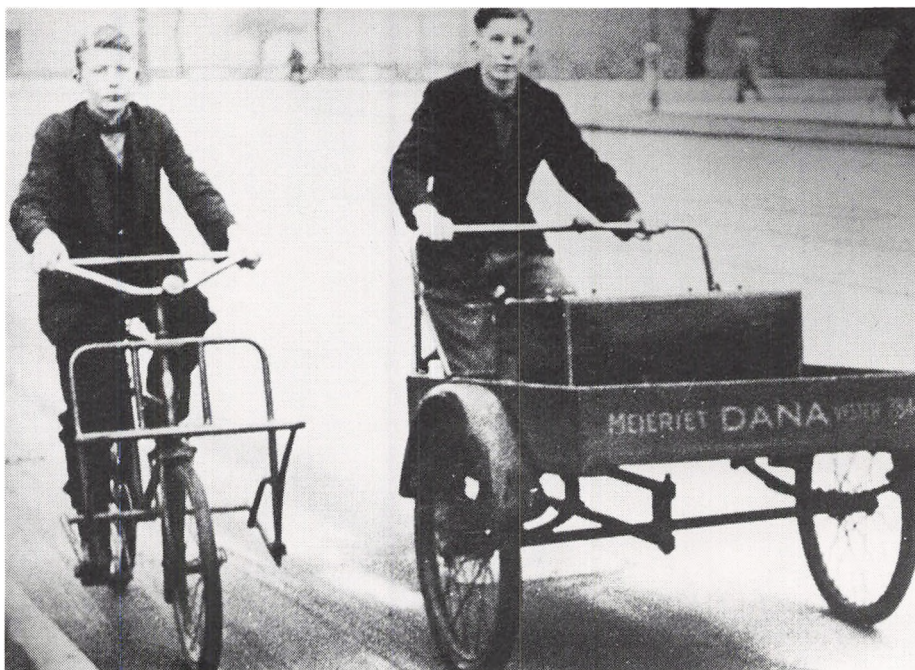
rater tænkte på at stå op. Mælkekusken eller -chaufføren havde et par drenge med sig på sin rute, og det var deres arbejde at anbringe de aftalte varer uden for folks døre. Det skulle gå stærkt, og drengene sprang op og ned ad trapperne fra stuen til femte sal, gade op og gade ned.

Når arbejdet var slut ved 12-tiden, skulle drengene hjem og læse lektier og derefter i skole fra kl. 13 til 18. De var på det tidspunkt så trætte, at de ofte faldt i søvn i timerne. Det var der mange lærere, der tog unådigt op, og så vankede der klø, men heldigvis var der andre lærere, der så gennem fingrene

En stor trehjulet ladcykel ses meget sjældent på gaderne i vore dage. Små varebiler har overtaget slæbet. På dette billede fra 1930'erne er cyklen belæst – sikkert langt mere end tilladt – med kurvemøbler og andre fletvarer. Selv om det på dette billede er en ældre herre, der tramper i pedalerne, var det mest de unge »svajere«, man så på disse cykler – trækvognens afløser. NM.

med, at drengene tog sig en lur i timerne.

Sammen med skraldevognene var mælkeudbringningen en fast del af lyd-billedet i den tidlige morgen. Flaskerne blev flyttet fra kasserne over i metalkurve under megen støj, og drengenes

To drenge på budcykler i København. Foto fra 1930'erne. ABA.

spring på trapperne var heller ikke lydløs, navnlig ikke, når de gik med træsko.

Mælkedrengene blev ikke overbetalt, men det skete, at der faldt lidt drikkepenge af. Så blev der måske råd til nye sko – eller til at køre med sporvogn, hvis skolen lå langt fra hjemmet.

Andre unge påtog sig at være bydrenge i de københavnske forretninger og bud-

centraler. Det foregik også i fritiden, men efter skoletid. Pladserne blev søgt af unge, der var gået ud af skolen, men som ikke kunne finde andet arbejde eller nogen læreplads.

Det var dengang almindeligt, at butikkerne rask væk tilbød kunderne at få bragt varer ud – også småting, når man nu havde arbejdskraften. En medvirkende årsag var, at borgerskabets damer – og for resten også herrerne – ikke anså det for passende at bære på varer i byens gader.

Budene blev udstyret med cykler. Ikke motoriserede, naturligvis, men

med pedaler, beregnet til den såkaldte »rugbrødsmotor«. De tungeste varer måtte køres på en trehjulet ladcykel – trækvognens efterkommer – og mindre varer blev kørt på en tohjulet cykel med varestativ over forhjulet. En særlig model – den såkaldte »Long-John« – havde et ekstra stort lad bag det fremskudte forhjul.

Når der skulle køres til, stod man op på pedalerne for rigtigt at lægge kræfterne i. Under denne manøvre svajede cyklen fra side til side i takt med pedaldrejningerne; derfor fik cykelbudene kælenavnet »svajere«.

Københavnerne tog svajerne til sig. Det var som regel friske unge mennesker, der altid havde en kvik bemærkning på rede hånd. Vrede sporvognsstyrere var »skinneslaver«, fornærmede bilister blev kaldt »gade-ejere«, og tø-

vende fodgængere, der ikke rigtig kunne fange trafikrytmen, hed »fumlegængere«. Var det ældre medborgere, blev de tituleret henholdsvis »bessefar« og »bessemor«, mens yngre københavnere blev kaldt »søster«. Kønne eksemplarer af slagsen fik et »bisse-pift« med i købet.

Der var dengang ikke piger blandt mælkedrengene og svajerne. Det var dog ikke ensbetydende med, at det kun var drengene, der kunne skrabe lidt ekstra penge hjem. Pigerne påtog sig at gå tur med småbørn, lufte hunde og læse med yngre skolebørn, der havde lidt vanskeligt ved at følge med i skolen. I de hjem, hvor begge forældrene var udearbejdende, måtte pigerne se efter deres mindre søskende, gøre rent og lave mad, altså virke som »husmoderafløser«.

Uro i hovedstaden

Gadekampe og kongelig politik

Nok var der en del, der tjente mange penge under 1. verdenskrig, men et endnu større antal københavnere havde meget dårlige levevilkår. Det provokerende luksusforbrug i de velhavende kredse stod i skærende modsætning til de sociale forhold i storbyens slumkvarterer. Der opstod derfor en forventning hos en del af de ramte grupper om, at arbejderbevægelsen skulle omstyrte det eksisterende samfundssystem og gennemtvinge den kommunistiske statsform. Kort sagt – der stod revolution på programmet.

En af initiativtagerne var den senere forfatter *Christian Christensen*, og de, der sluttede op om *syndikalisterne*, som bevægelsen kaldte sig, var folk, der følte, at situationen var komplet håbløs.

Betegnelsen stammer fra det franske ord for fagforening, »syndicat«. Bevægelsen gik ud på, at arbejdernes klassekamp skulle føres direkte på de enkelte arbejdspladser. Der skulle iværksættes pludselige strejker, sabotager og andre aktioner, og på længere sigt skulle der sigtes mod en generalstrejke.

For at understrege kravet om en højere arbejdsløshedsunderstøttelse arrangerede syndikalisterne den 29. januar 1918 en kæmpedemonstration, der startede på Nørrebro. Lederne satte det falske rygte i omløb, at folkemængden ville storme Flæskehallen, men der var helt andre planer. Undervejs købte en lille inderkreds nogle fastelavnskøller, og bevæbnet med dem fortsatte man mod den indre by, frem til Børsen. Derinde fandtes de forhadte spekulanter, der tilsyneladende kun var ude på at mele deres egen kage. Da selve optøget omsider nåede frem til børsbygningen, var politiet endnu ikke mødt talstærkt op. Det var ude ved Flæskehallen for at møde aktivisterne dér.

Så løb tre af lederne ind i børssalen forbi den forbløffede børsbetjent, der intet kunne stille op, og begyndte at slå løs på børsmedlemmerne og inventaret med fastelavnskøllerne. Politiet kom ret hurtigt frem til Børsen, men blev bombarderet af folkemængden med sten, hentet fra Christiansborgs byggeplads ved siden af. Efter nogen tid fik

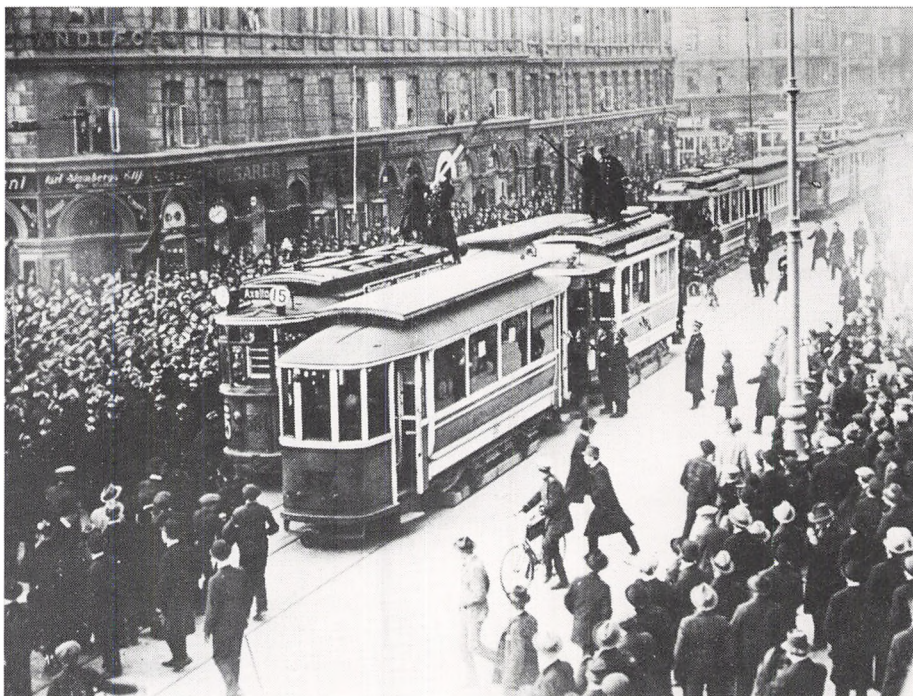

Det dramatiske fotografi er taget fra Holmens Bro og viser et demonstrationstog, der er på vej mod broen. Billedet har været gengivet flere gange tidligere, men der er to grunde til at bringe det endnu en gang. For det første er det et fremragende fotografi med både miljø og dramatik. For det andet henføres det ofte fejlagtigt til »Stormen på Børsen« den 11. februar 1918. Det er imidlertid fra en senere begivenhed, en demonstration, der fandt sted i oktober 1918. Politinspektør Einer Møller har i sine erindringer berettet, at han ledsagede protesttoget fra Folkets Hus mod Christiansborg. I forvejen havde han posteret ridende politi ved Holmens Bro og fik dirigeret toget ned ad gaden Ved Stranden. Her blev toget så at sige låst fast, så kun en deputation slap igennem

til Rigsdagen på Christiansborg. På billedet ses de otte politikryttere, der danner kæde tværs over gaden. ABA.

politiet overtaget. Der blev foretaget anholdelser, og der vankede en række fængsels- og bødestrafte til dem, man fik fat på.

Som protest mod fængslingen af nogle af syndikalisterne ledere blev der kaldt til møde den 10. november på det daværende Grønttorv – nu Israels Plads – i København. Der blev truet med en

Den 13. november 1918 ville syndikalerne holde et folkemøde på Grønttorvet. Ret hurtigt udartede mødet til terrorhandling. Mængden standsede et par sporvogne og »besatte« dem, og et par mand kravlede op på taget for at tale til folket. Dette kendte foto viser det øjeblik, hvor politibetjente kæmper med demonstranter på taget. I forgrunden ses agtværdige borgere, der følger slagets gang. På den modsatte side af Frederiksborggade er mængden tæt, og det »lyner« med blanke politihjelme. KB.

stærkt op, opstod der et slagsmål af et hidtil ukendt omfang. Kampene fortsatte i flere dage, og blandt de sårede var ca. 30 politibetjente.

Som det næsten altid sker ved sådanne lejligheder, mødte professionelle ballademagere op. Der blev tændt bål på Grønttorvet og hentet skærver som kasteskyts mod politiet. Det ridende politi var et yndet mål. Betjentene havde nemlig det største besvær med at berolige deres heste, når de blev ramt af de skarpe sten.

Rundt om i kvarteret måtte de hand-

44 omfattende strejke, hvis ikke lederne blev frigivet, og da politiet mødte tal-

lende sætte træskodder for vinduerne, fordi ruderne var knust. Det tog lang tid, før urolighederne ebbede ud, og politiet fik kontrol over situationen.

Det blev altså ikke til en socialistisk revolution i København denne gang. Utilfredsheden med »systemet« eksisterede dog stadig og ventede kun på en anledning til at bryde ud i nye aktioner.

Den politiske uro, der gærede overalt i samfundet efter 1. verdenskrig, nåede sit højdepunkt i dagene omkring påsken 1920. Overenskomstforhandlingerne på arbejdsmarkedet var brudt sammen, og arbejdsgiverne havde varslet lock-out. En uenighed mellem Christian 10. og den radikale statsminister C. Th. Zahle endte den 29. marts med, at kongen afskedigede ministeriet.

Nyheden bredte sig som en løbeild ud over København og det ganske land. Socialdemokraterne besluttede at true med generalstrejke, hvis kongen ikke straks tilbagekaldte afskedigelsen.

Med den senere statsminister Thorvald Stauning i spidsen gik socialdemokraterne samme aften til kongen på Amalienborg og forlangte regeringen genindsat, hvis generalstrejken skulle afblæses. Da denne nyhed blev kendt, strømmede københavnernes til Amalienborg Slotsplads, som var et bølgende menneskehav, da Stauning ankom. Der

»Social-Demokraten« – forgængerer for det nuværende »Aktuelt« – tog munden fuld på forsiden af sit ekstranummer den 29. marts 1920. Af teksten fremgår, at socialdemokraternes svar ville være en generalstrejke, der ville lamme hele samfundet. KB.

var revolution i luften. Og kongen fastholdt sin beslutning.

Københavns bystyre var klar over, at hvis generalstrejken skulle komme, ville det gå hårdest ud over københavnernes. Derfor tog en af borgmestrene, den konservative Ernst Kaper, det initi-

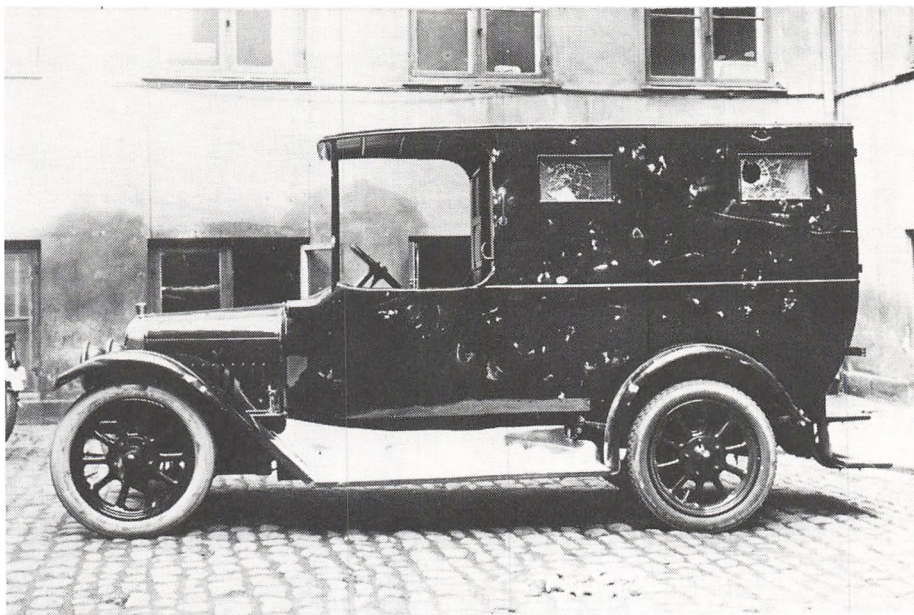
Københavns kommunalbestyrelse besluttede at sende en deputation til kongen på Amalienborg for at fremsætte forslag til løsning af regeringskrisen. Her er deputationen på vej til kongens palæ. I første række ses til venstre borgmester Jens Jensen, i midten Thorvald Stauning, som dengang var borgerrepræsentationens formand, og til højre Peder Hedebøl, den socialdemokratiske gruppes formand. ABA.

ativ at gå til Amalienborg den 30. marts sammen med finansborgmesteren og overpræsidenten for at overtale kongen til at give efter for de stillede krav. Delegationen forklarede majestæten, hvor hårdt hovedstadens befolkning ville

blive ramt, og antydede, at politiet ikke ubetinget kunne tvinges til at kæmpe mod københavnerne. Kaper oplyste, at mange betjente sympatiserede med socialdemokraterne.

Overenskomstforhandlingerne sluttede med forlig den 31. marts. Arbejdsgiverne havde bøjet sig. Men generalstrejken truede stadig, for kongen havde i mellemtiden udnævnt sin egen regering med sin private advokat, højesteretsadvokat *Otto Liebe*, som statsminister.

I de følgende dage overvejede parterne situationen. Stauning, som dengang var formand for borgerrepræsen-

tationen, indkaldte påskelørdag til et tværpolitisk møde for at prøve at finde en løsning på konflikten. Man nåede frem til et forslag, hvorefter ministeriet Liebe skulle afløses af et forretningsministerium under ledelse af overformynder M. P. Friis, hvis hovedopgave ville blive at udskrive valg.

På rådhuset vedtog borgerrepræsentationen at gå til kongen med forslaget for at afværge den truende generalstrejke. Mødet hos kongen gav ikke resultat. Den nye statsminister Liebe gik hårdt i rette med borgerrepræsentanterne, som derefter forlod mødet.

Endnu en gang fyldtes Amalienborg

Da »Påskekrisen« i 1920 var overstået, var syndikalisterne skuffede. Påskedags aften samlede der sig en gruppe demonstranter på Kongens Nytorv for at gå mod Amalienborg. Fra en byggeplads bevæbnede demonstranterne sig med mursten og brugte dem som kasteskyts mod politiets biler. En af vognene blev fotograferet efter »slaget«, så man kunne se skadernes omfang. NM.

Slotsplads med vrede københavnere. Stemningen var dystert og yderst aggressiv. Påskemat forhandlede der på Amalienborg, efter at også de borgerlige kommunalpolitikere havde rådet kongen til at følge den fremlagte plan. Omsider bøjede kongen sig, og Friis

overtog statsministerposten med embedsmænd og kommunalpolitikere som fagministre under den nye regerings korte levetid.

Da resultatet blev kendt, reagerede socialisternes venstrefløj skarpt – man følte sig snydt for revolutionen! Syndikalisterne arrangerede hurtigt et møde på Fælleden. Nu skulle folket afsætte kongen! Men politiet havde forberedt sig, og mødedeltagerne nåede ikke frem til Amalienborg som planlagt. Bataljen sluttede på Kongens Nytorv, hvor der blev kastet sten mod politiets vogne. Det gik så hårdt til, at en betjent måtte skyde varselsskud for at redde sig. Der blev knust en del butiksruder, og først ud på morgenen døde urolighederne hen.

Det blev Danmarks to korteste regeringsperioder, der fulgte med *påskekrisen*, som den blev kaldt. Ministeriet Liebe sad fra 30. marts til 5. april og ministeriet Friis fra 5. april til 5. maj.

Efter den russiske revolution i 1917 blev der dannet kommunistpartier i de fleste europæiske lande. I Danmark blev det kommunistiske parti stiftet den 1. april 1918 – endnu før afslutningen af 1. verdenskrig. I modsætning til syndikalisterne holdt kommunisterne en lav profil i en årrække.

48 I 1926 lavede kommunisterne en

Den kommunistiske partisekretær Arne Munch-Petersen arresteres på Christiansborg Slotsplads under nogle voldsomme uroligheder i 1931. Fra »Danmark i 30'erne«.

happening i Det kgl. Teater. Under den finske præsident Relanders officielle besøg i København var præsidenten med kongen og dronningen til en festforestilling i teatret. Netop som kapelmesteren havde slået an til ouverturen til »Liden Kirsten«, lød der høje råb fra galleriet, bl.a. »Leve de finske kommunister!« – og så blev der kastet en regn

af røde løbesedler ud over tilskuerrummet. Politiet kom hurtigt til og arresterede demonstranterne, mens orkestret spillede »Kong Christian«. Det var ungdomskommunisterne, der stod bag demonstrationen, under ledelse af formanden, den unge studerende *Arne Munch-Petersen*.

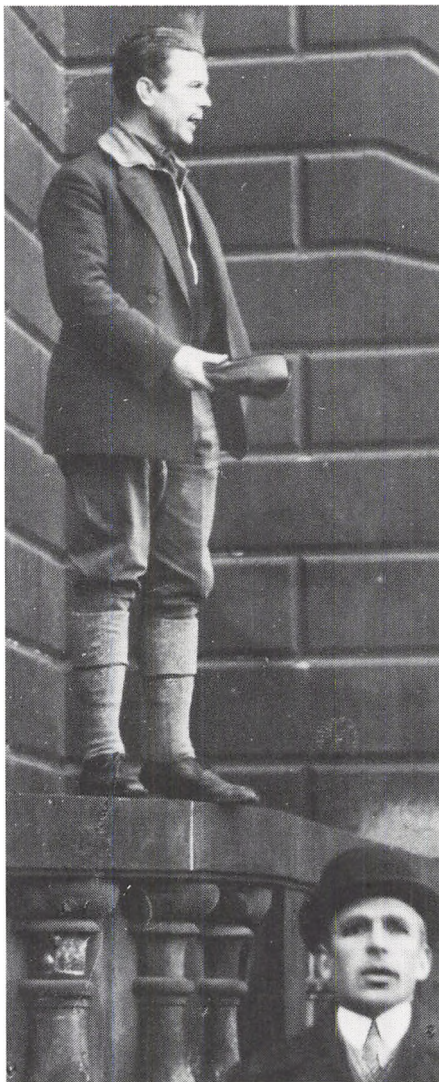
I oktober 1931 forsøgte kommunisterne at afholde et protestmøde på Grønttorvet i København i anledning af de hårde straffe, der var tildelt deres kammerater under nogle aktioner i Nagskov kort tid forinden. Politiet splittede demonstrationen, men en ny form på Christiansborg Slotsplads.

Da politiet greb ind, blev der slagsmål. En af de aktionerende løb hen til den ledende politiassistent og slog ham i jorden med sin knippel.

Rundt om i København opstod der i de følgende dage nye demonstrationer, og atter blev området ved Christiansborg valgt til mødested, hvor et par tusinde mennesker mødte op ved Slotsholmskanalen. Inden politiet nåede frem, havde den unge kommunistfører

Det var lidt af en københavner-begivenhed, da den unge kommunist Aksel Larsen i oktober 1932 holdt brandtale fra en robåd i Slotsholmskanalen. ABA.

Den senere så kendte folketingspolitiker, kommunisten Aksel Larsen holdt taler til folket, hvor som helst han kunne komme af sted med det. Her er han kravlet op foran Det kgl. Teater på Kongens Nytorv. KB.

Aksel Larsen lejet en robåd i Frederiksholms Kanal. Han vidste, at han omgående ville blive fjernet, hvis han talte fra landjorden, men til søs havde han en chance. I en halv time talte han sig hæs til folk på begge sider af Slotsholmskanalen, mens politiet prøvede at få fat i en båd, så man kunne bemægtige sig den formastelige. Larsen lod, som om han ville ro over til Christianshavn, men sprang i land ved Havnegade og forsvandt.

Uden at sympatisere med »kommunistoptøjerne« havde mange af de københavnere, der overværede Aksel Larsens manøvrer, sikkert moret sig over, at politiet blev narret. Det gjorde for øvrigt ikke morskaben mindre, at havnepolitiet, der omsider var blevet alarmeret og kom strygende i en motorbåd, ville arrestere to forbløffede og ganske sagesløse mænd, der tilfældigvis befandt sig i en robåd i havneløbet.

Mens Adolf Hitler beredte sig på at overtage magten i Tyskland, var der allerede »føget ugræs over hegnet«. Der var stiftet et dansk nazistparti – DNSAP – med sønderjyden Fritz Clausen som »fører«. Nazismen sagde nu ikke folk ret meget dengang, navnlig vandt de antisemitiske holdninger ikke genklang. Men der var andre sider ved bevægelsen, som vakte interesse. Mange syn-

tes, at parlamentarismen var ved at spille fallit. Man beundrede »den stærke mand«, der ordnede det hele. Et system, hvor der blev *handlet*, og hvor ikke alting druknede i snak.

Sådanne tanker vandt fodfæste bl. a. i den konservative ungdomsbewægelse. Konservativ Ungdom – K.U. – anlagde uniformer med spidsbukser, sorte støvler og bælte med skrårøm. Forbilledet var der ingen tvivl om.

Ungkommunisterne fik også uniform. Med huer og trøjer marcherede »Det røde Arbejderværn« af sted, og hvor de to korps mødtes, vankede der brodne pander. I 1935 vedtog rigsdagen en lov om uniformsforbud, og så var det bal forbi.

I 1935 blev København endnu en gang skueplads for et kraftigt politisk fremstød. Den meget militante landbobewægelse »Landbrugernes Sammenslutning« – L.S. – arrangerede den 29. januar 1935 et regulært bondetog til hovedstaden. Man ville gå lige op til kongen og forlange bedre kår for landbruket. Omkring 40.000 landmænd sluttede op og marcherede mod København.

På Amalienborg fik L.S.-lederne foretræde for Christian 10. Da deputationen havde fremlagt sit ærinde, udtalte kongen, at det var regeringen, der

Da »Landbrugernes Sammenslutning« i 1935 arrangerede et »bondetog« til København, fik formanden, gårdejer Knud Bach, foretræde på Amalienborg for kongen og statsministeren. Efter mødet stod han på Slotspladsen og fortalte de ca. 40.000 fremmødte, hvad resultatet var blevet. KB.

skulle forhandles med.

Københavnerne tog pænt imod bønderne, og der blev i stor udstrækning sørget for privat indkvartering. Statsministeren lovede, at regeringen omgående skulle tage bøndernes krav op til drøftelse, og efter et stort politisk møde på Stadion tog deltagerne hjem igen, hver til sit. Endnu en gang blev københavnernes skånet for en revolution.

Hjemme hos statsministeren

Kanslergade-forliget

Københavnere kan ikke undgå at få de store politiske begivenheder tæt ind på livet. København er nu engang landets hovedstad og hjemsted for såvel regeringen som folketinget – eller rigsdagen, som man sagde, før landstinget blev ophævet. Men ikke alle politiske beslutninger bliver truffet på Christiansborg.

I 1933 blev der sluttet et vidtrækkende forlig, der fik det besynderlige navn *Kanslergade-forliget*. Regeringen var siden 1929 sammensat af ledere fra to partier: Socialdemokratiet og Det radikale Venstre. *Thorvald Stauning* var statsminister, og den radikale *Peter Munch* var udenrigsminister.

I disse urolige år, hvor arbejdsløsheden steg i uanet omfang, skulle en stor del af overenskomsterne på arbejdsmarkedet fornys. I den anstrengte situation var det en nærmest håbløs opgave at få arbejdsgivernes og lønmodtagernes krav til at mødes. Lockout og strejke blev varslet og situationen efterhånden så alvorlig, at regeringen for første gang besluttede at forelægge en lov om forbud mod lockouter og strejker.

Thorvald Stauning (1873–1942) havde i 1939 været statsminister uafbrudt siden 1929. Han var da 66 år og en træt, gammel mand. Selv om Stauning fuldt og helt var arbejderklassens mand, fulgte han dog i påklædning og livsvaner et borgerligt mønster. Den elegante grå bowlerhat og stokken er udtryk for det. KB.

Der foregik et intensivt arbejde inden for de forskellige partier for at finde en løsning, så det store politiske sammenbrud kunne undgås og landet blive skånet for en ødelæggende konflikt på arbejdsmarkedet. I den sidste ende skete der noget utraditionelt: Statsministeren inviterede lederne fra partiet Venstre hjem til sin private bolig i Kanslergade på Østerbro til en afgørende forhandling, hvor regeringspartiernes øvrige ledere naturligvis også var til stede.

Fra søndag morgen den 29. januar til mandag morgen kl. 4 forhandlede den

Der findes ingen pressefotos fra forhandlingerne i Kanslergade i januar 1933. De var jo netop henlagt til statsministerens hjem for at undgå enhver offentlig opmærksomhed. Tegneren Jensenius gjorde grin med hemmelighedskræmmeriet i sin berømte tegning i »Blæksprutten«. På bedste spionmanér – dog uden skæg og blå briller – banker Venstres forhandlere på gadedøren og bliver først lukket ind, efter at Stauning og Zahle har set, at det kun er de indbudte, der kommer. For at skabe lidt dramatik anbragte Jensenius den konservative politiker Christmas Møller i baggrunden. Han står i gadelystens skær og viser, at han udmærket er klar over, at der foregår et eller andet, som hans parti ikke skal inviteres med til. KB.

I 1939 blev der underskrevet en ikke-angrebspagt mellem Danmark og Tyskland. Dagen før – den 30. maj – blev der afholdt et socialdemokratisk møde på Christianshavns Vold. Landsfaderen – statsminister Stauning – har sat sig til rette ved et bord. Hvis fotografiet ikke lyver, tager Stauning sig en lille, men sikkert tiltrængt lur, mens den unge Erhard Jacobsen har bestaget talerstolen og præker for folket.

snævre kreds af erfarne og begavede politikere om en mulig løsning. Mange

gange var tålmodigheden ved at slippe op. Til sidst opgav Venstres forhandlere og ville gå deres vej. Stauning inviterede dem til en forfriskning, inden de gik – og i den lidt mere afslappede stemning kom forhandlingerne pludselig i gang igen.

Til sidst fandt man en løsning, hvis hovedpunkter var en devaluering af kronen på ca. 10% og en lov, der forlængede den gældende overenskomst på arbejdsmarkedet og således forhindrede såvel strejke som lockout.

Det konservative Folkeparti var ikke deltager i disse forhandlinger. Vittighedsbladene bragte i den efterfølgende tid tegninger, hvor man så den konservative leder som en mere eller mindre interesseret iagttager ved forhandlingerne i Kanslergade.

For øvrigt blev Stauning ikke boende i Kanslergade. I anledning af hans 60 års fødselsdag havde bl.a. en kreds af venner samlet ind til en æresbolig på Vauleursvej i Hellerup. I denne eksklusive rigmandsvilla boede den gamle arbejderfører de sidste ni år af sit liv.

Klokkehatte og sokkeholdere

Hvad havde man på?

Perioden fra 1. til 2. verdenskrigs begyndelse var kun på et kvart århundrede, men i det tidsrum skete der en vældig udvikling i tøjvanerne. Der kan næppe påvises nogen tidligere periode på 25 år, hvor der skete tilsvarende forandringer i folks klædedragter.

Som både før og siden var det påvirkningerne fra udlandet – navnlig Frankrig og England – der bestemte moderne. Nok var København ikke modens Mekka, men det var dog her, strømningerne først blev registreret og bearbejdet, så københavnernes påklædning på den måde blev toneangivende for den øvrige del af landet.

I årene op til 1. verdenskrig var tøjet endnu præget af klunketidens vaner. Kvindefiguren var formet af streng korsetter, man kan næsten sige mis-handlet. Korsettets metalstivere presede maven ind, så den blev ganske flad. Til gengæld støttede det barmen, der skød sig frem som en konsol, og som en slags modvægt strittede enden bagud. Figuren var med andre ord svajrygget. Jølerne var fortsat fodlange, men ikke

Billeder af damer i undertøj har altid haft interesse – naturligvis navnlig for mænd. »Franske postkort« blev et begreb, der antydede noget ret uanstændigt, set med datidens øjne. Her er en ung dame fra omkring 1918 ved at klæde sig af. Hun må se sig bagfra i spejlet for at hægte korsettet op. Resten af proceduren overlades til fantasien. Postkort – som dog ikke var beregnet til at sendes åbent med posten!

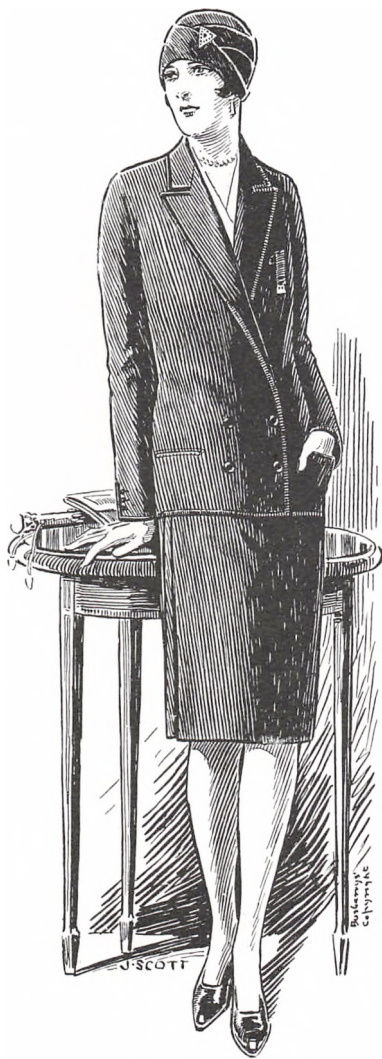
Det mere romantiske look i 1928. Bæltet er sunket ned under bælttestedet – der er ingen markeret talje. Hattene er ret pjankede; de er måske beregnet til et cocktailselskab. Fra et engelsk modemagasin.

længere klokkeformede – tværtimod. Vidden forneden tog gradvis af, og til sidst var der tale om en havfrueliggende

kontur. Nogle kvinder så faktisk ud, som om de kun havde ét ben.

Verdenskrigen vendte op og ned på mange ting – også på klædedragterne. For det første kom der knaphed på materialer. Den rige ødslen med stof hørte op. For det andet var kvinderne ved at blive sig selv bevidst og ville ikke lænere stå i skygge af mændene. Kvinder dyrkede sport, og de cyklede. Her duede de lange kjoler ikke. Da lange bukser ikke var sagen dengang, opfandt man den todelte nederdel, der tillod kvinder at cykle, uden at kvindeligheden blev sat helt over styr. For det tredje måtte kvinderne i de krigsførende lande overtage en række mandejobs i kontorer, på fabrikker, som chauffører, tjenere og landarbejdere. Disse forhold ændrede kvindedragten og -moden radikalt, og det smittede også af på københavnerinderne. Moden fortæller jo blot, *hvordan* man skal se ud – ikke *hvorfor*.

Efter slutningen af 1. verdenskrig slog en ny mode igennem: Kvinderne skulle klædes i stramme kjoler, der ikke var længere end til lige over knæet. Snittet var nærmest sækkeagtigt – lige op og ned. Håret skulle være kortklippet. Man talte om »garconne-frisuren« eller det »bobbete« pagehår. Nu var det sket med fremhævet barm og bagdel – en kvinde skulle kort sagt helst have figur som en ung mand.

Spadseredragt med »lige linier«, som moden også foreskrev i 1928. Hattene har turbanfacon. Fra et engelsk modemagasin.

Klokkehattene var højeste mode i slutningen af 1920'erne. Her er en ung mor med sin datter, fotograferet på Langelinie i 1928. Eget arkiv.

På hovedet havde hun en klokkeformet hat, der gik så langt ned, at hun måtte bøje hovedet lidt bagover for at kunne se lige ud. Om halsen en lang kæde med store kulørte kugler. Så var man parat til at kaste sig ud i tidens foretrukne pardans – charleston.

Kosmetik blev stadig mere anvendt til daglig brug – rouge, pudder og læbestift. Rød neglelak så man ofte.

Et nyforlovet par promenerer på Kongens Nytorv langs Det kgl. Teater i 1917. Hun er i en mørk, folderig dragt med stor, hvid krave og fjerprydet hat. Han har taget sin elegante bowlerhat på i dagens anledning. Eget arkiv.

Herrer, der gerne ville se sportslige ud, iførte sig »plusfours«, som det ses på herren længst til venstre. Navnet på den engelske mode henviser til, at de vide bukser skulle bøjes om fire tommer under knæet. Selskabet skal på travetur; damerne er iført spadseredragter. Foto 1935. Eget arkiv.

Den ældre generation sukkede ved synet og mente, at nu var verdens undergang i hvert fald nær.

Senere blev tøjet mere praktisk. Undertøjet blev lettere og enklere – ofte i andre kulører end hvidt. Korsettet blev mindre for til sidst at blive afløst af en »hofteholder« eller »strømpeholder«.

I 1930'erne blev spadseredragten populær. Den bestod af en kort, ret stram nederdel og en jakke, som ofte næsten var i herrefacon. Stoffet var gerne lidt groftvævet, f.eks. tweed. Skoene var kraftige og med lav hæl.

Nu hvor benene var synlige indtil knæene, kom silkestrømpernes store

tid. Særlig de »solbrændte« nuancer fremhævede de pæne ben. Bagsiden af medaljen var, at der skulle næsten ingenting til, før der løb en maske. Så måtte strømperne repareres, for et par nye strømper kostede mange penge.

For mændenes vedkommende var udviklingen langt fredeligere. Mandetøj skulle stive værdigheden af. Skjorter

I vore dage er mænds frisur som regel meget afslappet. Men for 60 år siden skulle en gentleman være velfriseret. Krøllet hår blev ofte tæmmet med glinsende pomade, så håret sad som en blank hjelm om hovedet. Fra postordrekatalog, 1927.

Moden i begyndelsen af 1920'erne synes at foreskrive en løstsiddende dragt med en ret lang nederdel. Barnevognen er en yderst elegant model med store hjul. Den fotograferende ægtemand har nok set sit snit til at få plakaten med på billedet, som er taget på Christianshavn i foråret 1921. Eget arkiv.

med løse, stivede manchetter og høj flip samt slips var en selvfølge. Tøjet var kraftigt og gerne i mørke grå eller brune farver.

Også her skete der en lempelse. Tøjet blev lettere i stoffet. Skjorterne fik faste manchetter og blød flip.

Som sædvanlig var der færre udsving i mændenes påklædning. Undertøjet blev enklere, jakkerne kortere. Sportspræget viste sig i løsere snit og i tern og farver. Vesten var ikke længere en selvfølgelig del af en habit, og de posede plusfours vandt frem sammen med ternede sportsstrømper og snøresko. Nu gik ingen længere med fjederstøvler, og den rundpuldede bowlerhat – af en senere, respektløs generation betegnet

Sokkeholdere skal sikre, at sokkerne sidder glat og stramt op om læggen og ikke hænger i »ål«. Denne herre i en annonce fra 1923 nyder effekten af sine nyerhvervede sokkeholdere.

som en »hårdtpumpet alpehue« – blev erstattet med den bløde filthæt med bule i pulden. Fra England kom den ternede kasket – den såkaldte *sixpence*.

Mænd, som prøvede at gå deres egne veje i endnu mere afslappet påklædning, blev dog ikke accepteret i de tone-

angivende kredse. Mandsdragten var fortsat en uniform.

Selv om buksebenene bestemt ikke stumpede, så at sokkerne var synlige, var det vigtigt at undgå »ål« i sokkerne. Der var derfor et betydeligt salg i *sokkeholdere*, der blev spændt om læggene og holdt sokkerne op ved et bændel med spænde, ligesom kvindernes strømpeholdere.

Småpigers påklædning var mere »kvindelig« for 60 år siden end i nutiden. Her er en 3-års pige udstyret med fløjskjole, hvid krave og fin, stor hat. Hun ser egentlig ud til at nyde det. Foto 1923, taget ved den engelske kirke på Langelinie. Eget arkiv.

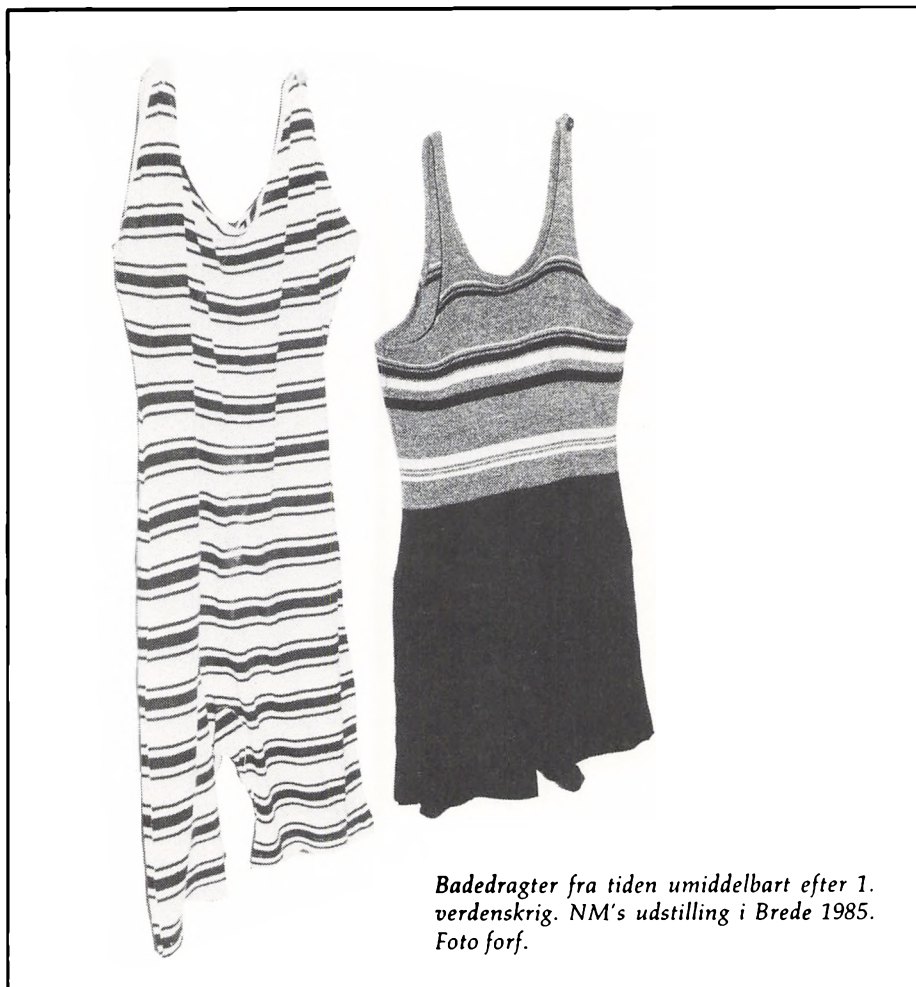

Gamacher af filt dækkede skoens overlæder – og varmede måske lidt. Dem var der også mange herrer, der gik med. Et af forbillederne var måske tegneseriefiguren »Gyldenspjæt«, der altid blev gengivet med hvide gamacher.

De sociale forskelle i samfundet gav sig som altid udslag i klædedragten. De velbjærgedes påklædning skulle fortsat demonstrere, at man ikke var nødt til at arbejde manuelt, at tøjet var uanvendeligt ved kropsligt arbejde. Fabrikarbejderen og den hjemmearbejdende husmor med mange børn gik klædt i mere

Et familiebillede fra 1937 viser, at de voksnes påklædning ikke er så forfærdelig meget forskellig fra, hvad man ser i vore dage. Men den 8-årige dreng til venstre minder bestemt ikke om en dreng i nutiden. Dengang blev selv små drenge ofte klædt på som minivoksne. Her er bukserne ganske vist ikke lange, men drengen har jakke, slips og hue på. Sådan gik det »pæne« borgerkabs sønner klædt i deres barndom i 30'rne. Fotografiet er taget i Lystbådehavnen ved Langelnie. Eget arkiv.

praktisk tøj, der gav en rimelig bevægelsesfrihed, og som kunne vaskes atter og atter. Men i fritiden og ved højtid-

lige lejligheder ville de mindre velstillede gerne tage sig ud. Her kom beklædningsindustrien til hjælp og producerede billige massevarer, der mindede om de riges tøj. Eller som i hvert fald var lige så ubekvemt.

Omsider kunne også kvinder dyrke sport i mindre påklædt stand uden at blive anset for uanstændige. Det må have været meget ubehageligt at spille tennis i lang kjole, men det skulle man ved århundredets begyndelse. Først i

1920'rne krøb nederdelen op for at ende som det plisserede, lårkorte skørt, vi kender fra 1930'rne og op til nutiden.

I begyndelsen af århundredet gik kvinder faktisk fuldt påklædt i vandet, når de skulle bade. I ærbart indhegnede badeanstalter, naturligvis. Badedragten bestod af lange bukser, kjole oven på med lange ærmer – samt hat! Det blev som regel også kun til lidt pjasken, stående i vand til livet. Vi skal helt op til

1930'rne, før kvinderne turde vise sig i badedragter uden ben og ærmer. Også mændene gik i vandet i omfangsrige badedragter med halvlange ben og ærmer. Stoffet var gerne tværstribet.

Damehattene er næsten et kapitel for sig, et område, hvor fantasien kunne udfolde sig. De store »møllehjul« gik af mode under 1. verdenskrig. Efterkrigstidens klokkehatte blev efterfulgt

Strandscene fra 1919. Her ses tre strandløver, iført tidens elegante herrebadedragter. Damen i badekåbe præsenterer sidste nyt i badehætter. Eget arkiv.

Påklædt til stranden med løstsiddende, halvlang badedragt, badekåbe, solhat og parasol. Sådan skulle det være i 1919. Eget arkiv.

af utrolige variationer lige fra efterligninger af bredskyggede herrehatte til de ganske små »pilleæske-hatte«.

Damer kunne sidde i timevis foran spejlet i hatteforretningen og prøve den ene model efter den anden. De fleste saloner syede hattene efter kundernes ønsker og med den pynt, man havde aftalt. At gå på gaden uden hat var næsten utænkeligt for en dame af det såkaldte »bedre selskab«. Og når fruene gik på visit hos hinanden for at drikke en kop te (en »kap ti«) eller til den ugentlige bridge-eftermiddag, beholdt man den dyre hat på i stuen, fra man kom, til man gik.

Som et tegn på en snarlig ændring gik de unge piger i 1930'ernes slutning helst med baskerhue eller med et kulørt tørklæde, bundet under hagen. Men »damerne« fortsatte med deres elegante og varierede hatte.

Lange bukser – undskyld: *benklæder*

– til damer blev kaldt »slacks« og kendtes, bortset fra pyjamas, mest som hjemme- og fritidstøj, som regel i jersey. Ivrig skiløbere iførte sig dog skibukser i mørkt, svært klæde. De sad løst om benene og posede ud over skistøvlerne med de ombøjede ragsokker.

Slacks blev syet således, at de sluttede over bagdelen på samme måde som en nederdel. I modsætning til nutidens pigebukser gik det skam ikke an at vise, at også den kvindelige bagdel er konstrueret af to ens halvkugler!

Hvad folk gik klædt i hører naturligt hjemme i en beskrivelse af livet i København. Tøjet var – dengang som nu – en væsentlig del af de enkelte menneskers personlighed. Står man med et fotografi fra København, som ikke er dateret, vil netop det tøj, personerne på billedet har på, med ret stor sikkerhed kunne fortælle årstallet.

Små lejligheder og store villaer

Boligforholdene i hovedstaden

Der var i 1920'erne og 30'erne ikke noget, man kunne kalde et typisk københavnsk hjem. Udviklingen i boligkulturen, som begyndte med den industrielle fremstilling af møbler i forrige århundrede, var i virkeligheden ret forrygende i perioden mellem de to verdenskrige.

De ældre fortsatte boligtraditionen fra deres egen ungdom før århundredeskiftet, men de unge ville gerne bo »moderne« – en betegnelse, der fik en særlig vægt i 1920'erne.

Boligernes udformning havde naturligvis stor indflydelse på møbleringsmulighederne. Der blev bygget mange 2- og 3-værelses lejligheder i København med i hvert fald ét stort rum – en stue. Der var elektrisk lys, og vinduesarealerne var større end i det ældre byggeri. Der var dog ikke plads til klunketidens kæmpesofa og et massivt spisebord med 8-10 stole omkring. Møblerne var gennemgående spinklere. Man opfandt en *spisekrog* i stuen med bordets ene ende op mod væggen. Et bord, hvor børnene også kunne læse lektier og husmøren reparere familiens tøj.

Sovesofaerne kom frem. Om dagen sofa, om natten seng. Opfindsomheden gik så vidt, at man kunne få senge, der om dagen kunne vippes lodret op som en reol og spare gulvplads.

Radioen blev almindelig i stadig flere hjem. Den blev udformet som et møbel, fineret i smukke træsorter, der mere eller mindre tilslørede apparatets teknik.

Farvereproduktioner i smalle, lyse fyrretræsrammer erstattede »håndmalede« billeder i fede guldrammer. Spinkle standerlamper og anden lokalbelysning kom i stedet for tunge lysekroner. Stolene var ofte polstret med groftvævet stof. Lænestole var helpolstrede og med runde former. De runde hjørner beherskede f.eks. også skriveborde, der ofte sås i brunbejdset bøgefinér. Celluloselakerede og blanke.

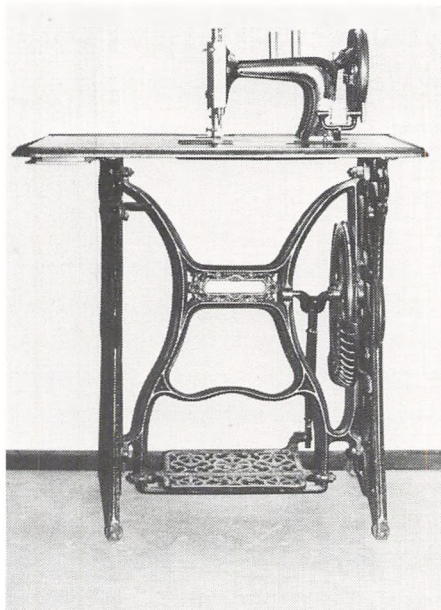
De nye former på møbler og ting var dikteret af et krav om, at tingenes *funktion* skulle bestemme formen og udseendet. Denne *funktionalisme* – eller blot »funkis«, som man kaldte retningen – slog igennem mange steder. En ting skulle også være *strømliniet*. En bil

De fleste lejligheder i København, der havde gas, blev udstyret med et gasbord i køkkenet. Bordet var af jern og havde to flisebelagte plader. Foroven var der plads til 2-4 gasapparater med gummislanger til gashanerne; for neden stod gasovnen. Kaffekanden – model »Madam Blå« med posetragt – kunne stå direkte på gasbluset. NM's udstilling i Brede 1985. Foto forf.

f. eks. skulle ikke ligne en karet med en motor tilbygget foran som i bilismens barndom. Den skulle have en spids køler, skråt vindspejl og skrånende bagparti. Det formindskede luftmodstanden og sparede benzin.

66 Denne idé blev overført på mange af

En trædesymaskine var fast inventar i mange hjem. Så kunne familien både sy og reparere eget tøj, og husmødre kunne måske endda påtage sig arbejde som hjemmesyerske. Teknisk Museum. Foto forf.

Øverst næste side:

Dagligstuen i et herskabshjem først i 1920'erne. Møblerne er meget forskelligartede, men absolut i den finere klasse. Der er fløjdtør til spisestuen. Eget arkiv.

Nederst næste side:

Spisestuen i et herskabshjem først i 1920'erne. De højryggede spisestuestole og den massive skænk er mindelser fra tidligere tiders møbleringsmønster. Smedejernopsætningen ved døren er en »radiator-skjuler«. Man syntes, at en støbejerns radiator var så grim at se på, at den måtte gemmes væk. Eget arkiv.

I dag har næsten hver husstand en vaskemaskine – eller har sin gang på et møntvaskeri. Ikke ret mange husker begrebet den månedlige storvask, som den foregik i vaskekælderen i sin tid. Den centrale person var vaskeskonen, en af hverdagens helte. En forslidt kone, der gik ud og vaskede for godtfolk for en ufattelig lav betaling. Hun mødte ganske tidligt om morgenen og tændte op med pinde under den store gruekedel i vaskekælderen. Tøjet var lagt i blød aftenen i forvejen, og blev flyttet over i gruekedelen, når sæbevandet var tilstrækkeligt hedt. Så stod hun ret op og ned, skrubbede tøjet på et vaskebræt og lagde det over i skyllekarret, når det var rent. Efter at tøjet var skyllet, kørte hun det gennem vridemaskinens trange ruller ned i en balje eller en kurv, som hun møjsommeligt bar op på tørreloftet – måske fem etager oppe. I dagens løb fik hun et måltid mad i en hvilepause. Når hun var færdig, var huden på hendes hænder hvid, rynket og opløst. NM.

hverdagens ting. Selv en telefon, der dog ikke var bestemt til at fare gennem luften, men som blot skulle være nem at holde på – gribevenlig ville man sige i vore dage – fik et strømliniet præg. Ordet fik sin betydning drejet hen imod at være ung og moderne, følge med tiden.

Kurvemøbler af spanskrør blev moderne. Egentlig hørte de hjemme på en veranda, men med store vinduer, havedøre og karnapper foretrak mange en gruppe kurvemøbler på sådanne »lyse«

steder. Sofabordet i spanskrør var gerne udstyret med en svær råglasplade.

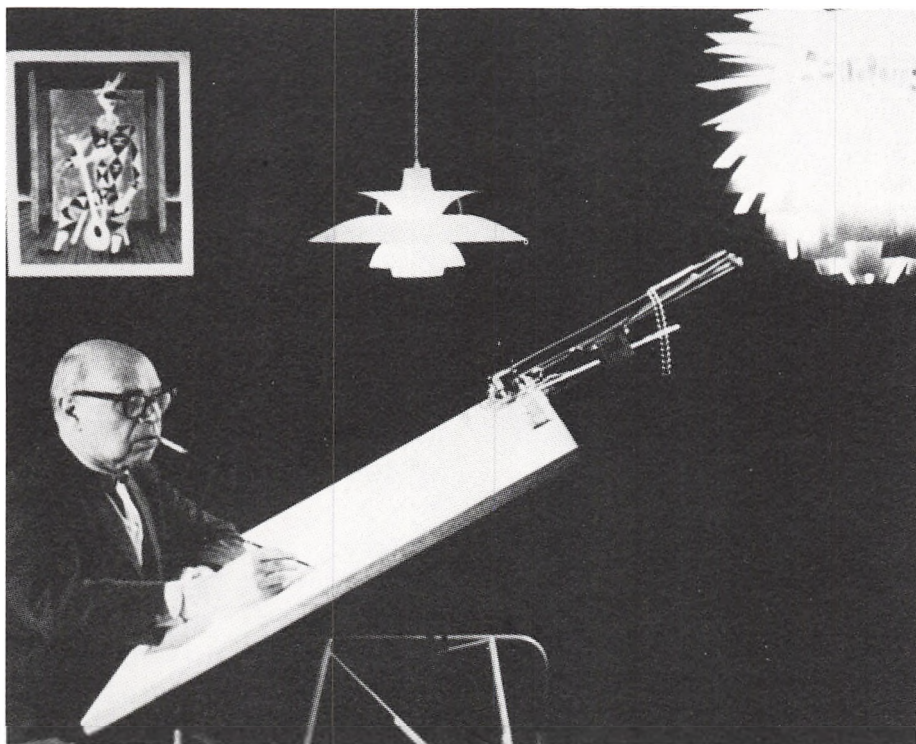
Træ som basismateriale for næsten alle møbler blev for en dels vedkommende afløst af forkromede stålrør. Det var køligt, sterilt og moderne. Der var ikke mange, der påstod, at det var smukt. Men det var »funkis«.

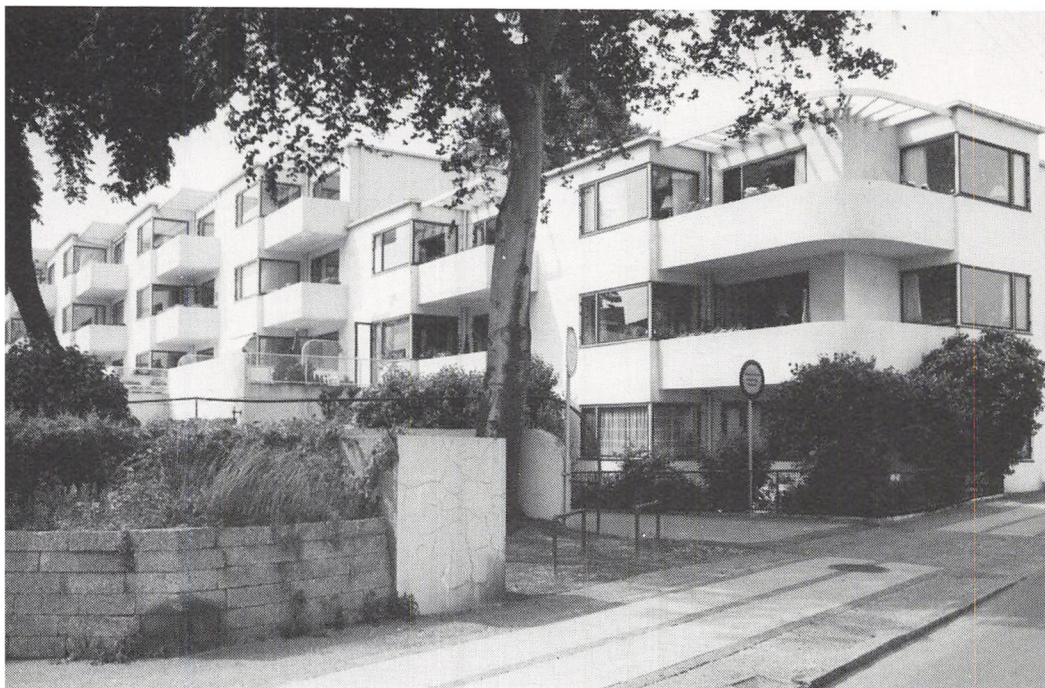
Det store fremskridt i hjemmenes belysning sørgede arkitekten Poul Henningsen for med sin PH-lampe. Det var en lampetype, der dækkede ethvert be-

I 1930 kunne KTAS levere en ny, »strømløst« telefon, kaldet »bordapparat D model 1930«. Den var bygget til det demi-automatiske system og blev anvendt første gang på den dengang nye central Tåga. KTAS' arkiv.

Poul Henningsen (1894–1967) var ikke bare arkitekt. Han var tillige forfatter, visedigter og kulturkritiker. Blandt de mange ting, han lagde navn til, er »PH-lampen« nok den mest kendte. På dette foto fra ca. 1960 ser man den aldrende P.H. ved tegnebrættet. Over hovedet hænger den kendte model; til højre den elegante »lysekrone«, »koglen«. Louis Poulsen & Co. A/S.

Arkitekten Arne Jacobsen sluttede sig tidligt til funktionalismen. Et af de mest karakteristiske arbejder fra hans tegnebord er bebyggelsen »Bellavista« ved Strandvejen i Klampenborg. Byggeriet, der er fra 1933–34, er let, luftigt og orienteret efter sollyset. Her havde kun den bedst stillede del af befolkningen råd til at bo. Foto 1985 af forf.

lysningsbehov og samtidig var enkel og smuk i sin opbygning.

Sådanne boligforhold var gældende for den brede midtergruppe i Københavns befolkning. Det var til den gruppe, der

blev bygget store karreer på det ydre Nørrebro, i Brønshøj, Vanløse, Valby og på Amager. De mere velbærgede borgere byggede deres villaer i Hellerup og længere nordpå, og de dårligst lønnede måtte tage til takke med forrige århundredes slum på Nørrebro og Vesterbro.

Men det var fortsat mellemgruppen, der var den største, og som havde producenternes bevågenhed.

I tidens boligbyggeri skete der en del tekniske forbedringer, som tidligere generationer ikke havde kendt. Køkkenet

blev udstyret med gasledning, så det gammeldags komfur til koks eller brænde kunne erstattes af et bord eller blot en plade med to-tre gasapparater og en gasovn. I 1930'erne kunne man få elektriske komfurer, men de var dyre og krævede

I 1930'erne skulle etagehuse helst have en altan til hver lejlighed. I Vinkelgården ved Tomsgårdsvej, opført 1935 efter tegninger af Poul Baumann og Knud Hansen, er altanerne bygget som »gevækster«. Ulemperne er en del træk og – i de senere år – risiko for nedstyrtning, når de bærende jernkonstruktioner er tæret igennem. Foto 1985 af forf.

I »Vestersøhus« fra 1939, opført efter tegninger af Kay Fisker og Eske Kristensen, er altanerne delvis indbyggede. Det gav dels et større areal, dels bedre mulighed for læ. Foto 1985 af forf.

helt nye kogeredskaber med tyk bund.

Rustfri stålvaske blev almindelige til afløsning af de emaljerede jernvaske. En sådan blev nu i folkemunde omtalt som en »stålfri rustvask«. Den enlige koldt vandshane blev suppleret med en varmt vandshane, hvis der var *centralvarme* i ejendommen. Men det var der langt fra i alle boliger. I tiden op til 1920 havde næsten alle lejligheder kakkellovne. Der skulle købes koks eller tørv, og der skulle fyres og renses ud hver dag i fyringssæsonen. Efterhånden fik flere ejendomme indlagt centralvarme, og i hovedparten af nyopførte ejendomme fra 1930'erne blev der fra starten installeret varmeanlæg.

I hele den ældre boligmasse var *badeværelset* en ukendt luksus. Familiens medlemmer vaskede sig efter tur ved køkkenvasken, så det var naturligvis et stort fremskridt, da man i nybyggeri reserverede et rum i hver lejlighed til *badeværelse* med *w.c.*

Den sidstnævnte indretning var heller ikke almindelig i datidens københavnske boliger. I mange ejendomme var der endnu et fælles *w.c.* i gården. Det vandskyllede toilet blev for øvrigt indført ret sent i København, fordi kloakeringen var utilstrækkelig langt op i tiden. Man klarede sig med det såkaldte tøndesystem, hvor natrenovationen sørgede for regelmæssig tømning.

Det næste skridt på vejen, når *w.c.* kunne indlægges, var, at beboerne på en etage havde fælles *w.c.*, normalt anbragt ved køkkentrappen mellem lejlighederne. Senere fik hver lejlighed sit eget *w.c.*, og til sidst blev der – som nævnt – indrettet *badeværelser* med *w.c.*

Under 1. verdenskrig blev der boligmangel i København. En lejelovgivning, der skulle beskytte lejerne mod udbytning, holdt huslejerne så langt nede, at ingen private bygherrer ville gå i gang med boligbyggeri.

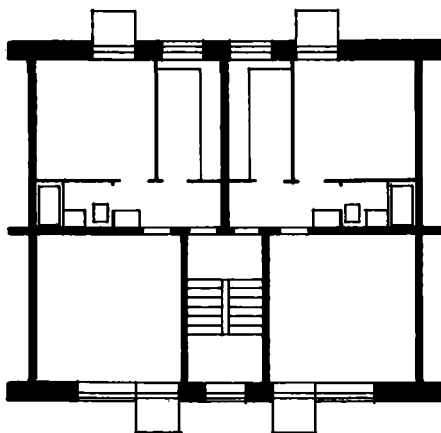
I 1917 begyndte Københavns kommune at bygge ejendomme med små og mellemstore lejligheder. Byggeriet tog fart, og arkitekten *Povl Baumann* skabte nogle gode boligkarreer, hvor opdelingen i lejligheder var gennemtænkt og veldisponeret. I modsætning til meget andet af tidens byggeri var facaderne ganske enkle og uden udsmykning. Baumann fortsatte i virkeligheden – ganske vist i større målestok – det klassiske københavnske hus med opskallet tegltag og »dannebrogsvinduer« som en tradition fra første halvdel af 1800-tallet.

Med Baumann og hans samtidige skete der den forandring, at arkitekter ikke blot interesserede sig for bygnings facade, men beskæftigede sig ind-

Udsnit af boligkarré i Struenseegade, opført 1919–20 efter tegning af Poul Baumann. Bygningen består af standardiserede komponenter. De små lejligheder er ens, og den gammelkøbenhavnske byggetradition er fulgt med: Skråt afskårne hjørner, »dannebrogsvinduer« og opskalket tegltag. Det var en løsning, der forenede godt håndværk med lave byggeomkostninger. Foto 1985 af forf.

gående med indretning af lejlighederne, selv om facadens symmetri blev brudt. Den nye »masseproduktion« af billige etageboliger blev et byggeri af betydelig højere håndværksmæssig og arkitektonisk kvalitet, end man hidtil havde set.

Lejligheder i beboelsesejendommen Tagensvej 152 fra 1931. Hver lejlighed er på 2 værelser samt køkken og badeværelse.

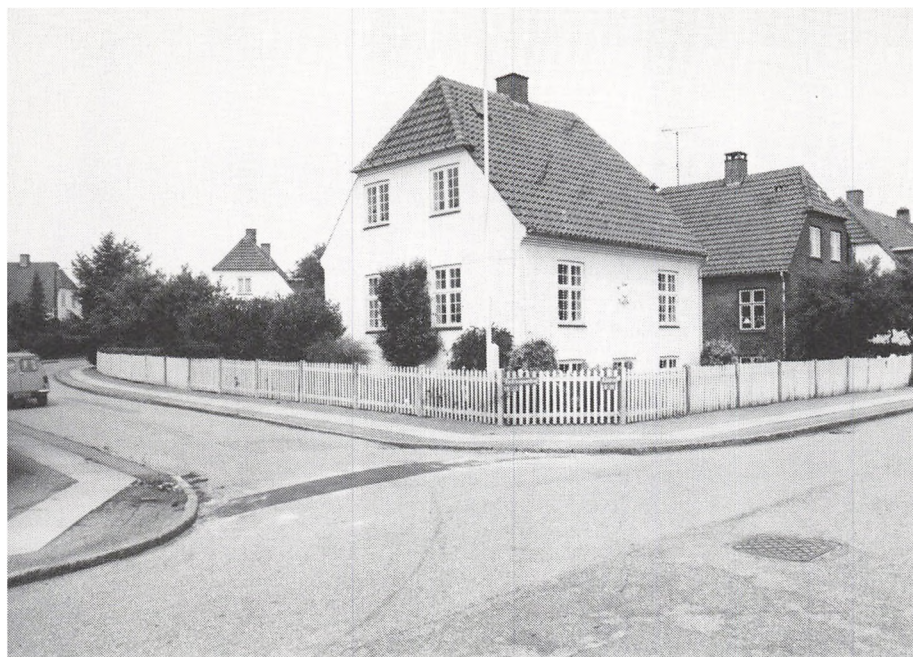

Mellem Borups Allé og Ågade ligger den vældige boligkarré »Hornbækhus«. Ejendommen blev opført 1922 efter tegning af Kay Fisker. Foto 1985 af forf.

Først i 1939 kom der en »Byggelov for Staden København«. Den fastsatte bl.a. regler for indretning af nye beboelseslejligheder. Den indvendige højde skulle være mindst 2,5 m, og der skulle i hver lejlighed være mindst ét opholdsrum med et gulvareal på ikke under 15 m². I øvrigt skulle ethvert opholdsrum – det gjaldt også for køkkenet – være på mindst 6 m² og være forsynet med

mindst ét velbelyst vindue, der kunne åbnes til det fri, og hvis størrelse blev sat i forhold til gulvarealet.

Samme år kom der en lov om boligtilsyn og sanering af usunde boliger. Loven tog sigte bl.a. på en række boliger i det indre København, f.eks. kvarteret mellem Borgergade og Adelgade, hvor mange mennesker var stuvet sammen i bygninger fra 1700-tallet, som var dårligt vedligeholdt, og hvor grundene var intensivt udnyttet med side- og baghuse. Også på Christianshavn, på Nørrebro og Vesterbro samt i yderkvartererne fandtes ejendomme, der ikke

burde benyttes som menneskeboliger.

Der blev opført enfamilieshuse også til byens mindrebemidlede borgere. Men i modsætning til traditionen i de engelske byer slog *rækkehuset* aldrig rigtig igennem. Det ville ellers have været den ideelle form, hvor hver familie havde sit eget hus og dertil en stump have bagved, som kunne dyrkes med blomster og grønsager.

Man fortsatte med at stuve folk sammen i etageboliger, som ganske vist udnyttede grundene bedre, men som isolerede beboerne fra jorden, for en altan

Haveboligkvarteret »Grøndalsvænge« var beregnet for »arbejdere og dermed økonomisk ligestillede«. Disse tidlige »typehuse«, tegnet af Poul Holsøe og Jesper Tvede, blev bygget fra 1915 – i alt 400 boliger med have. Kvarteret ligger i Brønshøj mellem Godthåbsvej og Hillerødgade. Foto 1985 af forf.

kan aldrig erstatte selv den mindste have.

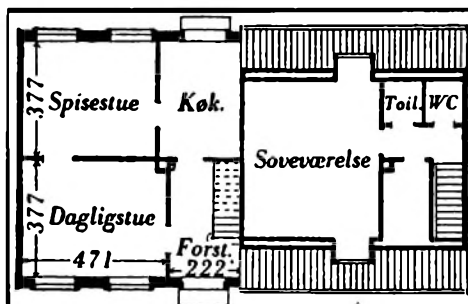
Som en protest og ligefrem en demonstration mod de store etageblokke, som var kommunens og boligselskabernes foretrukne boligform, opførte arkitekterne *Ivar Bentsen* og *Thorkild Henningsen* »Bakkehusene« ved Bellahøj i

»Bakkehusene« ved Bellahøj blev opført som en demonstration mod de store boligkarreer, der skød op efter 1. verdenskrig. Arkitekterne ville genindføre den boligform, der fra gammel tid var typisk for andre danske byer: Rækkehuse med små forhaver og lidt større baghaver. Foto 1985 af forf.

Plan over Bakkehusene. Stueplan og plan over 1. sal er anbragt i forlængelse af hinanden. Boligarealet er ikke ret stort. To stuer fornedet samt forstue og køkken; for oven soveværelse og et lillebitte rum med vask, samt w.c. Til hvert hus hører en lille forhavel og en noget større baghave.

årene fra 1922. Dette rækkehusprojekt blev fulgt med stor interesse, ikke mindst fordi de enkelte huse var beregnet for arbejderfamilier. Trods den pris-mæssige overkommelighed blev det imidlertid ikke arbejdere, der flyttede ind i husene, men hovedsagelig funktionærer. Rækkehuse slog altså ikke an

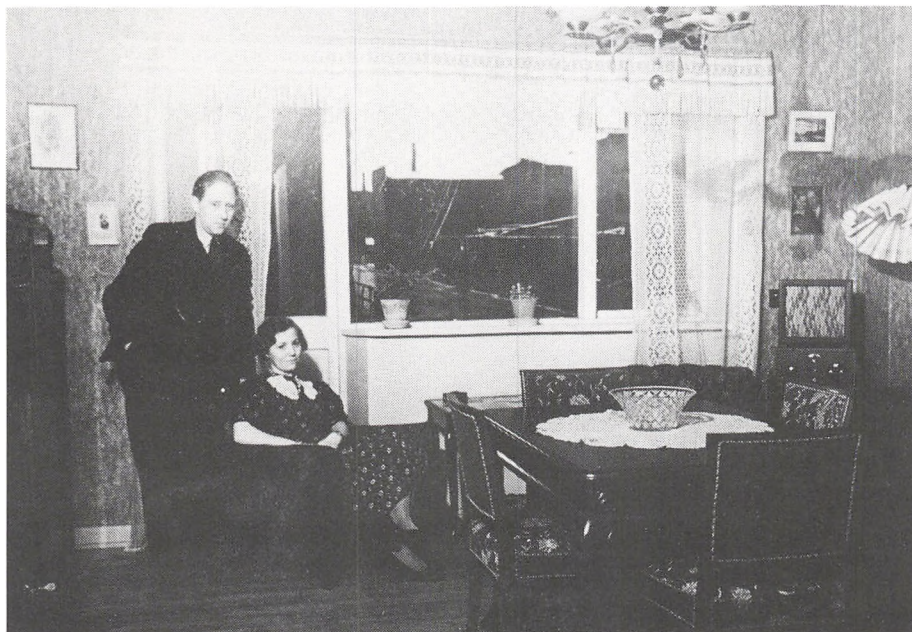

som boligform for mindrebemidlede. Der blev dog i de følgende år bygget mange rækkehuse i Københavns yderkvarterer, men de lå i et højere prislag og svarede prismæssigt til små fritliggende parcelhuse. Af disse blev der også opført mange i hovedstadens yderkvarterer: Sundbyerne, Husum, Brønshøj, Utterslev og Emdrup.

Møbleringen af boligerne var som nævnt påvirket af rummenes størrelse og placering. Begrebet *indendørs-arkitekt* dukkede frem, men det var stort set kun de velbærgede, der lod en professionel ordne eller rådgive om boligens

indretning. De forskellige tidsskrifter, der blev udgivet, gav bl.a. gode råd om møblering og blev i øvrigt studeret med stor interesse af mange mennesker, der gerne ville være med på moden. Man oplevede også dengang et hjem som en »præsenterbakke« – noget, der fortalte om beboernes sociale placering.

Foto fra et almindeligt hjem i København. Det kvadratiske spisebord med fire stole tager ikke ret meget plads op. I baggrunden til højre en radio med højttaleren ovenpå og en læselampe med foldet skærm. Til venstre er der udgang til en altan. Der er intet gulvtæppe, og billederne på væggene er hovedsageligt familieportrætter. Arbejdermuseet.

Der findes et hav af fotografier fra dattidens hjem, fra skibsredervillaer til funktionærlejligheder. Men der er ikke mange billeder fra de tusindvis af hjem, hvor møblerne var købt hos marskandiseren eller hjemmelavede, hvor der ikke var råd til tæpper på gulvene, og hvor billederne på væggene var kulørte udklip, sat fast med tegnestifter. Hvorfor skulle man dog fotografere sådanne hjem? Beboerne var udmærket klar over, at de boede under beskedne forhold og ikke havde noget at vise frem. Hvem interesserede sig i øvrigt for, hvordan en arbejdsløs murersvend indrettede sig med kone og børn? Familien gjorde det dårligt nok selv. Når kampen for tilværelsen bliver så hård, at fami-

lien ikke engang kan spise sig mæt hver dag, falder interessen for at indrette sig smukt og hensigtsmæssigt.

Forfatteren R. Broby-Johansen har givet en rammende skildring af sådanne boliger:

»... Men dertil kommer, at der lever mennesker i kasernerne. De hæfter gardiner op foran vinduerne, som stjæler de sidste rester af lys, de anbringer syge, blege potteplanter i karmene, sætter vildvinsranker af voks fast med hæfteplaster på tapeterne og gør de små rum ufremkommelige med afbetalingsmøbler i papfunkis og pynter op på dem med isenkrambutikkernes keramiske rædsler. Det er deres hjem, deres eneste hjem på Jorden.«

Kolonihaver, skovture og sport

Borgerne i fritiden

En særlig del af københavnernes daglige tilværelse var – dengang som nu – *kolonihaver*. Ideen opstod allerede i 1800-tallets slutning og udsprang af to forhold. Det første var, at en meget stor del af Københavns arbejderfamilier måtte nøjes med meget ringe boliger, ofte kun på to små værelser. Vinduerne vendte i mange tilfælde ud mod en baggård, og der var ikke megen plads til at røre sig på, navnlig når der kom børn. Det andet forhold var, at en betydelig del af de »nye« københavnerne kom fra landet, hvor der – selv under små kår – var langt bedre adgang til lys og luft end i en mørk gade på Nørrebro. Denne del af befolkningen følte et særligt stort behov for at »få jord under neglene«.

København havde vokseværk, og hidtil ubebyggede arealer blev inddraget til bymæssig bebyggelse, der – i hvert fald for en tid – grænsede op til marker og åbent land, der indtil videre var ubenyttet.

Ideen gik i al enkelthed ud på at danne en haveforening, leje et sådant stykke jord på åremål, dele det op i et antal små

parceller og tilbyde dem til medlemmerne.

Myndighederne så med velvilje på kolonihavebevægelsen, og i årenes løb var det i det største antal tilfælde kommunen, der stillede jord til rådighed for kolonihaverne.

For utallige familier blev kolonihaven et åndehul, bogstavelig talt en oase i den slidsomme hverdag. For de familier, der kom fra landet, blev den tillige et glædeligt gensyn med jord, planter og blomster.

Fritiden var meget kort dengang, set med nutidens øjne. Fabrikker, værksteder, kontorer og butikker lukkede sent, og lørdagen var også arbejdsdag. Men når det omsider var fyraften og vejret rimeligt, gik turen til kolonihaven, der ofte lå så tæt ved boligen, at transporten ikke stjal for meget af fritiden. Mens det endnu var lyst, blev der gravet, luget og plantet i de små haver.

Mange byggede et lille hus på grunden. Her kunne man trække ind, hvis der kom en regnskylle, og her kunne havemøbler og redskaber stå i ly. Det

80 Der er stemning over de gamle kolonihaver. Tidligt om foråret går folk i gang med havearbejdet, og børnene nyder at lege i de friske

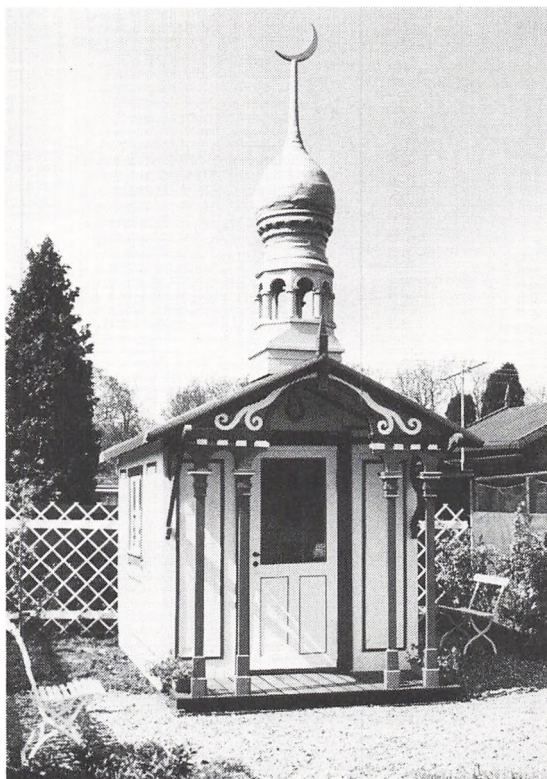
omgivelser. Billedet er fra Haveforeningen Grænsen ved Grøndals Parkvej i Vanløse. NM.

var ikke boliger i den forstand, at der var køkken og muligheder for overnatning. Husene var som regel af træ og gerne af forhåndenværende genbrugsmaterialer.

Enkelte gjorde ekstra meget ud af huset. Det blev undertiden forsynet med veranda, tårn og spir, og der blev monteret små kviste på den skrå tagflade for at give illusionen af et toetages hus. En flagstang blev rejst i næsten hver eneste have, og hver søndag sommeren igennem blafrede hundredvis af dannebrogslag fra havekoloniernes flagstænger. Og det gør de for resten den dag i dag.

Søndag er nemlig kolonihavefolkets store dag. Frokostmaden og andre gode sager bliver puttet i cykelkurven, ungen kommer op bagpå, og så triller man af sted til en god, lang dags arbejde i kolonihaven. Familie og venner kikker indenfor til en kop kaffe, og de enkelte havebrugere hygger sig med hverandre. Alle kender alle – og kommer hinanden ved på en god og sund måde.

Grønsager bliver dyrket med en næsten professionel omhu. En fornuftig planlægning betyder, at en familie kan blive stort set selvforsynende med kartofler og mange andre grønsager. Det giver en god besparelse på husholdningsudgifterne. Mange kan på den måde næsten holde haven »gratis«.

Kolonihavefolkets fantasifulde drømme blev ofte realiseret i husenes opbygning. I Haveforeningen Vennelyst foran på Amager findes dette pragteksemplar af et hus med maurisk tårn. Fotografiet er dog af nyere dato end huset, hvilket fremgår af tv-antennen på nabo huset. Foto 1985 af forf.

Også her spiller samværet mellem medlemmerne en stor rolle. Man laver byttehandler med grønsagerne. En har rigeligt med kartofler, men ingen porrer

»Slottet« i baggrunden er et kolonihavehus i Haveforeningen Fiducia ved Lyngbyvej. Billedet er fra 1920–21, hvor området på det yderste Østerbro endnu var landligt. Springvandskummen er hjemmestøbt, og huset har ejeren bygget med sine egne hænder. Dekorationen på tårnet er skåret i zink med en løvsav. NM.

eller asparges. En anden har bønner og ærter i massevis, men mangler selleri og gulerødder. Så bytter man, og alle bliver tilfredse.

Omkring 1. verdenskrig fik kolonihavebevægelsen ekstra aktualitet i forbindelse med den store bolignød og varemanglen. Da blev havens produkter et uundværligt tilskud til den daglige husholdning.

Når lejemålet for haveforeningens grund udløb, kom der ofte en opsigelse. Byen var vokset, og grunden var blevet for værdifuld til »kun« at rumme kolonihaver. Ved forhandlinger med kommunen lykkedes det som regel haveforeningen at få andre arealer stillet til rådighed længere ude i byens periferi. Undertiden blev det på en nedlagt losseplads, hvor årtiers skrald var dækket af et tykt lag jord. Det blev et stort og hårdt arbejde at kultivere den jord, så den blev tjenlig til formålet.

Det skete flere steder, at skraldlaget ved nedbrydningen – forbrændingen – under jorden sank sammen, så halve haver undertiden forsvandt i fordybninger. Skraldet udviklede også gas. Det lykkedes enkelte fingernemme kolonihavefolk at stikke et jern ned i en gaslomme – datidens naturgas – og antænde den opstrømmende gas, så der kunne koges vand til kaffe!

Kolonihaverne var fra starten – og er

stadig – et godt tilbud til de lavest lønnede, de arbejdsløse, de handicappede og de gamle. Haverne blev en rimelig virkeliggørelse af drømmen om eget hus med have, noget som ellers lå langt uden for kolonihavefolkets økonomiske rækkevidde.

Det var dog ikke alle københavnere, der ville »gro fast« i en lille kolonihave. Mange ville væk fra byen, når de havde fri, ud at se sig om i de grønne områder i hovedstadens omegn. Det var der intet nyt i. I alle de mange år, København har eksisteret, har stadens indbyggere haft trang til at nyde en del af fritiden under

åben himmel i smukke omgivelser. Mens København endnu var en fæstning – og det var hovedstaden indtil 1856 – lå det åbne land lige uden for voldene. Ja, selve voldene med »kirsebærstier« langs voldgravene var i sig selv et grønt område, som man endnu i vore

Dyrehavsbakken var – og er stadig – et af københavnernes kæreste forlystelsessteder. Fotografiet er fra omkring 1932, men bortset fra publikums påklædning er der ikke de helt store forskelle at få øje på. Der var naturligvis andre forlystelser dengang, og de enkelte forretninger har skiftet udseende. Men folk morede sig lige så godt dengang som nu. Byhistorisk Samling i Lyngby.

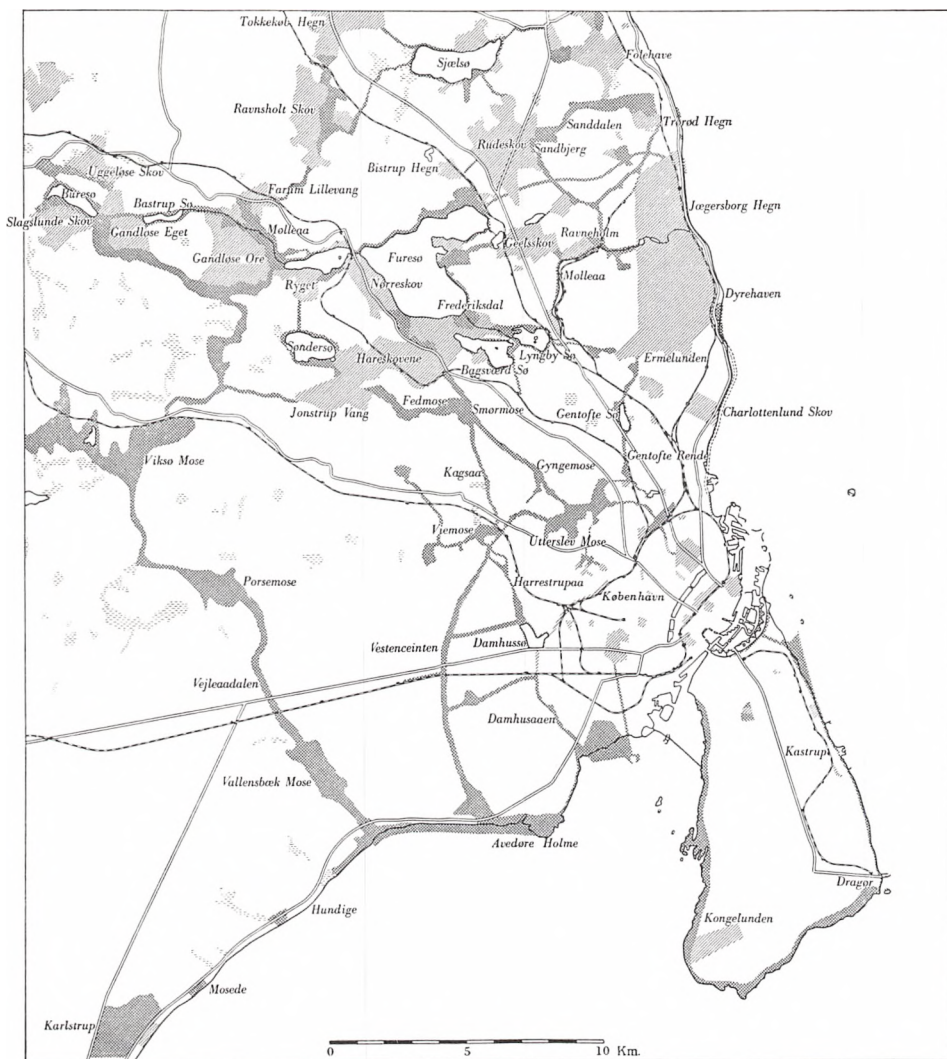

Tivoli en sommersøndag i 1915. Selvom billedet er mere end 70 år gammelt, er det nemt at kende Tivoli, set hen imod den gamle koncertsal i maurisk stil. I forgrunden »Kunsterplænen«, hvis jernopbygning til artisternes redskaber ses til venstre. BM.

dage kan opleve det i Kastellet og på Christianshavns Vold. Man lå dengang »på landet«, hvis man i sommerhalvåret lejede sig ind på Østerbro eller Nørrebro. Skarer drog ved aftenstid eller om søndagen ud gennem Vesterbro til Frederiksberg Haves og Søndermarkens idylliske grønne områder.

re, og der blev længere og længere vej for københavnere til de grønne områder. De mange mennesker, der boede i brokvarterernes stenørkener, havde i særlig grad behov for at kunne opsøge rekreative områder, og det blev snart klart for politikerne, at der måtte lægges en egentlig plan, inden det blev for sent. Der måtte med andre ord sikres arealer forskellige steder, som kunne friholdes for bebyggelse.

I 1936 udsendte *Dansk Byplanlaboratorium i København* en betænkning, udarbejdet af Udvalget til planlægning af Københavns-egnen, også kaldet

Kortet viser et forslag fra 1936 til et sammenhængende parksystem for Storkøbenhavn. De enkeltkraverede områder er de grønne områder, der eksisterede dengang, mens krydsskraveringen angiver de foreslåede nye områder. Det er glædeligt at se, at en

betydelig del af disse 50 år gamle forslag er blevet ført ud i livet – og så har københavnene endda siden fået »Vestskoven«. Sammenlignet med andre storbyer er København ikke så ringe stillet. Fra »Københavns-egnens grønne områder«, 1936.

Egnsplanudvalget. Betænkningen, der var udformet som en opfordring til politikerne om at handle snart, indeholdt en lang række ideer til et system af friluftsområder for hele egnen.

Ud over de bestående grønne områder i selve København – fra Søndermarken til Fælledparken – foreslog udvalget en stor fælled syd for Valby og et parkanlæg omkring Utterslev Mose. Der blev lagt meget vægt på, at de enkelte grønne områder blev forbundet indbyrdes ved »grønne veje«, så der kunne dannes et sammenhængende system af naturparker. Planen vedrørte imidlertid ikke blot de nære områder, men tillige – som navnet fortæller – hele Københavns-egnen. Således indgik Københavns amt og en del af Frederiksborg amt i planerne.

Man delte friluftsområderne i to hovedgrupper: *udflugtsområder* og *lokalområder*. Udflugtsområderne skulle benyttes af et stort antal mennesker til heldagsudflugter. Man tænkte her på større fredede naturområder, ikke på mindre parker. Disse hørte til gengæld til i lokalområderne. De kunne etableres i forbindelse med småsøer, moser, gadekær, nedlagte forter m.v.

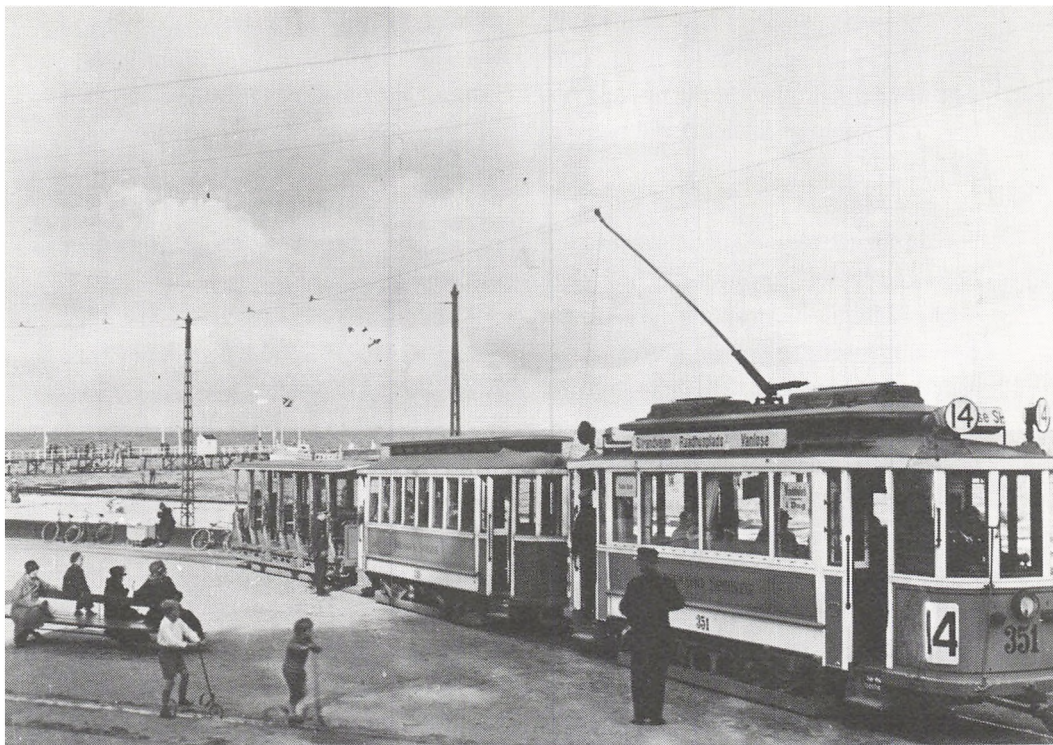
Også disse områder skulle indbyrdes forbindes med grønne bæltter og stier, og der var planer om særlige cykelveje og et net af gangstier, der havde forbindelse

med busstoppesteder og jernbanestationer.

Disse »grønne områder« skulle bogstavelig talt hente københavnere helt inde på byens gadehjørner og trække dem ud ad grønne stier og veje gennem naturskønne områder, der lå som perler på en snor.

Betænkningen var særdeles gennemarbejdet og konstruktiv. Naturligvis blev ikke alle dens ideer ført ud i livet, men adskillige af de områder, der blev peget på, blev faktisk fredet og gjort tilgængelige for offentligheden.

Betænkningens fædre kunne dog ikke dengang forudse, at så mange familier fra den arbejdende befolkning med tiden blev motoriseret. Cyklen og traveskoene samt den medbragte madpakke blev erstattet af bilen og campingbordet, hvis opdækning med rejsemadder og guldøl blev nydt i vejkanten langt borte fra hovedstaden. Men i 1930'erne blev de nære grønne områder brugt. Hver lørdag eftermiddag, når arbejdsdagen var slut, cyklede hundredvis af københavnere ud af byen. Mange drog nordpå gennem Østerbro og Hellerup til den nyanlagte »vandstrandvej« fra Charlottenlund til Klampenborg. I Charlottenlund stoppede en del og trak ned til stranden ved fortet. Med københavnernes særlige vid fik stranden sit kælenavn, »Fluepapiret«.

Andre fortsatte til *Bellevue*, hvor stranden er bredere, og hvor der dengang var en afdeling for betalende bade-gæster, der fik adgang til omklædnings-kabiner og brusebad. Et solidt trådhegn forhindrede gratisisterne fra sydstranden i at blande sig med de betalende.

Et stort grønt område mellem Strandvejen og stranden fik navnet *Staunings Plæne* til erindring om, at den socialdemokratiske statsminister havde været stærkt medvirkende til at sikre gode rekreative områder for be-

Stranden ved Bellevue blev tidligt et meget søgt fritidsområde med gode bademuligheder. Afstanden fra København er 10 km, og det er ikke særlig langt for de fleste yngre cyklister. Linie 14 havde endestation ved selve Bellevue og ses her i september 1931. En åben bivogn er koblet på. I godt vejr var det herligt at sidde der på træbænkene mellem de læderbetrukne jernkæder. HT's arkiv.

folkningen. På *Staunings Plæne* kunne de, der ikke var tiltrukket af sandet og det salte vand, leje en liggestol og slå

den op i skyggen af et træ. Her kunne man slappe af, se den blå himmel gennem løvhanget og lytte til den kogende lyd fra de mange badegæster nede på stranden.

For de meget aktive københavnere var udflugter i det grønne ikke nok. Der skulle mere til – man skulle dyrke sport. Københavnerne har altid været meget sportsinteresserede. Allerede i skoleårene drømmer drengene om fodboldheltene og dyrker selv fodbold efter skoletid, ofte som juniormedlem af en af de mange fodboldklubber.

Idrætten fik med årene en ret stor plads i skoleforløbet. Gymnastikundervisningen foregik efterhånden i særlige sale, som blev udstyret med alle mulige idrætsredskaber. Der blev holdt idrætsdage med opvisninger, som var indøvet og prøvet måneder forud. Sådan har udviklingen været i de sidste 70 år.

Sporten havde naturligvis også – dengang som nu – talrige udøvere blandt de voksne københavnere. Ud over fodbold og håndbold blev der dyrket tennis, badminton, svømning og roning. De forskellige grene blev organiseret i lokale idrætsklubber, hvor folk mødtes, både for sportens og for kammeratskabets skyld.

Sportsinteressen var naturligvis heller ikke dengang begrænset til de aktive

udøvere. Konkurrencesporten, såvel her som i udlandet, var stof af største interesse for medierne. Da radioen i sin tid begyndte at transmittere fodboldlandskampe, samledes familie og venner omkring højtalerne i de knap så mange hjem, der havde anskaffet sig et radioapparat.

Københavns første idrætspark blev anlagt i 1911 på området mellem Øster Allé og Østerbrogade. Det store idræts-hus på Staunings Plads blev opført i årene 1912–14. Her er en stor opvisningssal med godt 2000 siddepladser.

For at dyrke sportssvømning måtte man have en svømmehal med de rigtige bassinmål. Det fik man i 1930, da Idrætsparkens Svømmehal blev indviet i overværelse af kongen og kronprinsen samt af repræsentanter for regeringen med statsminister Stauning i spidsen. Her blev der plads til ca. 1000 tilskuere. Fire år senere fik Frederiksberg sin svømmehal. Begge haller var udsmykket af tidens kunstnere. I *Øbrohallen*, som den hurtigt kom til at hedde, opstilledes »Havhesten«, en polykrom stentøjsskulptur af billedhuggeren Jean Gauguin. Frederiksberg-hallen blev prydet med Vilhelm Lundstrøms store vægmosaik »Badende Kvinder«.

I disse år var interessen for konkurrencesvømning meget stor. I Øbrohallen satte *Else Jacobsen* ny verdensre-

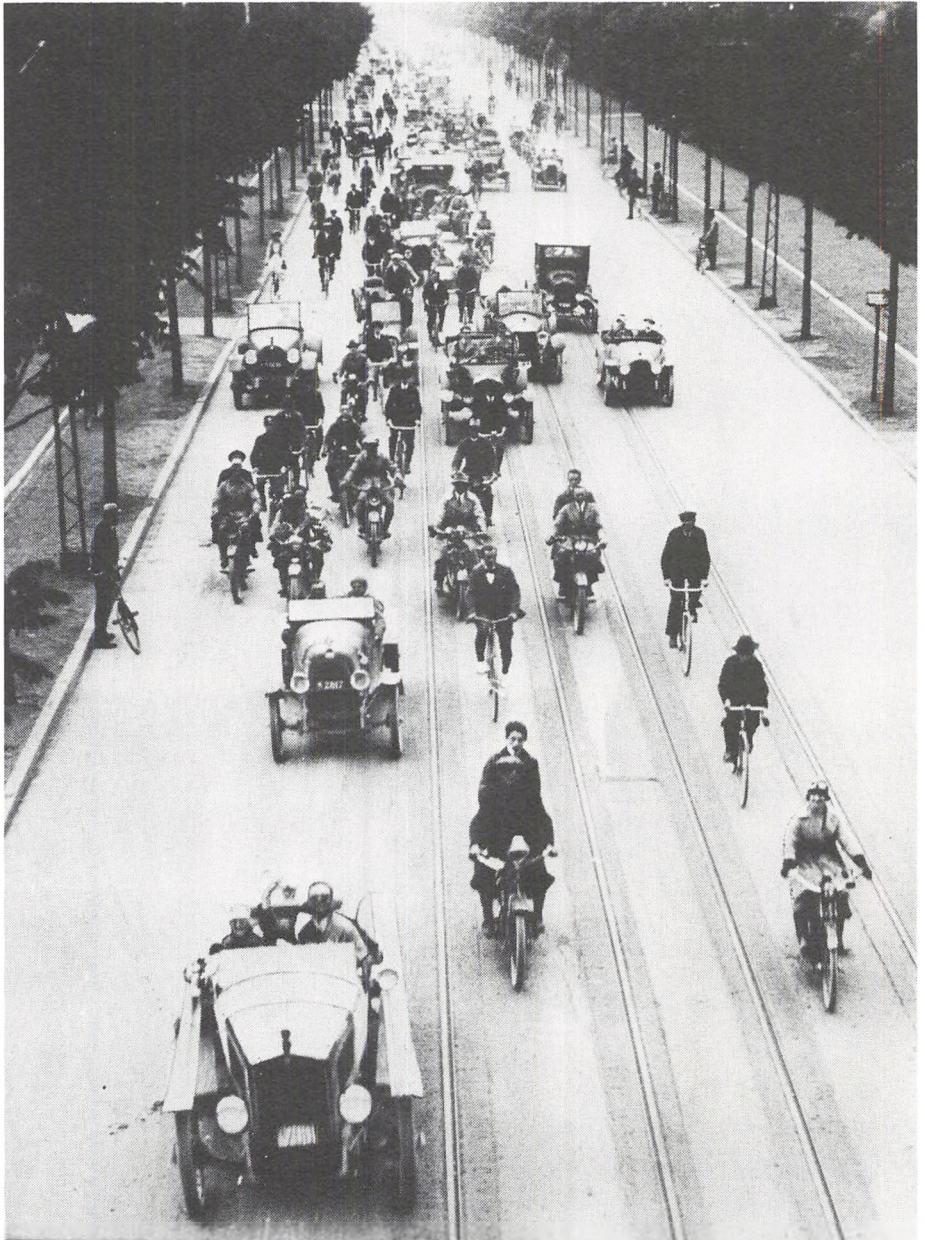

Østerbro Svømmehal blev taget i brug i 1930 og fik fra den første dag et stort besøg. Et situationsbillede fra omkring 1932 viser den lave ende af bassinet med badegæster omkring Jean Gaugin's smukke skulptur, »Havhesten«, som nu er fjernet. KB.

En af Danmarks mange kendte svømmepiger, Else Jacobsen, fotograferet i 1927, da hun satte ny verdensrekord i brystsvømning. KB.

kord i 100 m brystsvømning med 1 minut og 26 sekunder, og Lilli Andersen satte skandinavisk rekord i 100 m fri svømning med 1 minut og 13 sekunder.

Begge rekorder blev sat 10. april 1932. Lilli Andersen blev i øvrigt kendt for at svømme over Storebælt, idet det lykkedes hende den 20. juni 1936 at gennemføre den lange svømmetur på 8 timer.

I 1936 mødte tusindvis af københavnere op for at modtage den 16-årige Ragnhild Hveger og den 12-årige Inge Sørensen, da de vendte hjem fra de olympiske lege i Berlin, hvor de havde vundet henholdsvis sølvmedalje i 400 m crawl og bronzemedalje i 200 m brystsvømning.

Cykelsporten havde også mange tilhængere. Den blev dyrket på Cykelbanen i Ordrup, hvor der bl.a. i 1921 og 1931 blev afholdt mesterskabsløb. Her kørte man også de såkaldte motorpacede løb, hvor en cykelrytter holder sig tæt bag sin pacers motorcykel, der ligefrem »suger« rytteren med op i en stadig større fart.

Et motorløb vil altid kunne samle publikum, ikke mindst blandt motorfolket selv. For 60 år siden kunne en kortege som denne komme frem uden trafiksammenbrud. Det er Rom-København-løbet, der afsluttes i København 26. juni 1927. En af vinderne var motorkøreren Harry Ingemann-Petersen, der deltog i løbet på sin Nimbus – model »kakkellovnsrøret«. Ved modtagelsen fik han en stor sejrskrans om halsen, og han ses skråt bag bil nr. to ud for cyklisten, der står stille for at se på de mange køretøjer. Danmarks NIMBUS Touring's billedarkiv.

Umiddelbart før starten af det første seksdagesløb i Forum den 17. februar 1934. Tusindvis af københavnere var mødt op for at være med. KB.

I mange år var cykelsporten begrænset til sommerhalvåret, men fra efteråret 1933 åbnede »Vinterbanen« i Forum. Det første parløb – seksdagesløb – startede i februar 1934. I 145 timer pisskede cykelrytterne rundt på banen til københavnernes store fryd. I den kæmpemæssige hal var der publikum døgnet

»Bøffen« og »Bananen« efter den ejendommelige sportspræstation. Efter Tage Christensen: »Set og sket«.

rundt i de dage. Radioen transmitterede også afsnit fra løbene og bragte resultaterne med mellemrum.

I det første løb deltog bl.a. Willy Falck-Hansen med sin makker Willy Rieger. Parret blev nr. 2, og den populære dansker blev beundret af sportsinteresserede under sit tilnavn *Spejderen*. Det var et navn, der hæftede ved den unge isenkræmmer, som i 1922 vandt *De unges Cykelløb* og siden markerede sig ved at vinde flere mesterskaber.

Et noget utraditionelt cykelløb blev afviklet den 8. juni 1931 mellem to del-

tagere, kaldet »Bøffen« og »Bananen«. Lægen og vegetaren Mikkel Hindhede havde irriteret kødbranchen så meget ved sin agitation, at der blev aftalt en match mellem slagtermester *Randrup* og en af Hindhedes tro tilhængere, *Frederik Madsen*. Turen gik fra København til Roskilde og tilbage. Langs hele strækningen stod folk for at more sig over de brave cykelryttere, der gennemførte turen på to timer med en gennemsnitshastighed på 27 km/timen. Der var højt humør over hele linien, og »Bøffen« vandt efter en hidsig slutspurt med hele 2 sekunder! Begivenheden var det, man i vore dage ville kalde et *medieflip*.

Film, teater og revy

Københavnerne morer sig

Til enhver tid har københavnerne søgt underholdning uden for hjemmene. Der var spisehuse, vinstuer, teatre, koncertsale, cirkus og forlystelsesparker. Alle stederne var spredt over hele byen – fra den indre by over Vesterbro til Frederiksberg. Det er for øvrigt et fænomen, at forlystelserne findes i byens vestlige del. Forklaringen er måske, at fritiden begynder sidst på dagen, og at man følger den nedgående sol og trækker mod vest.

Hovedparten af de nævnte spise- og forlystelsessteder kendes gennem hele det tidsrum, København har eksisteret, men i perioden fra den 1. til den 2. verdenskrig skete der store forskydninger i forlystelsernes art. Lad os se, hvordan det gik med *biograferne*.

Allerede kort før 1900 dukkede der primitive biografteatre op i hovedstaden. Forestillingerne var ganske korte og filmene teknisk ufuldkomne. Handlingsforløbene var meget enkle: Et tog, der kommer brusende ind på en perron, en hest i galop, en brydekamp, en kørende bil. Man legede også med trick-

film: En bil kører op og standser ud for et stadion, hvorefter der bliver ved med at myldre folk ud af den samme bil, nok til at fylde hele stadion. Mere skulle der ikke til for at more publikum.

Den første danske »dramatiske« film blev optaget i København i 1903 af hof-fotograf *Peter Elfelt*. Den hed »Henrettelsen« og blev optaget i Christiansborg Ridebanes buegange. Her så man en dødsdømt forbryder langsomt blive ført frem mod skafottet. »Handlingen« varede tre minutter, så var det slut.

Alle film var stumfilm, og selv det mindste »rigtige« teater følte sig højt hævet over det primitive gøgl, man for et beskedent beløb kunne overvære.

Den første danske filmproduktion begyndte i 1906, da den tidligere markedsrejsende *Ole Olsen* slog sig ned i Valby og startede *Nordisk Films-Kompagni*. I de følgende år optog kompagniet en lang række film. Kvaliteten var helt på højde med de film, man kunne få fra udenlandske selskaber, og Nordisk Films-Kompagni gjorde på den måde Danmark kendt i udlandet.

Naturligvis var der mange andre, der opdagede, at man kunne tjene penge på at lave film. Det ene selskab dukkede op efter det andet – men de forsvandt igen næsten alle sammen. Det bedre borgerskab betragtede fortsat filmforevisninger som mindre lødig underholdning, men de jævne københavnere morede sig storartet. Filmselskaberne søgte at imødekomme publikums behov for nervepirrende spænding og romantik – gerne i skøn sammenblanding.

På det tidspunkt var der ingen, der anede, hvilken kulturel betydning filmen senere ville få. Foreløbig var det ren underholdning, man producerede. Handlingen skulle være så spændende som mulig: heste, der styrtede med rytterne, biler, der kørte ud over en afgrund, og helten, der undslap sine forfølgere ved at klaske hænderne i landingsstellet på en flyvemaskine, der netop lettede, eller ved at balancere ud på en line, der var spændt tværs over en bred klippespalte o. s. v.

Dengang var det som regel skuespillerne selv, der påtog sig de halsbrækende numre. Man var ikke helt fortrolig med trick-optagelser, og stunt-men var der ikke ret mange af.

Filmskuespillere blev berømte; de blev stjerner som f.eks. *Valdemar Psilander*, *Asta Nielsen* og *Olaf Fønss*. Sammen med *Poul Reumert* indspillede

Asta Nielsen i 1910 for filmselskabet »Kosmorama« en film, der hed »Afgunden«. Filmen vakte opsigt, navnlig fordi der forekommer en lidenskabelig scene mellem hovedpersonerne, hvor de danser »Gauchodansen« sammen. Man var dengang meget på vagt over for erotiske og pikante scener, og den omtalte dans gik lige til stregen. Den kom dog gennem censuren – og blev berømt.

Biograferne havde hidtil været indrettet i relativ små sale. I 1911, da den nye hovedbanegård blev taget i brug, lejede filmmanden *Constantin Philipsen* den gamle banegårds store hal og indrettede den til Nordeuropas næststørste biografteater med plads til 3000 mennesker. »Palads Teatret«, som biografen blev kaldt, blev indviet 1912. Ved premiereforestillingen læste skuespilleren *Elith Reumert* en prolog, og et 30-mands orkester spillede før og under filmene. Hovedfilmen var skrevet af *Urban Gad* og hed »Generalens Børn«. Blandt premiergæsterne sås *Georg Brandes*, for nu var det blevet således, at filmforestillinger kunne accepteres som lødig underholdning i alle samfundslag. I 1917 blev den gamle banegårdshal revet ned, og omtrent på samme sted opførtes Palads Teatret, hvor det ligger endnu i vore dage.

Mange af teatrenes fejrede skuespil-

lere lod sig tidligt indfange af filmen. Foruden Poul Reumert medvirkede Betty Nansen, Adam Poulsen, Bodil Ipsen, Johannes Meyer og selv dr. Karl Mantzius i filmoptagelser.

En af Nordisk Film's instruktører, Lau Lauritzen, gik over til et nyt dansk filmselskab, Palladium, hvor han »opfandt« komikerparret Fyrtårnet og Bivognen. De to skuespillere hed Carl Schenstrøm og Harald Madsen. Fra

Tyvernes danske filmhelt, Valdemar Psilander, var kendt langt ud over Danmarks grænser. Han nåede at indspille mange film i sit korte liv; han døde i 1917, kun 33 år gammel. Billedet er fra filmen »Ved Fængslets Port«, indspillet for Nordisk Film i 1911. Det er Psilander, der står længst til højre. I midten ses skuespilleren Holger Hoffmann, og ved bordet sidder den yndige Clara Wieth – senere gift Pontoppidan. Selv om telefonen kun er en rekvisit i filmen, er det dog en ægte L. M. Ericsson-model fra 1892. Filmmuseet.

1920 indspillede de en lang række film, som gjorde dem populære, ja, ligefrem elskede, ikke blot her, men overalt i verden.

Publikum havde taget filmkunsten til sig og accepteret, at der ingen lyd var. Teksterne blev affotograferet, ofte i de-

korative indramninger, og i mange biografers sad der en pianist m/k, som levede »ledsagemusik« på et opretstående klaver foran lærredet. Musikken skulle følge handlingen og illustrere følelserne: ulidelig spænding, ulykkelig kærlighed, vrede, bekymring o.s.v.

Men i slutningen af 1920'erne skete der noget. To danske opfindere, ingeniørerne *Arnold Poulsen* og *Axel Petersen*, præsenterede den første tonefilm i Danmark og udtog i øvrigt patent på systemet.

Den begavede instruktør *George Schneevoigt* blev manden, der førte dansk film ind i tonefilmsalderen. I 1931 kom den første tonefilm fra Nordisk Film, »Præsten i Vejlbj« efter *Steen Steensen Blichers* berømte novelle. Senere fulgte en række andre danske tonefilm med kendte skuespillere i rollerne.

Dansk film producerede i 1930'erne hovedsageligt lystspil, og bl.a. den unge

»Fyrtårnet og Bivognen« – gerne forkortet til »Fy og Bi« – blev også kendt ud over landets grænser. De fik endog særlige navne på fremmede sprog som f.eks. »Pat et Patachon« i Frankrig – et navn, som tyskerne også brugte – og »Long and Short« i England. Det var skuespillerne *Carl Schenstrøm* og *Harald Madsen*, der dannede det komiske par og indspillede et halvt hundrede stumfilm for Palladium. Men deres tid var stort set forbi, da talefilmen kom. Filmmuseet.

skuespillerinde Marguerite Viby tog publikum med storm i sine mange roller. I disse år så man Lau Lauritzen junior, Ib Schønberg, Christian Arhoff, Liva Weel, Karin Nellemose, Poul Reichardt, Børge Rosenbaum (senere verdensberømt som Victor Borge), Oswald Helmuth, Hans W. Petersen og barneskuespilleren lille Connie, der henrykkede de yngste blandt biografernes publikum.

Selv om København efterhånden fik

Foto fra filmen »Tretten Aar« fra 1932 med Marguerite Viby og Arthur Jensen. Filmmuseet.

mange biografer, var der nogle enkelte i byens centrum, der var større og mere elegante end flertallet. I 1937 åbnede den nye biograf Palladium i Industrieforeningens Hus på Vesterbrogade. Trækplasteret var ikke alene det kæmpestore tilskuerrum, men først og fremmest det nye kino-orgel. Inspireret af de store engelske biografer måtte man

også have en sådan indretning i København.

Orgel»koncerten« var meget effektivt iscenesat: Lyset dæmpedes, og projektører med skiftende farver belyste de folderige velourtæpper foran lærredet. Så hørtes musikken, der fyldte rummet med en bævrende lyd fra højtalere, gemt bag vægbeklædningen. Langsomt steg orglet med organisten op fra dybet som en elevator, og mens en særlig projektør belyste den snehvide front, blev selve organisten synlig. Når orglet var helt oppe, drejede hele herligheden rundt, så manden vendte ryggen til publikum.

Blandt de mange opdukkende biografteatre i stumfilmens storhedstid var »STANDARD« på Falkonér Allé. Dørvogteren, der står og piller ved sin urkæde, er iført en kasket; det skulle give indtryk af officiel myndighed. Filmmuseet.

Den første kino-organist var hentet fra England. Han hed *Bobby Pagan*, og hans kendingsmelodi blev komponeret over rådhusurets indledende klokkeslag. Efter kendingsmelodien fulgte temaer fra aftenens film. De mange fortæpper gled til side, ét efter ét, således at man på lærredet kunne vise lysbilleder med melodiernes titler, efterhånden som de blev spillet.

Efter en halv snes minutter begyndte orglet at synke i dybet, og lige før det forsvandt, svingede det på ny rundt. Organisten leverede en imponerende slutakkord, rejste sig og bukkede, mens publikum klappede – og så kunne aftenens film begynde.

I modsætning til en sådan luksuøst indrettet biograf stod *forstadsbiografene*. De bestod som regel af nøgne sale med umagelige stolerækker. Mange havde ikke engang et fortæppe. Her kunne man for en billig penge glemme hverdagens trængsler og leve sig ind i en kærlighedshistorie eller en western. Og når man kom ud af biografen efter forestillingen, havde man identificeret sig med helten eller heltinden og syntes alligevel, at livet var værd at leve.

Gik filmen i stykker under forevisningen, var publikums tålmodighed ikke stor. Faldt ventetiden lidt for lang, genlød salen snart af taktfaste tramp i gulvet. De forskellige scener blev kommenteret højlydt med kvikke bemærkninger. Var der lange kysscener eller lidt pikanteri, blev der råbt »så-så!« Men når helten ræsedede af sted i sin bil for at redde heltinden i sidste øjeblik, holdt alle vejret.

Hver søndag eftermiddag stod der en lang kø af børn uden for biografen til 4-forestillingen – med samme lave billetpris over hele salen.

Blandt teatrene i København stod *Det kgl. Teater* øverst på ranglisten som Københavns og hele landets fornemste scene. I 1912 havde *Det kgl. Teater* premiere på et nyt skuespil, »Indenfor Murene« af forfatteren *Henri Nathansen*. Stykket vakte opsigt, fordi det ret nærgående skildrede familielivet i et jødisk hjem i København. Skuespillet, der endnu i vore dage hører til klassikerne, havde teatrets direktør, *Karl Mantzius*, og *Sigrid Neiiendam* i hovedrollerne som ægteparret Levin. *Johannes Poulsen* var sønnen Jacob, og *Poul Reumert* havde rollen som prokurist Meyer.

Nye danske dramatikere dukkede frem. Den unge *Kaj Munk* fik sin debut i 1928 med skuespillet »En Idealist«, og *Soya* fik sit første skuespil »Den leende Jomfru« opført i 1930.

Ud over *Det kgl. Teater* fandtes de såkaldte »sekond-teatre«, d. v. s. de teatre, der kom på andenpladsen. Ældst var *Casino* i Amaliegade, desuden var der *Folketeatret* i Nørregade, *Dagmar-teatret* ved Rådhuspladsen (Jernbanegade) og *Det ny Teater* foran på Vesterbro. En af tidens mest fejrede skuespillerinder, *Betty Nansen*, åbnede i 1917 sit eget teater i Frederiksberg Allé.

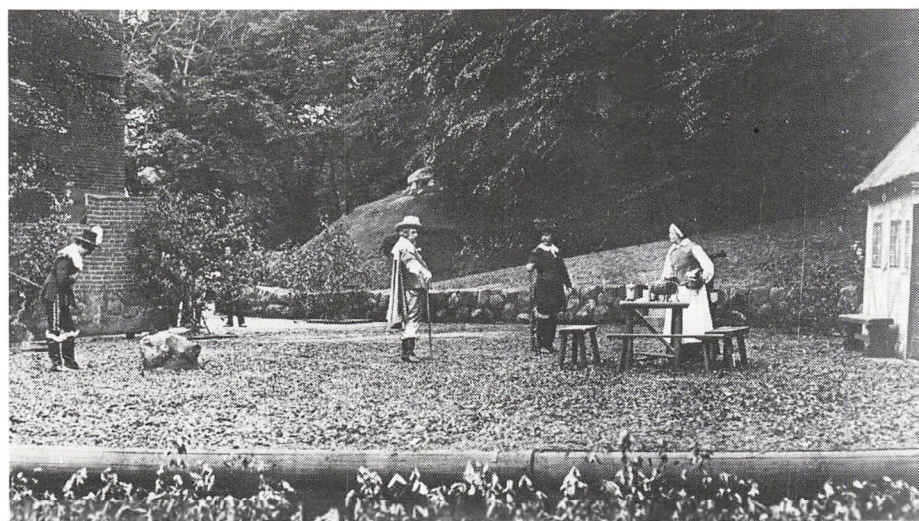
Revyerne havde gode dage under 1. verdenskrig og i mellemkrigsårene. *Scala*, der siden 1912 havde haft den

Henri Nathansens uopslidelige skuespil »Indenfor murene« har siden 1912 været spillet utallige gange på Det kgl. Teater. Med rollebesætningen fra 1930 ses fra venstre Illona Wieselmann, Augusta Blad, Martin Hansen, Sigrid Neiiendam, Holger Gabrielsen og Valdemar Møller. Scenebilledet er fra det dramatiske middagselskab hos etatsråd Herming. Teatermuseet.

Kaj Munks skuespil »En Idealist« blev opført første gang på Det kgl. Teater i 1928. Scenebilledet er fra sæsonen 1937–38, hvor hovedpersonerne, Cæsar og Cleopatra, spilles af Johannes Poulsen og Bodil Ipsen. Teatermuseet.

I en årrække kunne københavnere i sommermånederne komme i teatret under åben himmel i Dyrehaven. Blandt de mest spillede stykker var »Elverhøj«. Ulvedalenes træer gav en glimrende baggrund, når det drejede sig om udendørs scener, men det virkede ikke helt elegant, når den berømte menuet blev danset mellem visne blade i stedet for på blanke marmorfliser. Scenebilledet er fra perioden 1913–15, hvor Nicolai Neiiendam havde rollen som Christian 4. Teatermuseet.

Scenebillede fra Scala-revyen i 1922. Fantasisfulde optrin med letpåkledte piger i massevis – både i dans på scenen og i blomstergynge under snoreloftet. Det kunne københavnernes lide. Teatermuseet.

glade og fantasifulde Frede Skaarup som direktør, var fortsat et af byens mest søgte revyteatre. Helt op til 1930 strømmede københavnernes til for at nyde de storslåede og pragtfulde optrin, der blev sat op med suveræn foragt for omkostningerne.

Hele København sang med på de mange viser, der blev lanceret på Scala's scene, hvor bl.a. *Liva Weel* og *Carl Alstrup* optrådte i mange år.

Det var dog ikke alle, der var tilfreds med Scalas store udstyrs-revyer. Forfatteren *Emil Bønnelycke* udgav hos Gyldendal en roman, »Nye Ungdom«, hvori han bl.a. udtrykker sin forargelse over den »kvindeundertrykkelse«, et revykor er udtryk for. Scala's ledelse og medarbejdere blev naturligvis fornærmede, og der var optræk til en større sag. Forlaget bad forfatteren acceptere, at kapitlet om Scala blev fjernet i andet oplag. Det nægtede Bønnelycke, og så nøjedes man med det første oplag, der var revet bort for længst.

I 1930 blev Scala opgivet som revyteater og ombygget til restaurant med

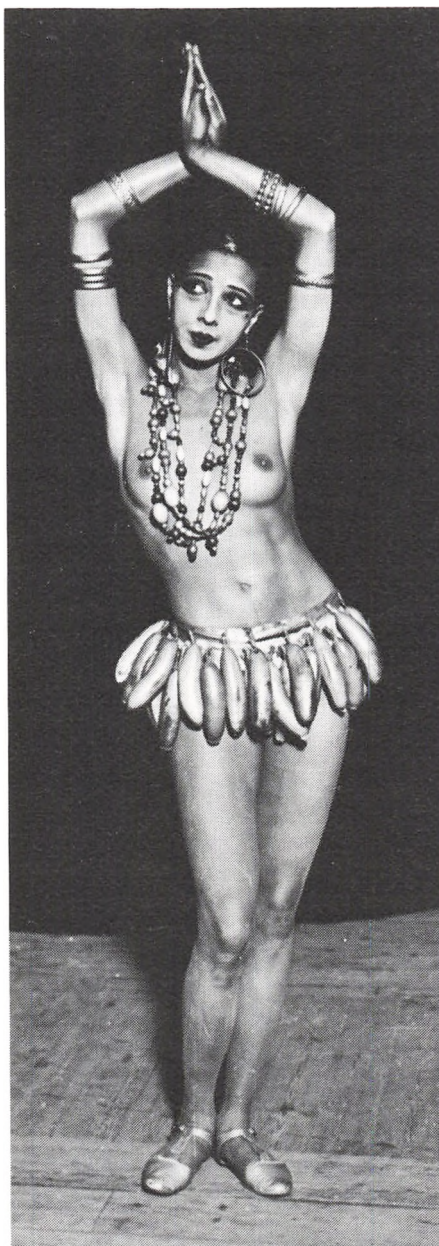
artistoptræden. Navnet blev *National-Scala*. Den sidste duft af revyteater forsvandt, da komplekset blev ombygget til stormagasin.

På hjørnet af Jernbanegade og Axel-torv ligger *Cirkusbygningen*. Taget og bygningens indre blev raseret af en brand i 1914, men bygningen blev genopført, denne gang med en kuppel af beton. År efter år var der cirkusforestillinger i den gamle bygning – i 1930'rne hovedsagelig Cirkus Schumann. I vinterhalvåret blev bygningen anvendt som biograf under navnet World Cinema.

Ude på Nørrebro samlede *Frederik Jensen* et stort publikum i *Nørrebros Teater*, og her blev *Osvald Helmuth*, hans arvtager, uddannet i visekunsten. I slutningen af 1920'rne leverede forfatteren og arkitekten *Poul Henningsen* stof til de såkaldte P.H.-revyer. Hans berømte vise, »Ølhunden glammer«, blev sunget for første gang i 1929 af *Osvald Helmuth* på *Nørrebros Teater*.

I 1928 havde *Frede Skaarup* skaffet et »naturbarn« til sin sommerrevy på *Dagmar-teatret*. Det var *Josephine Baker*. Hele byen stod på den anden

Josephine Baker vakte stor opsigt under sin optræden i København i 1928. Publikum jublede over den livlige, mørklødede skønhed – et »urskovsbarn« kaldte man hende. Teatermuseet.

København stod på gloende pæle, da Louis Armstrong i oktober 1933 besøgte København. Den jazzbegeistrede ungdom swingede i takt med hans forrygende trompetsoli. KB.

ende, da hun ankom til København. Alle skulle hen og se »Dansen i Urskoven«, hvor den mørklødede kunstnerinde optræde næsten nøgen, kun iført et bælte af bananer. Sådan noget havde københavnernes ikke set før.

Ved sin debut i Scalarevyen året efter lagde *Marguerite Viby* en solid grund for sin popularitet ved at parodiere Jo-

sephine Bakers optræden i København.

Efter engelsk forbillede dyrkede *Co-optimisterne* i en kort årrække fra 1925 en særlig form for revy. Under ledelse af bl.a. skuespilleren *Ludvig Brandstrup* serverede truppen vittige viser og sketches, beregnet for et kræsent publikum.

En kunstner-kabaret, der fik navnet »Edderkoppen«, åbnede i 1914. Her optrådte bl.a. den senere så berømte tegner og forfatter *Robert Storm Petersen* og frydede publikum med sine barokke løjer.

Ude på Frederiksberg oplevede »Riddersalen« den helt store succes med opførelsen af »Melodien, der blev væk«. Stykket er skrevet af *Kjeld Abell* og opbygget i 21 scenebilleder, og musikken til de indlagte sange blev skrevet af *Bernhard Christensen* og *Herman D. Koppel*. Selve sangteksterne blev leveret af den senere professor *Sven Møller Christensen*.

»Melodien, der blev væk« er, som tidligere omtalt, et moderne spil med samfundsperspektiver. Det sætter fokus på tidens dumhed, småborgerlige holdning og hykleri.

For mange københavnere var perioden en »jazz-tid«, hvor koncerter med jazzens store navne kunne samle fulde huse. En af de helt store begivenheder

var *Louis Armstrongs* besøg i København i 1933. »Satchmo« med sølvtrumpeten blev modtaget med så stor begejstring på Hovedbanegården, at politiets afspærringer blev sprængt, og Armstrong fik sit tøj revet i stykker, før politiet fik båret den sorte afgud frelst gennem det brølende menneskehav.

Armstrong tog København med storm under sin optræden i Tivoli's koncertsal, og selv anmeldere, der havde et køligt forhold til jazzen, erkendte hans ubestridelige musikalske geni.

Musiklivet i København havde sine højdepunkter, når der kunne bydes på optræden af verdenskendte navne inden for musikken.

I november 1932 kom verdensteneren *Benjamins Gigli* til København. For at så mange mennesker som muligt kunne opleve ham, havde Berlingske Tidende arrangeret en koncert i Forum, hvor et tusindtalligt publikum kunne se og høre berømtheden. Da Gigli senere under sit ophold sang »Boheme« på Det kgl. Teater, blev han genstand for en helt enestående hyldest efter tæppefald: Publikum blev stående og klappede uafbrudt i 35 minutter.

Året efter kom den verdensberømte dirigent *Arturo Toscanini* til København. Han optrådte i Odd Fellow-Pa-

læet og imponerede sit publikum ved at dirigere bl.a. Beethovens 7. symfoni uden partitur.

I 1935 fik Det kgl. Teater besøg af den store russiske sanger *Fjodor Sjaljapin*. Det var operaen »Faust«, der stod på

Den berømte russiske operasanger Fjodor Sjaljapin optrådte i København bl.a. i 1931. Den temperamentsfulde russer havde alvorlige samarbejdsvanskeligheder med den danske opera. Et signeret portræt synes at vise en mand, der nok skal bestemme, hvor skabet skal stå! KB.

programmet med Sjaljapin i rollen som Mefistofeles, og alt var forlængst udsolgt til dobbelt-forhøjede priser. I sidste øjeblik blev gæstespiilet imidlertid aflyst, og det kom frem, at der var en dyb uoverensstemmelse mellem den russiske sangers opfattelse af samspillet på scenen og de danske kunstners måde at optræde på.

Maleren (og forfatteren) Flemming Bergsøe har brugt episoden til at illustrere danskernes mangel på temperament – i hvert fald sammenlignet med det russiske.

I den såkaldte »torvescene« skal Mefistofeles pludselig give sig til kende

som Satan i egen person. I det øjeblik skal borgerne, der sidder fredeligt og drikker øl, gribes af en vanvittig angst og styrte ud. På ét sekund skulle scenen være ryddet – mente Sjaljapin.

Men han kendte ikke de danske operastatister. De rejste sig sindigt, hævder Bergsøe, tømte de sidste slatter i deres krus, satte stolene på plads og tøfled sindigt ud i kulisserne.

Sjaljapin kunne ikke samarbejde med operastaben, og det hed sig, at han optrådte ubehersket over for personalet og var komplet hysterisk.

Man har dog en fornemmelse af, at Bergsøe har opfattet situationen rigtigt.

Den lille Havfrue

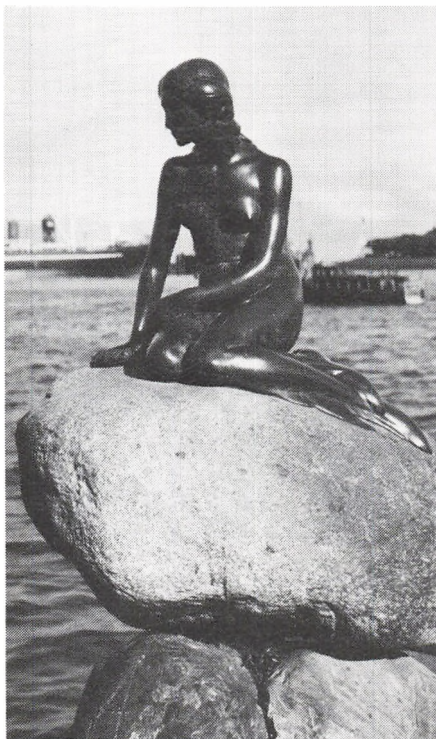
Kunst og litteratur i København

Hvis man i turistsæsonen kommer ud på Langelinie, vil man se store turistbusser standse på den snævre kørevej og læsse turister af i hobetal. Bevæbnet med ladte kameraer begiver de sig de få skridt hen til Den lille Havfrue, som er målet for valfarten. At se København uden at møde Den lille Havfrue synes utænkeligt.

Det er muligt, at mange turister bliver dybt skuffet, når de ser den forholdsvis beskedne skulptur. Den blev skabt af billedhuggeren *Edvard Eriksen* og opsat i 1913 på en stor natursten i havstokken.

Det er blot ét af Københavns mange udendørs kunstværker. Ikke langt fra Havfruen ses det næsten overvældende Gefionspringvand fra 1908, som billedhuggeren *Anders Bundgaard* er mester for – en voldsom modsætning til den blide og poetiske havfrue.

Mens vi er ved byens udendørs kunstværker, kan vi tage ud på Nørrebro. Hvor der tidligere havde ligget et jernstøberi, blev der ved århundredskiftet frilagte et areal, Blågårds Plads, som

Den lille Havfrue er uægtelig mere kendt end sin skaber, billedhuggeren Edvard Eriksen. Turister har gennem årene brugt kilometer af film på at forevige dette vartegn, og måske i deres stille sind undret sig en smule over, at det beskedne kunstværk kunne være så stor en turistattraktion. Foto fra 1930'erne. KB.

Et af billedhuggeren Kai Nielsens hovedværker er figurerne på Blågårds Plads. Her er kunstneren i færd med at lægge sidste hånd på en af de store granitfigurer under publikums udelte opmærksomhed. Fra »Danmark gennem 35 år«.

blev udsmykket med en række granit-skulpturer af billedhuggeren Kai Nielsen. De er skabt til det arbejderkvarter, Nørrebro var og stadig er. Figurernes viser motiver fra håndværket. Det er

brugskunst i ordets bedste betydning. Figurerne er ikke blot til at se på, man skal sidde op ad dem. Man skal røre ved dem, og børnene kan kravle rundt på dem og føle formernes eksplosive kraft i deres små hænder og kroppe.

Naturligvis kan man ikke tale specielt om »københavnsk kunst«. København er imidlertid uddannelsesstedet for de fleste danske kunstnere, og størsteparten af dem lever og arbejder i hovedstaden.

For mange kunstnere var perioden fra 1. til 2. verdenskrig en gennembrudstid. I modsætning til tidligere perioders kunst, hvis motivvalg stort set fulgte kravet om skønhed, så man nu meget socialrealistisk kunst. Mange kunstnere viser os sider af tilværelsen, som den former sig for de dårligst stillede i samfundet. De viser os de hjemløse, luderne, de dårlige boliger og værts-husene. Nogle år før 1. verdenskrig op-søgte kunstneren Aksel Jørgensen så-danne miljøer og skildrede dem i tegninger og malerier.

Robert Storm Petersen, der nok er bedst kendt som bladtegner og forfatter, malede i sin ungdom en række billeder, hvor han skildrede tilværelsen for de dårligst stillede i samfundet.

Det egentlige brud med den traditionelle malerkunst skete i 1900-tallets første årtier, hvor en række nye retning-

William Scharff og Jais Nielsen i årene omkring 1. verdenskrig.

Samtiden lod sig villigt forarge, når et maleri ikke »lignede«. Karl Larsens

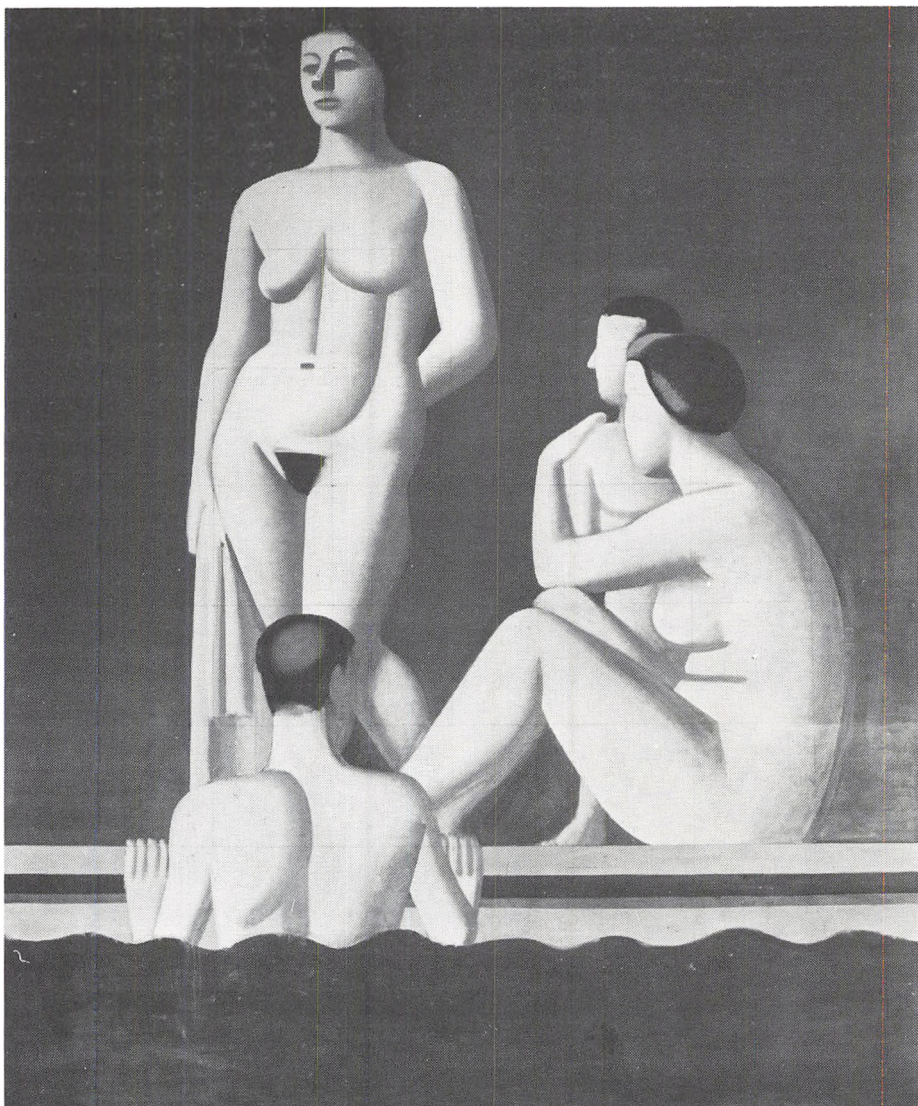
Maleren Vilhelm Lundstrøm vakte stor opsigt – og en hel del forargelse – da han i 1918 præsenterede det, man i dag kalder en »collage«. Kunstneren havde monteret et antal træstykker hen over billedfladen som et relief og kaldte værket »Det andet Bud«. Denne form for kunst blev lidt nedsættende kaldt »pakkassemalierier«. Her er den senere professor fotograferet ved siden af sit omstridte kunstværk. KB.

Sensationen på Den frie Udstilling i København i 1917 var maleren Karl Larsens billede »Trappegang«. Mange blev forbløffet over det bevidste brud med tingenes kendte form og udseende. De fleste erkendte dog, at der var spænding og bevægelse i det utraditionelle maleri af den 20-årige kunstner. SMK.

ger blev prøvet. Denne bevægelse har været kaldt modernismen – eller i daglig tale blot moderne malerkunst.

Den retning, der kaldes kubismen, hvor farven var opdelt i flader, blev først dyrket af kunstnere som *Harald Giersing, Olaf Rude, Edvard Weie,*

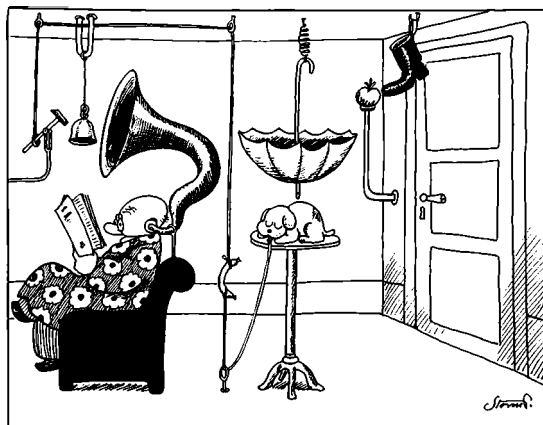
I forbindelse med opførelsen af Frederiksberg Svømmehal i årene 1935–38 fik Vilhelm Lundstrøm til opgave at dekorere en væg med variationer over temaet »bad-

ning«. Arbejdet blev udført i mosaiksten efter malede forlæg. Billedet viser et af feltene. SMK.

ekspressionistiske billede »Trappen« fra 1917, har sikkert irriteret mange. Man fristes ligefrem til at tro, at det har motret kunstneren at fordreje virkeligheden, så der kom en spændende komposition ud af det. Billederne, som disse kunstnere udstillede, vakte med andre ord opmærksomhed og skabte debat. Men det var dog i hvert fald malerier. Da en ung kunstner, *Vilhelm Lundstrøm*, i 1918 udstillede et billede, hvor stumper af en trækasse var monteret ud over billedfladen, kendte forargelsen ingen grænser. De klassiske skønhedsbegreber havde fået et grundskud. Men Lundstrøm eksperimenterede videre med sine »pakkasse-billeder«, som vi i nutiden ville kalde »collager«. Fra Lundstrøms senere arbejder kender man nok bedst hans store mosaik i Frederiksberg Svømmehal, udført 1935–38.

Som nævnt blev Storm Petersen først og fremmest kendt som bladtegner. Fra 1914 tegnede han fast til Det Berlingske Hus. Ret tidligt skabte han sin ærkekøbenhavnske figur *Peter* – med tilnavnet *Vimmelskift* – og dennes trofaste følgesvend *Ping*, som henrykkede avislæserne fra fremkomsten i 1922.

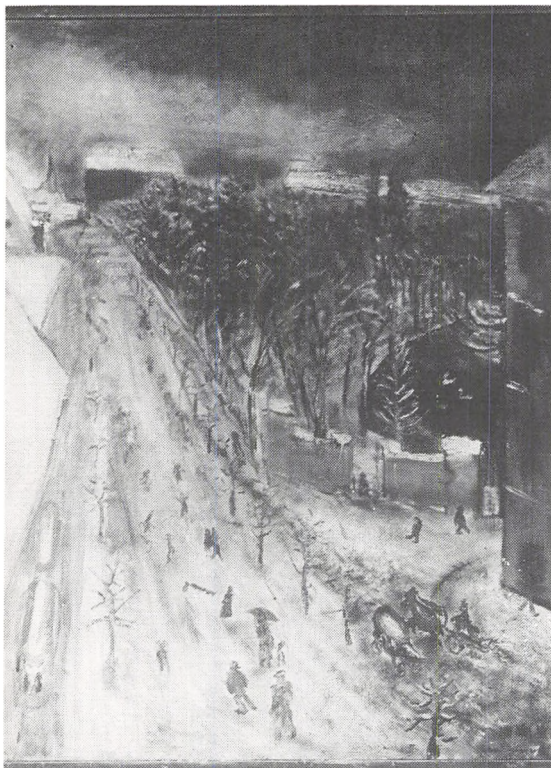
Tegneren *Axel Nygaard* var også bladtegner og bogillustrator. Mange af hans tegninger med den lette og følsomme streg har københavnske motiver.

Tegneren Robert Storm Petersen skabte med sine »opfindelser« en barok parodi på den teknologiske udvikling. I 1933 viste han f.eks., hvordan en ivrig romanlæser vil kunne mærke, at der kommer nogen ind ad døren. Prøv selv at følge begivenhedsforløbet! Det særlige ved Storm Petersens »opfindelser« er, at mange af dem faktisk lader sig konstruere og kan fungere i praksis!
Storm P. Museet.

Jens Søndergaard havde atelier på Rådhuspladsen i København, men hans malerier er alligevel ikke specielt københavnske. Dog malede han i sine unge år nogle vinterbilleder fra hovedstaden. Som ekspressionist lagde han mere vægt på liniernes og farvernes udtrykskraft end på den præcise gengivelse af motivet.

I 1930'erne malede *Erik Hoppe* en række billeder fra København, især fra Gammel Strand. Også *Søren Hjort*

Jens Søndergaard havde en overgang atelier på Rådhuspladsen i København og malede en del københavnske motiver. Et maleri fra 1928 viser udsigten ad Nørrevold med Ørstedsparken til højre. SMK.

Nielsen fandt motiver i hovedstaden, fra Sydhavnen og Vesterbro.

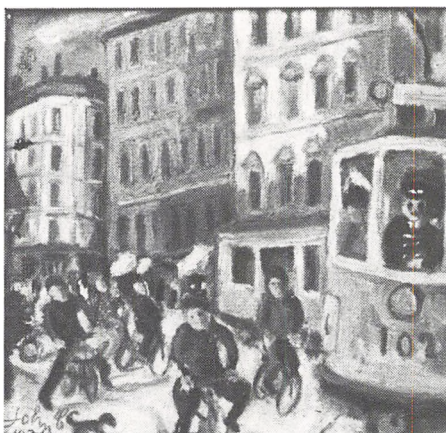
En selvlært maler, John Christensen, der af profession var barber, malede en lang række forelskede og naive billeder fra hverdagen på Nørrebro omkring As-

sistens Kirkegård samt fra kolonihaver i byens omegn. Som amatør har han ikke indskrevet sit navn i den officielle kunsthistorie endnu, men hans billeder ejer en poetisk følsomhed og barsk humor, som mange etablerede kunstnere kunne lære noget af.

Folmer Bendtsen gjorde sig tidligt bemærket som socialrealistisk maler. Hans motivverden er den barske, grå hverdag i København. Han har især skildret Nørrebro, Sydhavnen og yderkvartererne.

Den abstrakte kunst fik mange ud-

John Christensen var barber og havde sin salon midt på det gamle Nørrebro. I 1928 begyndte han at male om alt det, han så og oplevede. Hans billeder fortæller levende og utraditionelt om hverdagen på Nørrebro. Billedet hedder »Linie 16« og er fra 1936. SMK. (Se også forsidebilledet).

øvere og tilhængere i perioden mellem de to verdenskrige. En af de kunstnere, der tog surrealismen op, var maleren og billedhuggeren *Wilhelm Freddie*. I 1937 viste han nogle af sine billeder på en udstilling på Strøget i København. Det var mere, end borgerskabet kunne tage. Hans drømmeverden, der frit drejede i alle retninger, forargede mange, og man beskyldte ham for pornografi. Det var meget slemt i 1937.

Da udstillingen havde været åben et

Maleren Folmer Bendtsen interesserer sig især for arbejdermiljøer på det ydre Nørrebro, i Sydhavnen og i forstæderne. Mennesker færdes i en bydel, hvor gammel og ny bebyggelse mødes, her »Tidlig Morgen på Alexandravej« fra 1934. SMK.

par dage, mødte politiet mandstærkt op efter ordre og tog både de udstillede kunstværker og kunstneren med sig på politistationen. Det kostede den senere professor ved kunstakademiet ti dage i

I 1937 viste den unge kunstner Wilhelm Freddie sine malerier og skulpturer på en udstilling. Blandt anmeldelserne var der også en til politiet – for pornografi! Udstillingen blev lukket, og politiet beslaglagde bl.a. en buste. Her ses Freddie på vej til en taxa med et af sine malerier. Fra »Junglepiger og krigstider«.

fængsel og beslaglæggelse af en del af kunstværkerne. I den næste snes år kunne man se de beslaglagte værker på

Kriminalmuseet side om side med mordvåben og indbrudsværktøj.

Helt så galt gik det ikke for maleren Svend Johansen, da han i 1933 lavede en plakat til »Grønningen«s udstilling på Charlottenborg. Plakaten viste en kvinde, der med ryggen til løfter kjolen så højt op, at man kan se hendes bare numse. Den gik ikke. Forargelsen boblede. Det var et »... forfærdende tidens tegn

...« at anbringe en sådan plakat netop »... foran hovedindgangen til det kongelige Akademi for de skønne Kunster ...«, som et læserbrev i Berlingske Tidende udtrykte det. »Grønningen«s komité, kunstnerne Hans Bendix og Albert Naur, klarede situationen ved hurtigt at lade fremstille en mindre plakat, der omhandlede Jean Gaugin's keramik, og klistre plakaten lige over det prækære sted. Så blev forargelsen afløst af munterhed.

Maleren Svend Johansens plakat til »Grønningen«s udstilling i 1933. Den var der mange, der blev forarget over. Fra »Vor Tids Kunst« nr. 74.

Blandt tegneren Aage Sikker Hansens motiver sås ofte unge kvinder. Med sin følsomme og yndefulde streg skabte han det begreb, der endnu er kendt under betegnelsen »Sikker Hansen-pige« – gerne en københavnerinde med sin cykel.

Forfattere og digtere havde naturligvis også deres gang og virke i datidens København. Mange af de store navne fra den senere litteraturhistorie kunne man dengang møde lyslevende rundt omkring i hovedstaden.

Der er næppe tvivl om, at 1. verdenskrig skabte et skel i litteraturen. Krigens ubarmhjertige tilintetgørelse af mennesker og værdier gjorde et dybt indtryk også på danske digtere og forfattere. Det var, som søgte man glemsel for krigens rædsler ved at forherlige livet i alle dets former.

Gullaschtidens usunde højkonjunktur medførte, at mange tjente store penge på krigen – og brugte dem til et provokerende luksusforbrug. Det gjorde mange unge forfattere desillusionerede og pessimistiske.

I 1919 arrangerede nogle unge lyriker en oplæsningsaften i Politikens foredragssal. Blandt digterne optrådte den 25-årige *Emil Bønnelycke*, som i ekstase læste sit prosadigt om Rosa Luxemburg op. Den tyske revolutionære socialist, som var blevet dræbt en måned tidligere under en mislykket aktion i Berlin, havde betaget den unge digter.

Bønnelycke gav udtryk for sine følelser med ordene: »... det tilkommer os, der oplevede denne tid, at tage dens rædsels skønhed ind til vort hjerte og optage dens uforglemmelige udtryk for spænding og liv i os ...« Som sluteffekt trak digteren til sidst en revolver frem, og til forbløffelse for publikum affyrede han flere skud i luften.

lykke i bogstaveligste forstand havde haft en knald-succes! »Blæksprutten« kunne selvfølgelig ikke lade sådan en godbid ligge. Her blev begivenheden beskrevet således:

*At Bønnelycke skyder med Browning
Er heldigt for Publikumernes*

Vaagning

I 1926 vakte digteren *Nis Petersen* interesse med sin digtsamling »Nattens Fibere«, og igen – i 1931 – med romanen »Sandalmagernes Gade«. Året efter kom *Jacob Paludan* med sin roman »Torden i Syd« efterfulgt af »Under Regnbuen«. De to romaner blev senere slået sammen under titlen »Jørgen Stein«. Det var navnet på hovedpersonen, der tilhørte den generation efter 1. verdenskrig, der – som forfatteren udtrykte det – måtte »snuble i Starten«. Væsentlige dele af romanen foregår i København. Det samme gælder *Tom Kristensens* bog »Hærværk« fra 1930, hvor forfatteren skildrer sin ungdoms København og sin generations desperate og selvødelæggende forsøg på at nå ind til det, der bor dybest i et menneske.

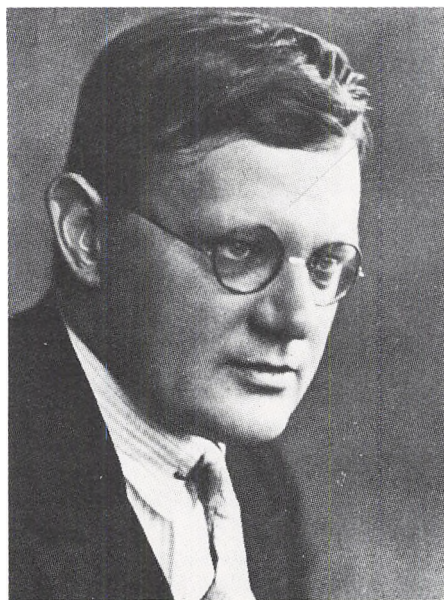
Forfatteren *Leck Fischer* beskrev storbyens hverdag i sine bøger, bl.a. i »Kontormennesker« fra 1933. I »Det må gerne blive Mandag« fra 1934 beskriver *Leck Fischer* den arbejdsløse

håndværkers situation. Det samme tema går igen i Mogens Klitgaards roman fra 1937: »Der sidder en Mand i en Sporvogn«. Den fortæller om arbejdsløshed, folkekøkkener og småborgerlighed. »Man hænger i Møget, og dør bliver man«, siger en af bogens personer.

Blandt de forfattere, der beskrev hverdagen blandt de dårligst stillede, var Harald Herdal. I 1934 kom romanen »Man skal jo leve«, hvis handling foregår i et københavnsk slumkvarter.

To kendte digtere og forfattere er fotograferet sammen ved et bord i »Café Nick« i 1935. Længst til venstre Nis Petersen og helt til højre Johan Skjoldborg ved siden af sin hustru. Den stående person er cafeens vært, Nicolaj Christensen. Nis Petersen (1897–1943) debuterede i 1926 med digtsamlingen »Nattens Pibere«, og blandt hans romaner kan nævnes den historiske fortælling fra oldtidens Rom, »Sandalmagerens Gade« fra 1931. Johan Skjoldborg (1861–1936) fik sit gennembrud i 1896 med husmandsromanen »En Stridsmand«. Ud over romaner har han skrevet folkelige skuespil og sange, bl.a. »Naar Vinteren rinder i Grøft og i Grav«.

Forfatteren og digteren Kaj Munk blev et kendt navn i mellemkrigsårene – »digterpræsten« blev han kaldt. Blandt hans skuespil kan fremhæves »Cant« fra 1931, »Ordet« fra 1932, »Kærlighed« fra 1935 og »Han sidder ved Smeltediglen« fra 1938. På billedet ses Kaj Munk med sin hustru Lise, fotograferet ved et privat selskab i Charlottenlund 1941. Eget arkiv.

Tom Kristensen (1893–1974) har i sit hovedværk, romanen »Hærværk« fra 1930, givet et spændende billede af livet i hovedstaden. Gennem hovedpersonen, journalisten Jastrau, oplever læseren en lang række forskellige københavnske miljøer. Portrætfoto fra ca. 1930. KB.

To år senere udsendte Herdal romanen »Der er noget i Vejen«. Den handler også om »kontormennesker«.

I 1936 udkom *H. C. Branners* roman »Legetøj«. Den giver en meget nærgående og utrolig levende skildring af tilværelsen for de ansatte i en mindre københavnsk engros-virksomhed, et legetøjsfirma.

I sin berømte roman »Den forsvundne Fuldmægtig« fra 1938 går *Hans Scherfig* ind på livet af embedsmanden. Den privilegerede med sikker indtægt og kommende pension – men måske også en tilværelse, der er for betrygget og dermed kedsommelig. Hovedpersonen er en figur, der kunne opleves mange steder i København.

Også forfatteren *Knud Sønderbys* romaner foregår i hovedstaden. Efter Sønderbys debut-bog »Midt i en Jazz-

tid« fra 1931 udkom året efter »To Mennesker mødes« om tilværelsen i storbyen – et særdeles genkendeligt billede af København.

Der kunne nævnes mange andre forfattere og digtere, der hver for sig satte deres præg på mellemkrigsårenes litteratur: *Martin Andersen Nexø, Johannes V. Jensen, Thit Jensen, Jens August Schade, Sigfred Pedersen, Martin A. Hansen, Hans Kirk* og *Karen Blixen*.

Der er imidlertid det særlige ved de værker, der er nævnt ovenfor, at livet i hovedstaden har været en direkte inspiration for de enkelte forfattere. Uden at man kan tale om egentlig »københavnner-litteratur«, giver disse værker et bredt billede af de mennesker og de miljøer, man kunne opleve i København mellem de to verdenskrige.

Her kommer Radioavisen

Radio og grammofon

I årene efter 1920 var telefonen blevet ret almindelig, ikke blot i forretninger og kontorer, men også i mange hjem. Man havde vænnet sig til, at lyd kunne sendes gennem ledninger fra sted til sted. Men at man kunne sende lyd uden ledninger – *trådløs* telefoni – var et mysterium for menigmand.

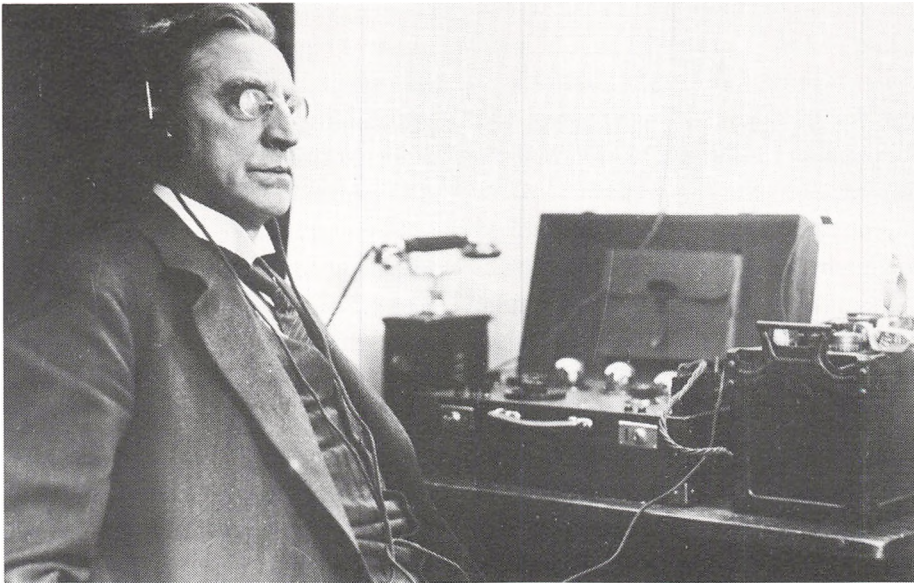
De første radioamatører måtte nøjes med at lytte til udsendelser fra udlandet. Det foregik på hjemmebyggede radiomodtagere, for man kunne ikke købe færdigbyggede radioer endnu. For øvrigt var det forbudt i henhold til en lov fra 1907. Men folk lyttede alligevel, og forskellige prøveudsendelser mellem amatørerne gik fint igennem.

Fra 1922 blev det lovligt at sende og modtage, vel at mærke, hvis der var tale om *forsøg*. Og dem blev der mange af! De mest »professionelle« udsendelser kom fra *Lyngby Radio* nord for København. Her fik »Radioavisen« sin debut i 1923, nærmest ved en tilfældighed. Journalisten *Svend Carstensen*, der skulle annoncere et musikstykke, benyttede en kort ventetid til at læse en

stribet nyheder op efter indledningen: »Her kommer Radioavisen ...« Det var lytterne så begejstrede for, at det derefter

Krystalapparat fra 1930. Det centrale »organ«, krystaldetektoren, ses midt på pladen. Den store knap er til drejekondensatoren, der »fanger« de enkelte sendere. NM's udstilling i Brede 1985. Foto forf.

ter blev et fast indslag i udsendelserne.

Der kom stadig flere lyttere, og den strenge lov fra 1907 fik en tillægsbestemmelse om, at ministeren for offentlige arbejder kunne give tilladelse til »... opstilling af trådløse modtagestationer ...« Der skulle føres offentligt tilsyn med modtagerne, og ejerne skulle registreres hos politiet! Ved fristens udløb havde godt 3.200 lyttere meldt sig. Man gættede på, at det var ca. en fjerdedel af samtlige lyttere!

Apparaterne var stadig hjemmebyggede. Men nu var der hæfter og byggevejledninger at få, og nye ord kom ind i sproget mellem de teknisk sagkyndige: *Drejekondensator, triodelampe, anode-*

Kammersanger Emil Holm – statsradiofonis mangeårige førstemand – var naturligvis selv ivrig lytter. Her sidder han med en alvorlig mine og aflytter en udsendelse gennem hovedtelefoner. Men det er absolut ikke nogen »walkman«, der giver lyden. Selv om den noget særprægede radiomodtager er indbygget i en kuffert, er den ikke transportabel i egentlig forstand. Til højre ses nemlig en stor, tung akkumulator, der leverer strømmen til apparatet. Fotografiet er fra 1928, hvor såvel lorgnetter som knækflip var sædvanlige dele af en herres påklædning. KB.

batteri, luftantenne, honeycomb-spole, traghøjttaler og hovedtelefoner.

De mest primitive modtagere var blot en spole og en lille ensretter. Den sidst-

nævnte bestod af et lille stykke krystal og en »føler« – som regel en lille spiral af kobbertråd – der skulle berøre krystallets overflade et »godt« sted. Så kunne man ganske svagt høre, hvad der var i æteren. Med en drejekondensator kunne man skille de enkelte sendere ud fra hinanden. Lyden var så svag, at den kun kunne høres i hovedtelefoner, men hvis man lagde dem i en krystalskål, kunne lyden forstærkes noget.

Ville man bruge højttaler, måtte der bygges en egentlig radiomodtager, hvor ensretteren og forstærkertrinnene var opbygget med lamper – jo flere jo bedre, også når man skulle imponere omgivelserne.

Mange syntes stadig væk, at det hele bare var legetøj, men pionererne fortsatte. I slutningen af 1923 var der dannet en fond, der indsamlede frivillige bidrag fra interesserede lyttere – og så begyndte der at ske noget. Den meget energiske kammersanger *Emil Holm* fik stablet en række udsendelser på benene. Kendte skuespillere læste op af litterære mesterværker, og kammermusik vekslede med sangpræstationer. Alt dette gjorde radioen »respektabel«.

Fra nogle lokaler hos Ritzaus Bureau i Købmagergade flyttede man til Jorcks Passage, hvor der blev installeret en egentlig radiofonistation – med myndighedernes tilladelse. Et sendestudie i

Købmagergade blev udstyret efter alle kunstens regler med lyddæmpende draperier i bløde folder væggene rundt og under loftet. Med det sædvanlige københavnervid fik studiet snart navnet »Den omvendte flødebolle«.

Kammersangerens organisation var ikke alene om at tækkes de efterhånden mange lyttere. Der var simpelt hen ved at blive krig i æteren mellem forskellige klubber, der alle ville sende deres egne programmer. Men så greb staten ind, og fra den 1. april 1925 var *Statsradiofonien* en realitet. Lytterne skulle herefter betale en licens på 10 kr. om året for et krystalapparat og 15 kr. for en lampemodtager.

Der blev også oprettet et *radioråd*, og forhandlingerne omkring radiospredningen endte med et lovforslag, der blev vedtaget, og som trådte i kraft den 1. april 1926. Efter loven skulle *Statsradiofonien* ledes af dette radioråd, som skulle sikre, at udsendelserne blev alsidige, kulturelle og oplysende.

Emil Holms stab af musikere, der ville spille i radioen, blev stadig større, og til sidst var man 11 i »orkestret«. Det var i 1925, og det betragter man som året for *radiosymfoniorkestrets* start. Den første koncert gik i luften 10. december 1925. Det var en torsdag, og begivenheden gav navn til de stadig eksisterende *torsdagskoncerter*.

I 1928 tog man et nyt koncertstudie i brug. Det var indrettet i en tidligere banksal i Axelborg. Størrelsen betød, at der blev plads til ca. 300 tilhørere. Ud over koncertstudiet blev der indrettet foredragsstudier i bygningen.

Litteraturprofessoren Vilhelm Andersen havde udtalt sig kritisk om radioarbejdet og erklæret, at han ikke ville

De første radiomodtagere var hjemmebyggede. Her er en 3-lampers radio fra 1920'erne. Den kunne egentlig godt »trække« en højttaler, men lyd kvaliteten fra de ældste højttalere var ret ringe, så mange foretrak hovedtelefoner. Hertil kommer, at andre familiemedlemmer kunne blive fri for at høre med. Spolen længst til venstre kan bevæges op mod den næste spole med et håndtag. Det forstærkede lyden indtil »hylegrænsen«. NM's udstilling i Brede 1985. Foto forf.

lade sig lukke inde på et »das« og tale i et »hørerør«. Ganske vist var studiet i Axelborg rummeligere end et »das«, men til gengæld lå toiletterne lige på den anden side af væggen. Lytterne kunne derfor tydeligt høre, når der blev trukket i snoren, men det distraherede ikke professoren, der omsider havde ladet sig overtale til at holde et radioforedrag i studiet.

Blandt lytterne var Christian 10., som kendte Vilhelm Andersens modvilje mod radiostudiet. Kongen havde også hørt w. c. -lyden, og da han på en ridetur mødte professoren, fyrede kongen en replik af: »Nå, professor, så kom De jo alligevel på dasset!«

Så besluttede man at låse de famøse toiletter af lige før hver udsendelse. Uheldigvis skete det engang, at dirigenten Egisto Tango netop på det tidspunkt befandt sig på et af toiletterne – og blev låst inde. Da koncerten skulle begynde, savnede man dirigenten, men den dårlige lydisolering gjorde det heldigvis muligt at lokalisere den indespærrede og føre ham til podiet!

Radiolytningen var skam en alvorlig sag i de mange københavnske hjem. Var der en spændende udsendelse, kom venner og bekendte, der ikke selv havde radio, på besøg for at lytte med.

Sendestyrken var til at begynde med ret beskeden, så man var afhængig af en

god antenne – helst en luftantenne. Mange måtte dog nøjes med en stueantenne, f.eks. hvis husværten ikke ville tillade opsætning af en luftantenne. Omvendt kunne mange villaejere med synlige antenner på husene vise omverdenen, at de havde radio – et statussymbol, der på ny blev aktuelt, da fjernsynet i 1950'erne holdt sit indtog i de danske hjem.

De ældste radiomodtagere havde lamperne siddende på rad og række i søvlglinsende herlighed. Spolerne kunne bevæges indbyrdes og lyden blive forstærket, indtil en infernalsk hyletone fortalte, at den bedste indstilling var overskredet. Hyleriet – man kaldte det tilbagekobling – kunne høres på andre radioer i nabolaget, så det gjaldt om at passe på, når man indstillede sin radio.

Fodboldkampe i radioen trak mange lyttere til apparaterne. Man kunne jo sidde i stuen med truthorn og heppe med. Så mødte familie og venner op, og alle fik en herlig eftermiddag ud af det. Navnlig når den unge sportsreporter råbte »... og nu ... NU ... kom bolden i mål!« Det var, som tidligere omtalt, *Gunnar NU Hansen* – endnu aktiv i 1980'erne.

Udsendelserne dækkede et bredt område af lytternes interesser. Der var Pressens Radioavis med nyheder, der

var foredrag om utallige emner, klassiske koncerter, jazz, gammeldags dansemusik, hørespil, oplæsning af litteratur – og ikke så lidt for børnene. Fra 1924 sendte man nemlig børnetimer. To år senere kom *Jens Frederik Lawaetz* til og lavede »drengetimer«, og atter nogle år senere blev *Radioens Drengekor* dannet.

Naturligvis var det ikke kun drenge, der blev lavet udsendelser til. Den faste indledning blev gennem mange år: »Goddag piger og drenge ...« For at give børnene noget visuelt udgav statsradiofonien fra 1938 månedsbladet »Hallo-Hallo« med instruktive billeder og tekster, der knyttede sig til udsendelserne.

Statsradiofonien tænkte skam også på lytternes sundhed. Fra 1928 udsendte radioen programmer med morgengymnastik. I næsten et kvart århundrede kunne man høre den barske *kaptajn Jespersen* smælde sine kommandoer ud i æteren: »Så fatter vi stavene, mine herrer ...«

Et andet fast indslag var »Familien Hansen – en lystspilsituation af *Jens Locher*«. Sådan blev den folkekære lille komedie annonceret hver søndag aften, i 20 år fra 1929, med fortsættelsen: »Aage Hansen – Aage Schmidt, Gerda hans kone – Ellen Rovsing ...«

I 1927 blev der politisk enighed om at opføre et radiohus, kombineret med en

Radioens berømte kaptajn Jespersen ses her i fuldt sving. Men før fjernsynets tid måtte man nøjes med hans veloplagte og energiske stemme. Fra »50 år i øjet«.

ny scene til Det kgl. Teater. Resultatet blev »Stærekassen« – den tårnlignende bygning, der spænder over Tordenskjoldsgade. Her var der scene og tilskuerrum, der kunne benyttes både af teatret og radioen, samt en stor administrationsbygning i Heibergsgade, hvor der blev indrettet kontorer og studier.

Københavnerne syntes, at det var en skændsel for Kongens Nytorv, at man skulle se det monstrum rage op over det gamle teater og de tilstødende bygninger. Men selv om 20.000 borgere i 1928 gik i protesttog, hjalp det ikke – op kom Stårekassen.

Endnu sendte man alting direkte fra studierne. Der blev i de første år hverken brugt plade- eller båndoptagelser. Det blev derfor næsten umuligt at lave reportager, som foregik langt fra senderen. Radiochefen, Emil Holm, erklærede, at »... i dansk radio kommer ikke henkøgt lyd!« Den holdning blev unægtelig ændret i tidens løb.

Jazz var ikke lige sagen for alle musikere. Det forbløffede derfor mange, da den unægtelig noget stivbenede, gamle kammersanger lod *Louis Armstrong* give koncert i radioen i oktober 1933. Som tidligere omtalt blev modtagelsen af den beundrede jazzmusiker en stor københavner-begivenhed.

Da kammersanger Holm rundede de 70 år i 1936, måtte han – modstræbende – trække sig tilbage. Med tilfredshed erfarede han, at der måtte en hel ledergruppe til at erstatte ham, med den dengang ukendte *F. E. Jensen* som øverste chef.

I 1937 blev den internationale situation så spændt, at radioen måtte orientere om, hvordan befolkningen skulle

mørklægge vinduerne, hvis Danmark blev udsat for et luftangreb. Mange trak på smilebåndet og fandt det unødvendigt. Men efterhånden, som situationen blev endnu alvorligere, stivnede smilet, og snart blev Radioavisens nyheder de mest aflyttede udsendelser. I 1938 kom der 18 udgaver i døgnet. Fra den 9. april 1940 var det slut med Radioavisens frihed i de næste fem år. Men det er en helt anden historie.

Når Statsradiofonien oprindeligt afviste at bruge plade- eller båndoptagelser, hvis direkte udsendelser af en eller anden grund ikke kunne gennemføres, var årsagen først og fremmest den dårlige lyd kvalitet.

Den gamle *valse-fonograf* – Edisons geniale opfindelse – blev i begyndelsen af 1900-tallet afløst af den mere praktiske *grammofon*, der benyttede plader i stedet for valser. Princippet var i grunden det samme, og lyd kvaliteten ikke ret meget bedre, men materialet var mere slidstærkt og nemmere at opbevare.

Såvel optagelse som gengivelse var mekanisk i enhver henseende. Der var endnu langt til elektronikkens tidsalder.

I optage-studiet blev tale, sang og musik opfanget i en stor tragt, hvor lyd-bølgerne ramte en membran, der påvir-

Rejsegrammofon fra 1933. Den praktiske kuffertmodel med plads til plader i låget gjorde musikken transportabel. Nu kunne man f.eks. ikke længere ligge i fred på stranden. Den noget skrattende, mekaniske lyd-gengivelse kunne dog dæmpes, hvis man puttede en klud ned i lydtragten bagest i kassen. NM's udstilling i Brede 1985. Foto forf.

kede »moderpladen« – *matricen*. Grammofonpladerne blev derpå støbt efter matricen og afspillet på nøjagtig samme måde. Ret tidligt vedtog de førende producenter, at standardhastig-

heden skulle være 78 omdrejninger i minuttet.

Rundt om i hjemmene stod solide skabsmøbler i poleret nøddetræ. Grammofonen var indbygget under et kiste-låg, og foran kunne to låger lukkes op og afslørede glamhuller som i et kirketårn. Her kom lyden ud. Nederst var der gerne skabsplads til pladesamlingen.

I 1920'erne opfandt man *rejsegrammofonen*, udformet som en lille kuffert. Når låget blev åbnet og stod skråt, virkede det som lydforstærker. Værket skulle – som skabsgrammofonens – trækkes op med et håndsving. Hvis man i sin iver glemte at trække værket op, indtraf uvægerligt det irriterende øjeblik, hvor det livligste musikstykke blev slæbende sørgmodigt for at ende i uigenkendelige brummelyde, når værket var ved at gå i stå.

Nu kunne man have musikken med sig, hvor man gik og stod. På altanen, i haven og ved stranden. Til ærgrelse for de mange, der ville have fred udendørs.

De unge tog grammmofonen til sig. Nu kunne alle de berømte jazzorkestre og -sangere komme lige ind i stuen, når man ønskede det. Man hørte hinandens plader og mødtes i fornemme pladeforretninger på Strøget og Købmagergade. Her var der indrettet små bokse, hvor de udvalgte plader kunne høres igennem, inden man besluttede sig for at købe. De

Mens en radio i 20'rne helst skulle stritte med lamper, spoler og andre synlige tekniske dippetutter, skiftede smagen i 1930'rne. Nu skulle teknikken camoufleres, og med møbelindustriens hjælp blev der fremstillet skabsradioer med kommodeben og en højttaleråbning, der var dekoreret med svungne udskæringer. Teknisk Museum. Foto forf.

mindre velbeslæde unge hyggede sig også i disse bokse – gerne flere ad gangen – med de sidste nyheder, uden at købe noget.

Lydkvaliteten blev naturligvis bedre med årene, først og fremmest da plade-

selskaberne gik over til elektrisk indspilning i stedet for mekanisk. Tragten blev afløst af mikrofoner. Radioindustrien fremstillede små pick-ups, som kunne erstatte lyddåsen på grammofo- nens tonearm. Samtidig blev de nyeste radioer forsynet med en pick-up-tilslut- ning. På den måde fik man mulighed for en langt bedre lyd kvalitet gennem ra- dioens højttaler.

Mange velhavende hjem anskaffede sig en radiogrammofon, hvor radioen og grammofo- nen var bygget sammen i ét kæmpestort møbel, der ofte blev camoufleret som en renæssanceskænk med fantasifulde udskæringer. Man kaldte et sådant monstrum for en *herre- gårdsradio*.

Når man kunne sende lyd gennem luf- ten, måtte man vel også kunne sende billeder. Det kunne man skam også – i England, Tyskland og USA. I Danmark blev det første forsøg på offentlig tv-ud- sendelse gennemført i slutningen af 1932. I Politikens foredragssal på Råd- huspladsen i København blev der instal- leret et sendestudie, og i Arenateatret i Tivoli blev en modtager rigget til, såle- des at 800 mennesker kunne se fjernsyn på et stort filmværk. Men ét var for- søg, noget andet et dansk tv med regel- mæssige udsendelser. Der kom til at gå 18 år, før det blev virkelighed.

Ligeud eller omstigning?

Sporvogne og S-tog

»Der kommer altid en sporvogn og en pige til!« Sådan sang Dirch Passer og Ove Sprogø i en dansk filmfarce fra 1950'erne. En lille snes år senere kom der ikke nogen sporvogn til. Da kørte der busser overalt, men gennem mere end et århundrede var sporvognen en fast del af københavnernes hverdag.

De første hestetrukne sporvogne kom på gaden i 1863, mens den elektri-

ske sporvogns epoke først begyndte i 1897. Det var akkumulatordrevne vogne, som hurtigt blev upopulære, fordi de lugtede grusomt af syre fra batterier-

Her har vi vognstyrer »Fodklang« og konduktør »Stropp«, som disse to herrer i sin tid blev benævnt i Politikens »At tænke sig«. De har stillet sig pænt op for fotografen ud for deres sporvogn i 1927. HT's arkiv.

Udstigning fra linie 15 på Rådhuspladsen ud for den kendte køkkenudstyrsforretning Bøgelund-Jensen. Fotografiet er tidligst fra sidste halvdel af 1935. HT's arkiv.

ne. Et par år senere blev vognene ombygget til luftledninger, og i de følgende år blev sporvejsnettet udbygget.

Det var dengang en barsk oplevelse at være vognstyrer. Forperronen var helt åben, så regn og sne kunne stå lige ind. Fra 1908 lod man sådanne vogne om-

bygge og forsyne med glasvinduer fronten rundt – de såkaldte »perronskærme«, konstrueret af arkitekten Knud V. Engelhardt. Han var den første industrielle designer i Danmark og foregangsmand for den tanke, at funktionen skal bestemme den kunstneriske udformning. Engelhardt blev bedt om at tegne en ny motorvognstype til Københavns Sporveje, og den blev sat i drift i 1911, samme år som Københavns kommune overtog sporvejsdriften.

De åbne bivogne, der blev benyttet om sommeren indtil 1938, måtte under 1. verdenskrig tages i brug også om vinteren på grund af vognmangel. Man klarede sig med at montere en sejldugs- eller bræddeafskærmning i den ene side.

På flere linier kørte der toetages sporvogne. Forfatteren Henrik V. Ringsted oplevede dem som dreng på Østerbro og har beskrevet, hvor morsomt det var at sidde ovenpå og kikke ind i folks stuer på 1. sal. Til gengæld sad passagererne noget udsat for at blive ramt af gadedrengenes snebolde om vinteren, for der var åbent på overetagen. Den blev dog senere delvis overdækket, og i 1933 forsvandt de sidste toetages sporvogne fra det københavnske bybillede.

De »gammeldags« sporvogne med langsgående sæder i motorvognene og træsæder i bivognene blev fra 1930 af-

løst af en ny og større model, den såkaldte bogie-sporvogn, udformet af arkitekt Ib Lunding. Der blev bygget godt 200 af dem. De blev udstyret med tværvendte sæder – to pladser i den ene side og én på den anden side af midtergangen. For at passagererne altid kunne køre forlæns, kunne sæderne vendes ved at skubbe ryglænene til den modsatte side.

Det var også Ib Lunding, der skabte tallene og bogstaverne i den nye udformning, der fremkom samtidig med

Linie 5 havde stoppested bl.a. på Gammeltorv ud for springvandet. Fotografiet er fra 1935, og bygningerne på hjørnet af såvel Nørregade som Skindergade blev senere revet ned og nye huse opført i tidens stil. HT's arkiv.

de nye vogne. I øvrigt havde de festlige, kulørte skilte været anvendt fra kort efter århundredskiftet.

Somme tider oplevede københavnerne en meget støjende, grågrøn sporvogn. Den var grim at se på og kunne

310 —					09957					
0	1	●	3	4	●	1	2	3	4	
5	6	7	8	9	5	6	7	8	9	
0	1	2	●	4	0	1	2	3	4	
5	6	7	8	9	5	6	7	8	●	
0	1	2	3	4	0	1	2	3	4	
5	●	7	8	9	5	●	7	8	9	
0	1	●	2	3	4	5	6	7	8	●

966		90356		
KS	5	6	7	KS
2	3	4	8	9
0	1	25	10	11
23	22	ØRE	12	13
21	20	17	16	15
KS	19	18	14	KS
● · 3 · 5 · 7 · 9 · 11 · 13 · 15 ·				
17 · 19 · 21 · 23 · 25 · 27 · 29 · 31				
I · III · ● · VII · IX · XI ·				
OMSTIGNINGS BILLET	25 ØRE		KØBENHAVNS SPORVEJE	

ikke bestiges af almindelige mennesker. Det var en såkaldt sporrensevogn fra 1930.

Endnu en detalje fra de københavnske sporveje: To mænd, der sindigt trækker en lille slæde frem og tilbage i et spor, skiftevis med skub og træk. Populært blev de kaldt »sporvejsskinne-skidtskrabere« – men det dækkede ikke de to herrers funktion. Reparation af skinnebrud eller -revner foregik ved elektro-svejsning. Man satte en klemme fast i køretråden højt oppe, så var der – via en mobil omformer – strøm til svejsningen, hvis blå lysbue

Til venstre:

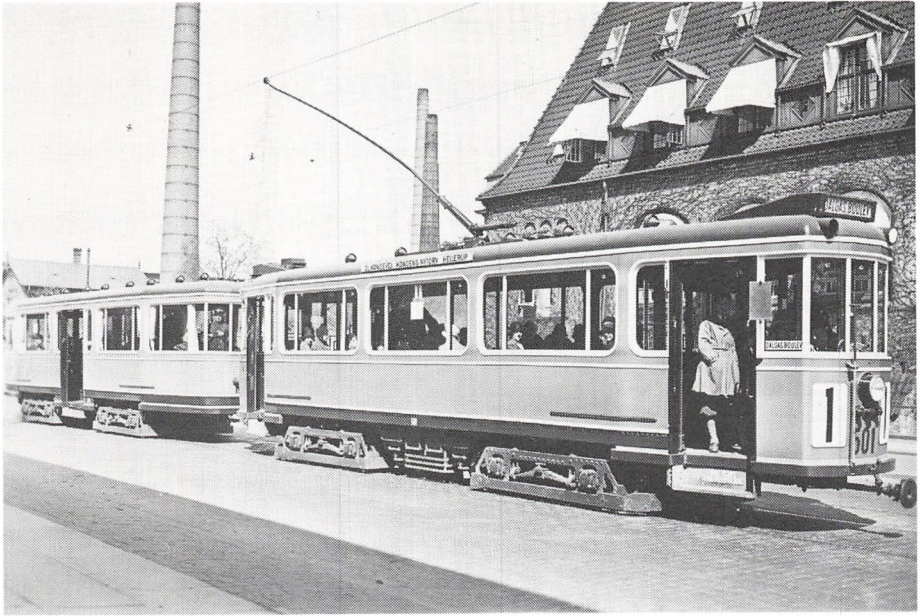
Rabatkort og omstigningsbillet fra 1930'erne. HT's arkiv.

Til højre foroven:

Arkitekt Ib Lunding konstruerede en ny sporvognsmodel for Københavns Sporveje. Den blev sat i drift i 1930 og virkede moderne og »strømliniet« i sammenligning med de hidtil anvendte vogne. Linie 1 er fotograferet i 1930 på Strandvejen ud for Tuborg. HT's arkiv.

Til højre forneden:

Hvor sporvejsskinnerne var blevet repareret, kom sporslubberne og sleb svejsesømmene plane. De to mænd trak en tung klods med håndtag frem og tilbage, sindigt og roligt. Arbejdet kunne næppe udføres på anden måde, men blev alligevel udtryk for en afslappet livsholdning, som man allerede dengang var på vej bort fra. Billedet er taget i 1939 på Østerbrogade. HT's arkiv.

Sporvognene blev suppleret med busser, bl.a. gennem Strøget og Frederiksberg Allé. Her holder Linie 11, der kørte til Frederiksberg Runddel, ved stoppestedet på Rådhuspladsen. Foto fra 1935. HT's arkiv.

kunne skære i øjnene på lang afstand. Svejsesømmen skulle derefter slibes i niveau med skinnefladen. Det var det, der foregik. I øvrigt var der tidligere ansat »skinneskrapere« der rensede skinnerne manuelt med et særligt redskab.

Sporvejenes service over for publikum strakte sig også til særruter. Her skal blot nævnes to. Fra 1931 kunne

man komme helt ud til Dyrehaven med linie 15 på søn- og helligdage. Næste år blev denne rute udvidet med direkte sporvejslinier, hvor nummerskiltet var erstattet af et billede, der forestillede en dyrehaveport og to grønne træer.

Den anden særrute gik i pendulfart mellem Hovedbanegården og Bellahøj, når der var dyrskue. Her viste skiltet hovedet af en ko, hvorfor københavnere kaldte sporvognen for »Linie Buh«. Det var der enkelte landmænd fra provinsen, der følte sig krænket over! Det var et af de første eksempler på et såkaldt *pictogram*.

Det var meget generende for bytrafikken, at der var jernbaneoverskæringer i gadenettet. Særlig galt var det f.eks. på H. C. Ørstedsvvej, hvor trafikken risikerede at blive stoppet to

gange med knap 100 meters afstand. På fotografiet ses de to overskæringer med deres bomme. Den ene blev nedlagt i 1911, den anden først i 1921. Foto ca. 1910. DSB's arkiv.

Sporvejsnettet blev udbygget, men København fik aldrig nogen egentlig undergrundsbane, således som man kender den i mange andre europæiske hovedstæder.

Indtil den nuværende hovedbanegård blev taget i brug i 1911, lå »Kjøbenhavns Hovedstation« omtrent på det sted, hvor Palads Teatret ligger i dag. Herfra udgik al jernbanetrafik. Sporene fulgte først den nuværende Gyldenløvesgade, og hvor Radiohuset i Rosenørns Allé ligger, delte sporene sig i en vestgående linie, der over Frederiksberg Station førte ind på den gamle linie vest for Valby, og en nordgående, der over Nørrebro Station førte mod Hellerup.

Hvor jernbanesporene krydsede en gade, var der bomme, der naturligvis var generende for den almindelige bytrafik. På H. C. Ørsteds Vej var der f.eks. to overskæringer med ca. 100 meters mellemrum. Det var hovedsageligt fjerntog, der benyttede sporene. Lokaltrafikken foregik på strækningerne mellem Hovedbanegården og Frederiksberg eller Nørrebro stationer.

I 1917 anlagdes »Boulevardbanen«, idet der blev gravet en slugt, der stort set fulgte den nedlagte Nørrevolds og Østervolds forløb. På en strækning af ca. 1500 meter blev banegraven overdækket – det var alt, hvad København fik af »undergrundsbane«!

Elektriske tog fik man allerede i London i 1890. I 1911 nedsatte statsbanerne en kommission, der skulle undersøge mulighederne for elektrisk drift. Generaldirektør Amtb var ikke særligt interesseret. Han anså faktisk bybanetrafik for en sag, der ikke vedkom statsbanerne. Fire år senere barslede kommissionen med en betænkning, som gik ind for en elektrisk bybane, men af praktiske grunde ville udskyde det meget omkostningskrævende projekt. Udbruddet af 1. verdenskrig satte en stopper for planerne indtil videre. En ny kommission blev nedsat i 1926, og den tog fat, hvor man slap i 1915. Nu begyndte der at ske noget. En ny betænkning kom i 1929, og sagen blev sendt i rigsdagen. Et folketingsudvalg arbejdede videre, og et lovforslag om elektrificering, som man kaldte det, af hele den københavnske nærtrafik blev vedtaget sammen med de fornødne bevillinger.

Man startede med at ombygge eksisterende banestrækninger til elektrisk drift. I månedsvis blev der hamret betonfundamenter i jorden langs banelinierne, så masterne til køreledningerne kunne blive solidt forankret. Viadukter skulle uddybes og perroner forhøjes. Der skulle anlægges ekstra spor på en del strækninger, og der skulle bygges nye stationer langs ruterne.

Der blev anskaffet elektriske motor-

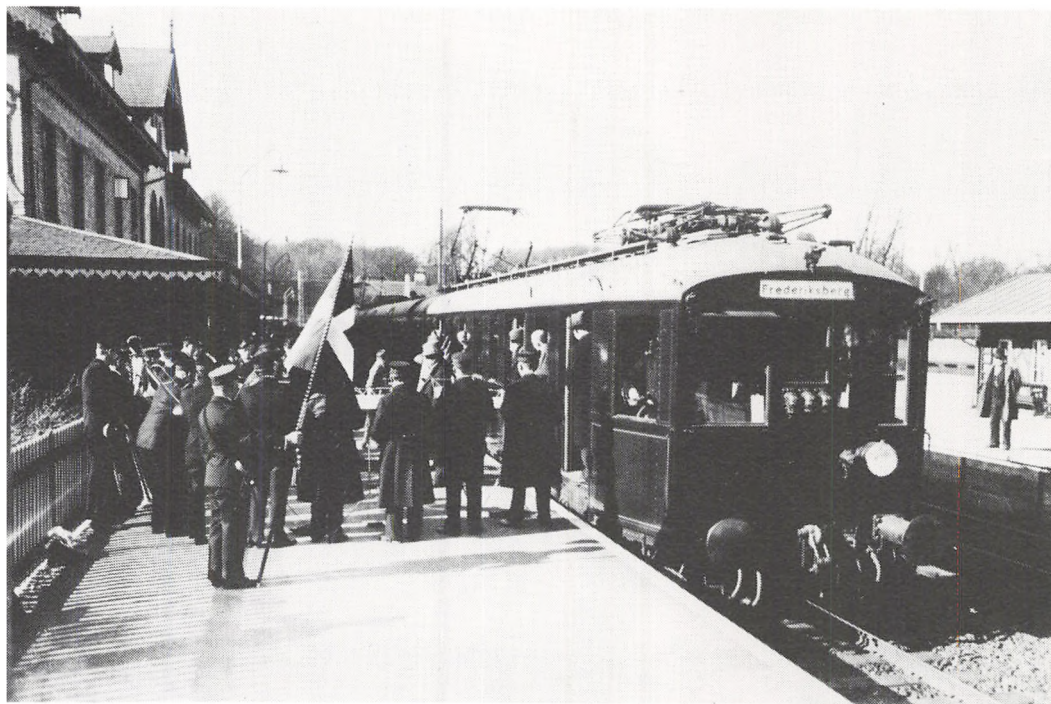

vogne og mellemvogne – i alt 62 enheder. De var bygget helt af stål og havde selvlukkende døre.

Den 3. april 1934 blev den første københavnske S-bane indviet. Det elektriske tog kørte i det første år kun på strækningen Frederiksberg-Hellerup-Klampenborg. Københavnerne strømmede til og var begejstrede for det nye tog. Navnet var hurtigt fundet og slået fast. Oprindeligt stod »S« for »station«, men kunne også stå for »stadsbane« og – som daværende generaldirektør

Det var et betydeligt entreprenørarbejde at anlægge »Boulevardbanen« forsænket under jorden på strækningen Nørrevold-Øster-vold. Udgravningen startede i 1912, og arbejdet var færdigt i 1917. På fotografiet ses strækningen mellem Gothersgade og Sølv-gade. Til højre ses Garderkasernen; i baggrunden Statens Museum for Kunst. DSB's arkiv.

Knutzen lyrisk udtrykte det – for sol, sø, skov og strand, og om vinteren for sne, ski, skøjter og slæde! Det var en hentydning til den hurtige forbindelse

Det første S-tog på Klampenborg Station 3. april 1934. Modtagelsen sker med manér – et orkester markerer den festlige begivenhed. Det var dog kun indbudte, der var med ved indvielsen. Først efter tilbagekomsten til Frederiksberg begyndte den ordinære togdrift. Foto, udlånt af forfatteren Peer Thomassen.

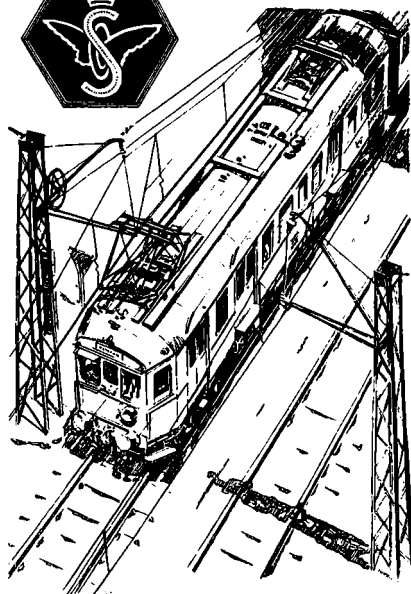
til Dyrehaven, som allerede fra den første søndag førte tusindvis af københavnere nordpå.

Næste etape var elektrificering af strækningen fra Hovedbanegården til henholdsvis Hellerup og Valby. I 1936

blev strækningen til Holte elektrificeret, og dermed var nettet rimeligt udbygget.

Københavnere måtte vænne sig til meget nyt. Togene holdt kun 30 sekunder ved hver station, så lød trillefløjten, og togføreren lod de automatiske døre smække sammen. Selv om det var forbudt »at hindre den automatiske dørlukning«, som der stod, var der ofte én eller to, der skulle mase sig ind i sidste øjeblik og kom i klemme. Man skulle lære at humme sig!

Til gengæld var forbindelsen hurtig

En Storby opstaar ...

Med forbausende Hast nærmer København sig den hele Million Indbyggere og indtræder dermed for Alvor i Rækken af europæiske Storbyer. Med Byens stigende Vækst følger Lysten hos dens Beboere til at bo uden for selve Byen. Statsbanernes S-Tog har skabt Muligheden for et rigt florerende Byggeliv i Københavns Nabokommuner, og i Tusindvis flytter københavnske Familier nu ud til Lys og Luft og til moderne praktiske Lejligheder.

Med S-Banen, der fra Københavns Hovedbanegaard forgrener sig til Holte, Klampenborg, Vanløse, Frederiksberg og Valby, kommer De selv fra disse Yderstationer hurtigt til Byen, og for en ganske lav Pris.

Udviklingen vil sikkert en skønne Dag og saa bringe Dem paa Flyttetanker, og S-Banen vil da være den naturlige Rettesnor ved Valget af Deres fremtidige Bopæl!

STATSBANERNE

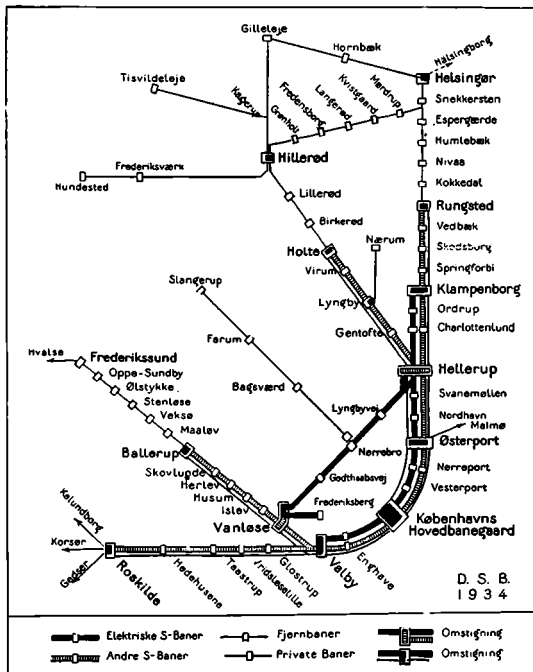

Diagram fra 1934 over banenettet i København og Nordsjælland. De sort optrukne linier er de eksisterende S-togslinier. Eget arkiv.

Til venstre:

Da S-togene var kommet, skulle de også bruges. Derfor annoncerede Statsbanerne for dem, her i en annonce i tidsskriftet »Bygge og Bo« 1937.

og pålidelig. Der gik tog hvert 20. minut, og på bybanen – mellem Hellerup og hovedbanegården – endda med kortere mellemrum.

Togkatastrofen ved Vigerslev i 1919 er et sort kapitel i Statsbanernes historie. Der blev taget mange fotografier af den gigantiske vragedyng af sammenfildrede og smadrede vogne og lokomotiver. Efter at dræbte og sårede var bragt ud fra ruinerne, forestod et vældigt oprydningsarbejde. Falcks redningskorps, der var stiftet 1906, fik her sin hidtil største opgave. Falcks Redningskorps' arkiv.

Søndagstogene til Klampenborg blev en kæmpesucces, støttet af statsbanernes reklame. Man kunne komme gratis ind på Bellevue Strandbad med adgang

til kabinerne, når man købte en særlig dobbeltbillet til Klampenborg. Så kunne man tilbringe hele søndagen ved stranden. Hørte man ikke til strandløverne – eller var det uden for badesæsonen – var der nem og hurtig adgang til Dyrehavens herligheder og – ikke mindst – til Dyrehavsbakken. Skisporten blev populær i brede kredse af befolkningen, og navnlig i årene op til 2. verdenskrig drog skarer af københavnere til Ulvedalene på snesøndage med skiene på nakken. Så blev der trængsel i S-togene til og fra Klampenborg.

Den intensive togtrafik på sporene forløb heldigvis uden togulykker i københavnsområdet. Vi skal helt tilbage til 1919, hvor en tragisk ulykke skete 2. november ved Vigerslev. Årsagen til katastrofen var, at toget fra Kalundborg mod København standsede, fordi det blev trukket i nødbremsen. Der var sket det uheld, at et barn var faldet af toget, og efter standsningen bakkede toget langsomt mod stedet, hvor barnet var faldet af.

Et eksprestog fra Korsør var samtidig på vej mod København i fuld fart, og lokomotivføreren var ikke klar over, at der ved Vigerslev, længere fremme på linien, holdt et andet tog. Naturligvis kunne korsørekspressen have været standset, men den banevogter, der havde ansvaret for blokposten ved Vigerslev, begik den skæbnsvangre fejl at hejse et forkert signal, der viste fri bane for toget fra Korsør.

Kalundborgtoget havde netop sat sig i gang på ny mod København efter uheldet, da eksprestoget fra Korsør for fuld fart pløjede sig ind i det langsomtkørende tog. Sammenstødet var så voldsomt, at kalundborgtogets bageste vogn blev knust til pindebrænde. Korsørtogets lokomotiv styrtede ned fra bandedæmningen og trak i faldet de første 5-6 vogne med sig ned ad skrænten, hvor de blev forvandlet til en ruinhob.

Redningsarbejdet gik straks i gang. Alle disponible ambulancer og redningsvogne blev sendt til ulykkesstedet, og i de følgende timer blev dræbte og lemlæstede hentet ud fra de knuste togvogne. I alt kostede ulykken 41 dødsopfre og 27 hårdtsårrede.

En medvirkende årsag til ulykken var i øvrigt, at der på grund af petroleumsmanglen kun var én baglygte på det standsede tog. Og den havde man taget af for at få lys til at lede efter barnet!

Fuld fart fremad

Biler, motorcykler og fly

Der var virkelig en tid, hvor myndighederne forlangte, at biler kun måtte køre på offentlige gader og veje, hvis der gik en mand foran med et advarselsflag!

Ved udbruddet af 1. verdenskrig havde man dog efterhånden indset, at automobiler, som det hed, ikke blot var et legetøj for excentriske rigmænd, men et nyttigt transportmiddel i hverdagen. På den tid var der registreret knap 3.500 biler i Danmark.

Også i Københavns gader blev biler et dagligt syn. Men stadig var anskaffelsen så kostbar, at det kun var en mindre kreds, der kunne tillade sig at køre bil.

Der var en del erhvervsdrivende, der fik råd til privatbil – og som måske anskaffede en eller flere vare- eller lastbiler til deres virksomhed. Direktører og fabrikanter fik direktionsvogn med uniformeret chauffør. Praktiserende læger kørte rundt i bil, og der kom flere og flere hyrevogne på gaderne. Store, rummelige biler med plysindtræk og kokosmætter på gulvet.

I 1920'erne var der et ual af bilmærker, men enkelte mærker tog føringen,

Ford

4–5 Personers Sedan

koster i Dag kun Kr. 4350.

eksklusive Leveringsomkostningerne,
hvilket er ca. Kr. 6.000 under Prisen i 1920.

FORD SEDAN er siden 1920 undergaaet gennemgribende Forandringer og frembyder de samme Fordels, som de dyre Luksusvogne. - Efterspørgslen efter Ford Sedan stiger daglig, Ford Sedan er den mest ideelle Hølaarsvogn i Tæt og lun i Regn og Kulde, luftig og skyggefuld i Sommervarmen.

Indsend Deres Ordre nu for at sikre Dem omgaaende Levering.

Betalingsvilkkaar efter Overenskomst.

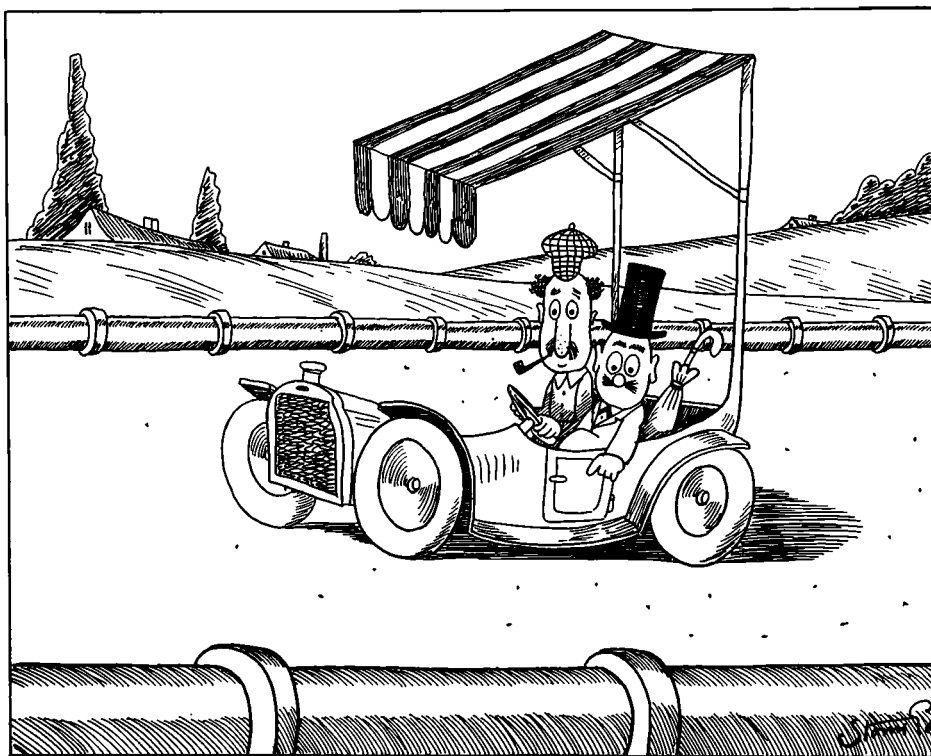
F. BÜLOW & Co

TELF. 1720

TOLDBODVEJ 6

TELF. 1720

Den populære »Ford T« kom naturligvis også til Danmark, og af annoncer fra 1922 fremgår, at et sådant køretøj kunne erhverves for 4.350 kr. Nu må man selvfølgelig huske på, at beløbet havde en ganske anderledes købekraft dengang. Eget arkiv.

og det var dem, man så flest af på gaderne: Ford, Chevrolet og Plymouth, Renault og Citroën, Morris og Austin, Opel og Mercedes, Buick, Chrysler og Pontiac samt den italienske Fiat. I 30'erne dukkede den tyske »folkebil« DKW op, mens den senere så populære Volkswagen, VW, først kom hertil efter 2. verdenskrig, selv om den havde været fremstillet i Tyskland fra 1939.

Der var således mange mærker at vælge imellem, men priserne spillede

Allerede i 1935 forudså tegneren Robert Storm Petersen de gode vilkår, samfundet ville tilbyde bilisterne på bekostning af bl.a. fodgængerne, som ifølge Storm P.'s betragtninger trods alt er den ældste opfindelse på befordringsmidlernes område. Teksten til den barokke tegning lyder således:

– Hvad er det for rør dør på begge sider af vejen?

– De er for, at fodgængerne kan krybe igennem dem!

Storm P. Museet.

naturligvis en rolle. En Opel Kadett kostede i 1938 godt 5.000 kr., mens en

Ford V 8 kunne fås for 8.000 kr. En lille Fiat 500 kostede 3.400 kr., mens man måtte af med næsten 17.000 kr. for en sekscylindret *Wolseley* fra England.

Gaderne i København måtte indrette sig på biltrafikken. Der blev opstillet betjente med udfoldelige skilte STOP og KØR på trafikale knudepunkter, og det var en sensation, da den første automatiske lysregulering på stander, »Stoppenålen«, blev taget i brug på Rådhuspladsen ud for Frederiksberggades udmunding. Senere kom der lyskurve, ophængt i flere stærkt trafikerede kryds. Der kom rundkørsler, mere færdselspoliti og parkeringsforbud i smalle gader i det indre København. København blev langsomt motoriseret, og der dukkede benzintanke op flere steder. Mange syntes, de var grimme, men det var der råd for. I Nyboder, hvor Kronprinsessegade blev ført igennem i 1930, forlangte myndighederne, at tankstationen blev opført i »nyboderstil«. I 1939 lod man en af tidens fornemste arkitekter, *Arne Jacobsen*, tegne en moderne, raffineret udformet tankstation ved Skovshoved Havn. Den lå ud til den nyanlagte »Vandstrandvej«, som ikke alene var smukt beliggende langs Øresund, men også velegnet til motorkørsel med sin brede, betonstøbte vejbane.

Danmark har aldrig hørt til de lande, der konstruerede og massefremstillede

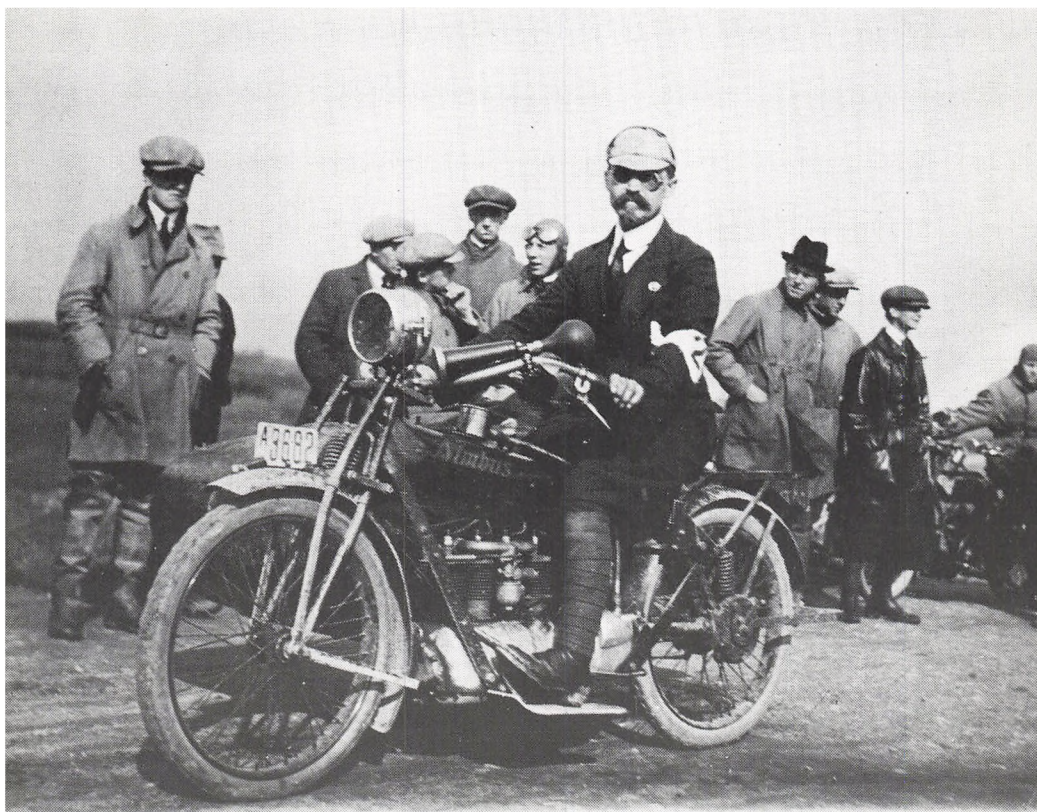
biler. Det var noget, man importerede, men store samlefabrikker for de mest populære mærker betød, at en del af produktionen kom på danske hænder.

I perioden op til 20'ernes begyndelse var der dog en del dansk-fabrikerede biler. På Maskinfabrikken *Dana* i København lavede man i årene 1908–14 et antal biler, og fra *Thomas B. Thrige* kom der op til 1918 en hel del køretøjer, bl. a. lastbiler, busser og brandbiler. I 1917 byggede en københavnsk fabrik 16 personvogne af mærket *Gorm*.

Fælles for disse og mange andre køretøjer, der i disse år kom på markedet som danskfremstillede biler var, at det som regel udelukkende var karrosseriet, der var dansk. Motoren og en lang række andre dele var importeret fra udenlandske fabrikker og puttet ind i den »danske« bil.

Lidt anderledes forholdt det sig med *motorcykler*. Her kan man tale om en ren dansk produktion. Det var fremstillingen af *Nimbus*-motorcykler – et spændende industrieventyr. Det var en københavnsk fabrik, *Fisker & Nielsen*, der i 1918 fremstillede den første prototype af en dansk motorcykel og besluttede at sende den på markedet i konkurrence med de hidtil kendte maskiner.

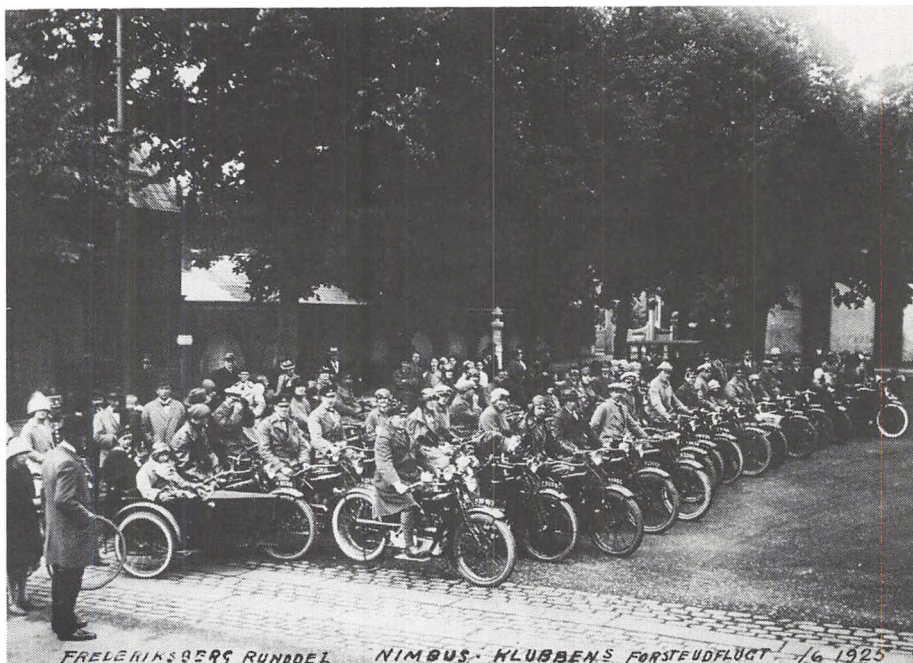
Fisker & Nielsen havde hidtil fremstillet støvsugeren *Nilfisk*, og det var et modigt skridt at udvide programmet til

noget så specielt som motorcykler. Man valgte navnet *Nimbus*, fordi det var nemt at udtale på de fleste fremmede sprog, for det var skam fabrikant P. A. Fiskers hensigt at gøre sin maskine til en international eksportvare.

Selv om man i dag finder den første model lettere komisk med den skråtliggende, sortlakerede benzinholder, var konstruktionen på flere måder forud for sin tid. Også dengang syntes københav-

Eventyret om motorcyklen »Nimbus« startede i 1918. Konstruktøren, fabrikant P. A. Fisker prøvekørte personligt maskinen og deltog i adskillige landevejsløb. Her er P. A. Fisker fotograferet i september 1920 ved Roskilde Motorklubs »Bakkeløb«. Bemærk den sportslige påklædning med cykelhue og »viklers«, d.v.s. bind, der er viklet om læggene som solide »støttestrømper«. Danmarks NIMBUS Touring's billedarkiv.

»Kakkelovnsrøret« blev så populært, at der ret hurtigt blev stiftet en klub af Nimbus-ejere. Billedet viser Nimbus-klubbens første udflugt i juni 1925. Turen startede fra Frederiksberg Runddel. Danmarks NIMBUS Touring's billedarkiv.

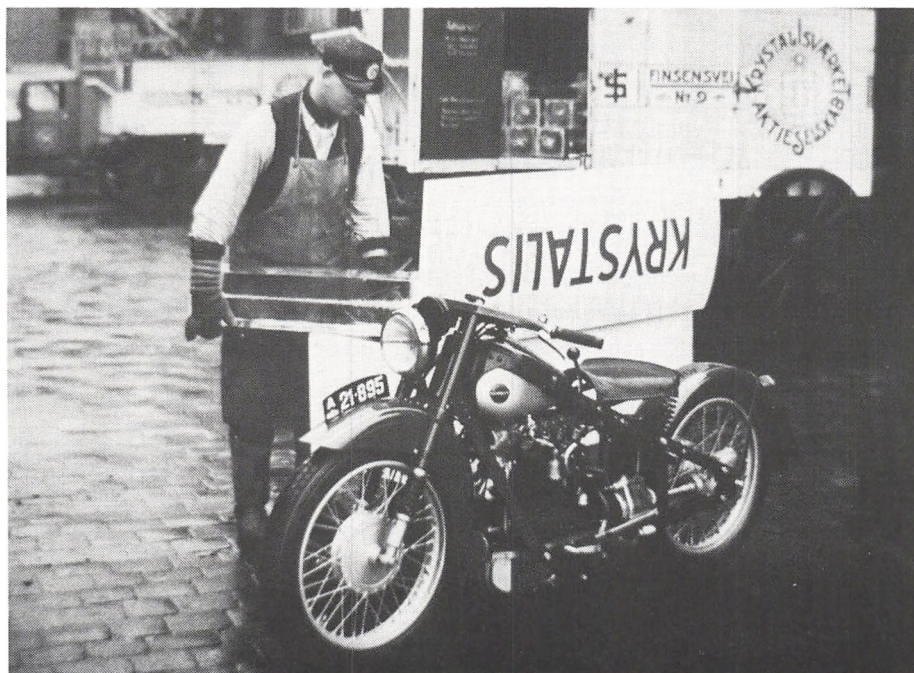
nerne, at motorcyklen var særpræget, så den fik hurtigt kælenavnet »Kakkelovnsrøret«.

Det var en robust maskine, og med fabrikanten selv i sadlen sikrede den sig en ærefuld placering blandt de førende mærker ved flere internationale landevejsløb. Bl.a. sejrede Nimbus i det

store Pariserløb i 1922 over alle de udenlandske maskiner, der deltog.

Nimbussen blev populær og efterspurgt, men det samme gjaldt også fabrikkens andet produkt, støvsugeren. For at udnytte virksomhedens kapacitet bedst muligt besluttede man i 1928 at indstille fabrikationen af »kakkelovnsrøret«.

Fire år senere genoptog Fisker & Nielsen dog fremstillingen af Nimbus – denne gang fra en ny stor fabriksbygning. Efter to års eksperimenter kom den nye Nimbus på markedet. Det var en moderniseret og forbedret udgave af

den gamle maskine, men stadig firecylindret og kardantrukket. Den blev et kendt »ansigt« i de københavnske gader. Postkasser blev tømt af raske unge mennesker, der svingede ind med Nimbusen til hver postkasse på ruten. Politiets patruljer blev motoriseret med Nimbus, og hæren anskaffede hundredvis af den robuste maskine.

Det var solidt kram, og dét er som bekendt dyrt at fremstille. Markedsituationen ændrede sig, biler blev relativt billigere, og i 1960 forlod den sidste Nimbus fabrikken på Peter Bangs Vej i København. Men endnu kan man se

Den »nye« Nimbus blev fra 1934 et kendt syn i de københavnske gader. Her læses sidevognen med isblokke, som skal bringes ud til isværkets aftarere. Foto 1939 A/S Fisker & Nielsen. Danmarks NIMBUS Touring's billedarkiv.

Nimbus-motorcykler, der har mere end 50 år på bagen, køre rundt i de københavnske gader.

Flyvningens barndom var forbi, da den 1. verdenskrig brød ud. Den tid var slut, hvor man måtte lægge sig på knæ for at finde ud af, om det apparat, der bum-

pede og svajede hen over græsmarken var en flyvemaskine eller en sælsom motoriseret plæneklipper.

Verdenskrigen satte gang i produktudviklingen. Den civile luftfart kom i faste rammer, og i 1918 blev *Det Danske Luftfartsselskab* stiftet med kontor i København, som verdens første civile luftfartsselskab. Ruteflyvningen kom i gang, og i 1920 fløj selskabets maskiner 26.600 km. I 1925 var tallet steget til næsten 180.000 km.

I 1912 oplevede københavnernes et fly-eventyr. Det store tyske luftskib »Hansa« sejlode over København med

selve konstruktøren, grev *Zeppelin*, ved rattet. Der blev naturligvis trængsel, da denne kæmpecigar landede på Kløvermarken – den gamle øvelsesplads for de prægtige mænd og deres flyvende maskiner.

En anden tysk flyver kom til Danmark i 1919 og gav en halsbrækkende opvisning med sin Fokker-maskine omkring Klampenborg Badehotel, hvor

Sådanne fly betroede man sit liv til i 1920'erne. Det er en tysk rutemaskine, hvor passagererne netop er kommet om bord, hvorefter døren skal smækkes i. Eget arkiv.

han boede under sit ophold i hovedstaden. Han var løjtnant i det tyske flyvevåben, men steg senere i graderne. Det var *Hermann Göring*.

Den danske kaptajn *Botved* gennemførte i 1926 den bedrift at flyve til Tokyo i Japan over Indien og tilbage igen over Rusland. Da han vendte hjem, blev han modtaget med jublende begejstring af tusindvis af københavnere.

Desværre måtte københavnere også blive vidner til en række flyveulykker. I 1926 styrtede en maskine ned på flyve-

Efter flystyrtet i Christianshavns Voldgrav i 1928 fulgte redningsarbejdet. Mandskab fra hæren og reddere fra Falck's Redningskorps trak maskinen ind på fast land. Falck's redningskorps' arkiv.

pladsen ved Lundtofte nord for København. To officerer blev dræbt; den ene var flyveskolens chef. I 1928 gik det galt igen. Denne gang styrtede en militærmaskine en januardag ned i Christianshavns Voldgrav og borede sig gennem isen. To unge sergenter blev dræbt.

Faldskærmsudspringeren John Tranum – til højre – er klar til den opstigning, der kostede ham livet, endnu før han nåede at springe. Fra Tage Christensen: »Set og sket«.

Samme år var endnu en flyveulykke ved at udløse en katastrofe. En marineflyver kæntrede højt oppe i en torden-sky. De tre ombordværende blev slynget ud og faldt til jorden uden faldskærm. Den ene faldt ned i en gade, den anden i en fabriksgård og den tredje gik som et projektil gennem et hustag og blev fundet på et pulterkammer. Alle tre var dræbt på stedet. Men flyet fortsatte uden fører og endte i Lægeforeningens Boliger på Østerbro, hvor det blev knust mod et træ. Ingen kom al-

vorligt til skade, men var maskinen styrtet ned på Trianglen, få hundrede meter fra Lægeforeningens Boliger, kunne ulykken have kostet mange menneskeliv i den myldrende trafik.

Den civile flyvning i Danmark var i disse år forskånet for sådanne ulykker, og mange begyndte at benytte passagerfly. Kabinen var primitiv udstyret med kurvestole til passagererne, og vinduer og døre var som i en rutebil. Men det var dog behageligere i det mindste at sidde inden døre, for passagererne i de første rutefly måtte – solidt indpakket i pelse og med motorbriller – sidde i »hullerne« i de åbne maskiner.

I 1922-23 gik staten ind som parthaver i den civile flyvning, og i 1925 åbne-

des statens lufthavn i Kastrup. Herfra udgik al ruteflyvning, og som noget nyt blev der arrangeret rundflyvninger over hovedstadsområdet. Nu kunne københavnernes få lov til at se deres by fra oven.

Sports- og konkurrenceflyvningen blev respekteret i vide kredse, ikke blot på grund af sin underholdende værdi, men også fordi der gennem eksperimenter – ofte med livet som indsats – kunne op-

I 1906 stiftede Sophus Falck et redningskorps, der skulle påtage sig redningsarbejde i forbindelse med brande og ulykker samt ambulancekørsel og en lang række andre praktiske opgaver. I snart 80 år har Falck's Redningskorps vist sin betydning i nutidens komplicerede samfund. Redningskorpsset lagde ud i Ny Kongensgade 15 i København, hvorfra det morsomme billede stammer. Det er formentlig fra 1916, måske nogle år ældre. Udrykningshornene var rigtige signalhorn, og flaget var plantet foran på vognene. Bilerne holder bomstille, mens fotografen tager sin plade. Falck's Redningskorps' arkiv.

nås værdifulde erfaringer omkring flyvningen.

Den verdensberømte danske faldskærmsudspringer *John Tranum* ville i marts 1935 forsøge at sætte verdensrekord i udspring fra store højder. Det var hans plan at springe ud i godt 9.000 meters højde og efter et langt frit fald udløse faldskærmen så sent som muligt.

Efter flere ugers intensive forberedelser kom dagen, hvor publikum strømmede til flyvepladsen for at følge begivenheden. Forsvaret havde stillet tre maskiner til rådighed, én til Tranum og hans pilot, kaptajn løjtnant Lærum,

og to til at følge med op som observatører; blandt disse var Politikens pressefotograf Tage Christensen.

Da maskinerne havde nået den aftalte højde, skulle Tranum springe, men han blev siddende, foroverbøjet på sin plads i den åbne maskine. Det stod klart, at der var noget galt, og i største hast søgte de tre maskiner mod jorden. Da maskinen med Tranum landede, kunne man blot konstatere, at han var død. Årsagen var, mente man, den voldsomme kulde på $\div 65^{\circ}$ i den åbne maskine i forbindelse med den betydelige psykiske belastning. Tranum blev knap 33 år.

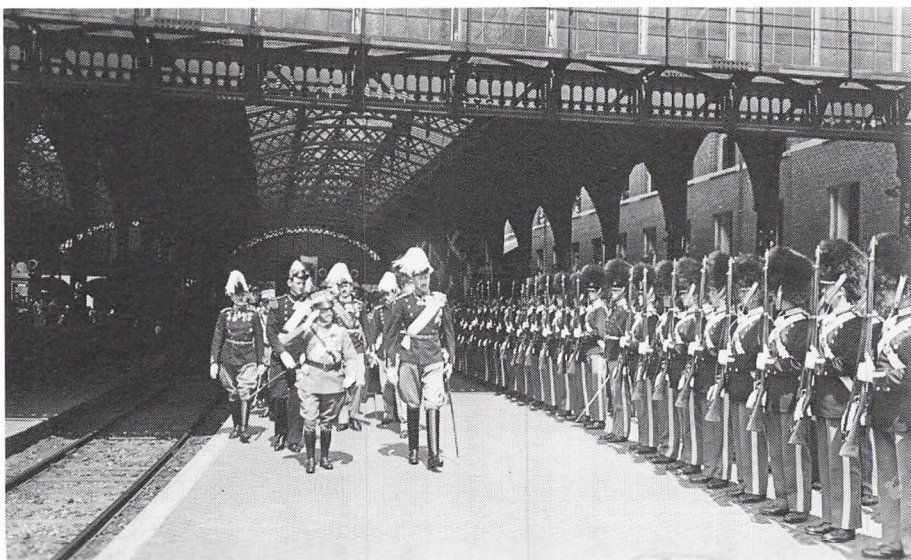
Fest og drama i hovedstaden

København-begivenheder

Der foregik utrolig meget i hovedstaden mellem de to verdenskrige. Store festligheder, frække forbrydelser, dramatiske ulykker, politiske storkonflikter, spændende teater- og musikbegivenheder, kunst, der foragede, nye moder, som chokerede – og meget, meget andet.

I de foregående kapitler er der fortalt om mange af disse københavner-begivenheder. Det var begivenheder, der

I sommeren 1922 aflagde den italienske konge, Vittorio Emanuele, officielt besøg i Danmark. Anledningen var, at kongen skulle nedlægge grundstenen til monumentet for den italienske digter Dante. Christian 10. var som bekendt usædvanlig høj og den italienske konge hans absolutte modsætning på dette område. Der blev naturligvis taget hensyn til den kortbenede gæst, bl.a. var der sørget for tilpas lave stole, så kongen kunne nå gulvet med fødderne, når han sad ned. Ved modtagelsen på Københavns Hovedbanegård ser man de to konger side om side skridte livgardens æreskompagni af. KB.

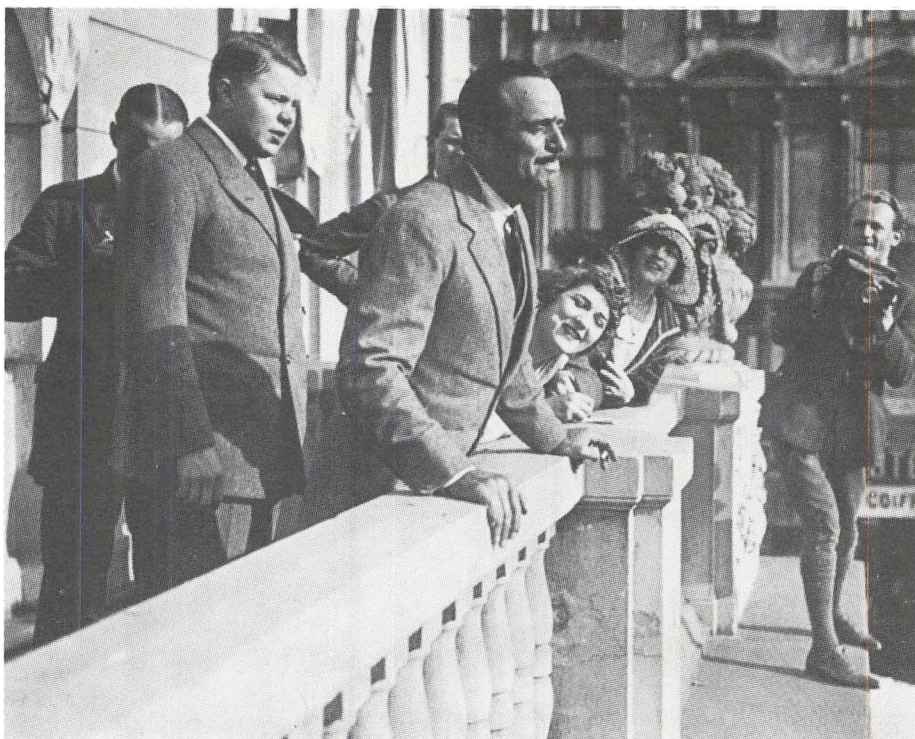
blev udførligt omtalt i aviser og blade – senere også i radioen. Skulle der ske noget spændende, skruede københavnere forventningerne op, stimlede sammen, så, hvad der foregik – og talte bagefter om, hvad man havde oplevet.

Kongehuset havde mange mærkedage. De fleste københavnere – ja, hele landets befolkning – fulgte interesseret med. De to største begivenheder i mellemkrigsårene var nok kronprins Frederiks hjemkomst med sin Ingrid og – et

par år senere – Christian 10.'s 25 års regeringsjubilæum.

Den 24. maj 1935 blev en af landets fornemste ungarle, den 36-årige kronprins Frederik, gift. Den udvalgte var den yndige, unge svenske prinsesse Ingrid, kong Gustaf 5.'s barnebarn.

Douglas Fairbanks og Mary Pickford lod sig hylde af københavnere fra Hotel d'Angleterres balkon under besøget i 1924. Det er svært at få øjnene fra den modige pressefotograf, der har stillet sig på den smalle afsats for at fotografere berømtederne. Fra »50 år i øjet«.

Kronprinsparrets Køretur gennem København.

Parret blev viet i Storkyrkan i Stockholm, og hele Danmark sad ved radioen for at følge transmissionen fra Sveriges hovedstad.

Kongeskibet Dannebrog sejlede de nygifte til København, hvor der var arrangeret stor modtagelse på Toldboden. Kongeparret tog kærligt imod deres nye svigerdatter, og senere på dagen kørte kronprinseparret gennem byens gader, hvor københavnere stod i tætte rækker for at hylde de nygifte.

Om aftenen var der gallamiddag på

Da kronprins Frederik kom til København med sin unge og smukke brud, kronprinsesse Ingrid, ville jubelen ingen ende tage. Her er et af de utallige billeder, der blev taget af de nygifte under deres køretur gennem byens gader. KB.

Christiansborg Slot, hvor festens højdepunkt var et fakkeltog af 2.000 danske og svenske studenter.

Den 15. maj 1937 havde Christian 10. været konge i 25 år og var på det tidspunkt knap 67 år. Måneder i forve-

jen var der i København truffet forberedelser til at fejre festdagen.

På selve dagen var hovedstaden klædt i dannebrogflag, blomster, guirlander og nyudsprunget bøgeløv. Kongen begyndte dagen med sin sædvanlige ridetur i Københavns gader. Som så ofte før og siden undrede det byens gæster fra fremmede lande, at en konge uden adjudanter og politicskorte kunne ride en tur helt alene. Flere end sædvanligt havde stillet sig op for at få et glimt af majestæten til hest på den store dag. Jubelen slog den enlige rytter i møde.

Da kongen var tilbage på Amalienborg efter rideturen, bragte et sangkor på 360 mand en morgenhilsen på jubilæumsdagen, og derefter kom hele kongefamilien ud på balkonen. Kongen havde sit første barnebarn, prinsesse Elisabeth, på armen, så de mange københavnere fik indblik i den kongelige familieidyl.

Aftenen i forvejen var den svenske kong Gustaf og kongens bror, Haakon 7. af Norge, ankommet. Også Nordens tre konger lod sig se sammen på balkonen.

Senere på formiddagen skulle kongeparret til festgudstjeneste i Vor Frue Kirke, og køreturene foregik i åben karek med firspand, forridere og husar eskorte foran og bagefter. Der blev kastet blomster til kongen og dronningen,

og omkring 75.000 mennesker stod langs ruten. Børnene stod forrest og viftede med dannebrogflag og bøgegrene.

Vor Frue Kirke var fyldt med indbudte gæster, diplomater, embedsmænd og hele 200 præster. Hyldesttalen blev holdt af Københavns biskop, Hans Fuglsang-Damgaard.

Om eftermiddagen kørte kongeparret til rigsdagen, hvor alle de folkevalgte med folketingets daværende formand, Hans Rasmussen, i spidsen var mødt op. Livgardens orkester musicerede i Vandrehallen, og kongen blev hyldet i den store forsamling.

Det lange – og sikkert trættende – program for den gamle konge sluttede med et stort gallataffel på Christiansborg Slot. Endnu en gang kom københavnere af huse for at stå langs ruten, når kongefamilien kørte forbi. Der var

Den 15. maj 1937 havde Christian 10. været konge i 25 år. Mange forskellige fotos fortæller om den lange og anstrengende dag for den gamle konge. Her er en af de mere afslappede situationer tidligt på dagen. I forbindelse med sin morgenridetur står kongen i Amalienborgs port og tager smilende mod hyldesten fra store og små. Børnene står forrest, og man kan næsten høre deres begejstrede stemmer. Kun drengen til højre, elegant klædt i kadettøj, synes upåvirket af situationen. KB.

Ha. Maj. Kong Christian X.

tændt levende lys i utallige vinduer, og 4.000 studenter drog i fakkeltog op til slottet, hvor de tre konger trådte frem til beskuelse på Christiansborgs balkon.

På Rådhuspladsen og på andre torve var der arrangeret asfaltbal, så alle københavnerne kunne komme til fest på den store dag.

Blandt de kriminalsager, der optog københavnerne i en årrække op til 1931, var de indbrudstyverier, der blev tilskrevet en hidtil ukendt gerningsmand. Politiet prøvede forgæves at fange ham og afsløre hans identitet. Efterhånden fik han navnet »Det borende X« i stil med kriminalromanernes sprogbrug.

Gennem en periode på 15 år havde det »Det borende X« begået op imod et halvt hundrede større indbrud, og udbyttet var kontanter til et samlet beløb på omkring 160.000 kr. Det var mange penge i de år, hvor en faglært arbejder tjente 125 kr. om måneden. Det samlede udbytte ville således – efter den målestok – svare til mere end 10 millioner kr. i vore dage.

Politiet stod faktisk på bar bund – man anede f.eks. ikke, i hvilke kredse man skulle søge den mystiske indbrudstyv. Alligevel blev han fanget til sidst. Lørdag den 1. maj havde Politiken næsten kun én overskrift på forsiden: »Afsørling af Det borende X« stod

der med store typer tværs over siden. I teksten fik man alle detaljer omkring anholdelsen af denne »århundredets forbryder«.

Dagen efter afsløringen var »Det borende X« samtaleemne overalt – i hjemmene, i sporvogne og tog og på gaden. I aviserne kunne man læse, at der var en hel del, som i grunden beklagede, at han var blevet pågrebet. Han havde i så mange år kunnet holde politiet for nar og havde på en måde derved opnået en vis beundrende sympati nu, hvor han var afsløret.

Hvem var så »Det borende X«? Den frygtede forbryder viste sig at være en fredelig 50-årig grønthandler, *Thorvald Framlev*. Hans butik hed »Druen« og lå Vesterbrogade 90. De mange mennesker, der kendte ham, fik et chok, da de hørte om denne stilfærdige mands farlige dobbeltliv.

Egentlig var det hans egen skyld, at han blev opdaget. Til daglig levede han nemlig et yderst regelmæssigt liv, som bl.a. medførte et nogenlunde konstant forbrug af 800 kr. om måneden. Det konstaterede politiet ved at beregne tidsforløbet mellem to indbrud og sammenholde det med det kontante udbytte fra det foregående indbrud. Endvidere holdt tyven sig til offentlige kontorer – gerne postkontorer, og indbruddet skete altid natten før en helligdag.

Til sidst kunne politiet regne ud, hvornår et nyt indbrud kunne forventes – og så gætte sig frem til gerningsstedet. Så lykkedes det omsider. Den 30. april blev tyven taget på fersk gerning.

Grønhandler Framlev var i virkeligheden et fredeligt menneske, der bare ville passe sit arbejde som smed. Desværre led han af en smertefuld mavesygdom, som kostede ham mange sygedage – og mange jobs. For at skaffe sin familie det nødvendige underhold besluttede han i desperation at lave et indbrud. Og da det gik godt, blev det til fle-

Den fredelige lille grønhandler Thorvald Framlev fra Vesterbro sidder her som den fængslede stortyv »Det borende X«. KB.

re. Grønhandlerbutikken blev købt for stjålne penge, og den gav ham netop det skær af troværdighed, som var nødvendigt, for at han kunne fortsætte med den kriminelle side af sin tilværelse.

»Det borende X« blev idømt otte års tugthus. To år efter døde han af den mavelidelse, som indirekte havde gjort ham til »århundredets forbryder«.

Lille dreng i den store by

Min barndom i København

I 1935 blev jeg seks år. Det er en spændende alder, fordi man er gammel nok til at registrere og bearbejde sine oplevelser – og ung nok til at have en glubende interesse for alt, hvad der sker omkring ens lille person.

Mit barndomshjem må nok betegnes som et middelklassehjem. Måske med en lille pil opad, for vi havde nemlig

Hotel d'Angleterres fortovsrestaurant var stedet, hvor »man« mødtes. Mine forældre kom der engang imellem, og jeg husker, hvor afsindigt jeg kedede mig ved at sidde ar-tigt og vente, mens de voksne snakkede om alle de mennesker, der gik forbi – kendte som ukendte. Billedet er fra slutningen af 30'erne og giver et glimrende indtryk af det liv, der rørte sig på Kongens Nytorv, og de mange gæster, der hyggede sig på fortovsrestauran-ten. HT's arkiv.

fastboende husassistent. Det betød, at min mor, der var hjemmegående, havde ret meget tid til sin rådighed, selv om også hun deltog i husarbejdet.

Vi boede i en 7-værelses lejlighed på en fjerdesal tæt ved Østerport Station. Det var bestemt ikke nogen herskabelig ejendom. Den var opført omkring 1870, og der var ingen elevator, så familien sled trapperne flere gange hver dag.

En af min mors opgaver var at købe ind – gå i byen – hver formiddag, når min far var taget på arbejde. Jeg skulle med på indkøbsturen, og efter det dag-

Sådan så min barndoms købmandshandel ud. I forgrunden til højre – på diskens kundeside – er en række glaslåger, der dækker over chokolade. Glaskolberne i to etager på disken rummer bolsjer og karameller. I baggrunden ses kaffemøllen med blanke beholdere og store svinghjul. Der ses også ruller med indpakningspapir – bredt og smalt. En del af varerne røber, at forretningen ikke er fotograferet i 1920'erne, selv om interiøret er fra den periode. Billedet er taget i 1971. NM.

lige slagsmål med at binde sløjfer på mine snøresko, kom vi af sted.

Dengang var der ikke noget, der hed 161

supermarkeder, derimod var der en hel masse nærbutikker, som vi kalder det i dag. Min mor havde i årenes løb prøvet sig frem og udvalgt en række handlende, som havde gode varer og venlig betjening.

Først var der ismejeriet og købmanden henne om hjørnet. Der skulle vi hen først for at bestille varer. Ikke slæbe dem med – det var ganske unødvendigt. Købmanden sendte gerne sin bydreng op til os i løbet af eftermiddagen, og ismejeriet benyttede en ældgammel, rynket morlille, der altid duftede af mælk og smør, når man lukkede op for hende. I en stor spånkurv havde hun de bestilte varer, der forsigtigt blev rakt frem til husassistenten gennem køkkendøren. Det må have været et drøjt arbejde for den gamle kone, for køkkentrappen var stejl og trinnene hulslidte. Hovedtrappen måtte hun ikke benytte. Der var et skilt forneden, hvor der stod, at færdsel med træsko og opbæring af varer var forbudt. Bude skulle benytte køkkentrappen.

Vores ismejeri handlede kun med mælk, fløde, smør, æg og brød. Og så naturligvis isen, som gav navn til butikken. De fleste husholdninger rådede nemlig dengang over et *isskab*. I den ene side var der plads til en eller to isblokke, i den anden side stillede man madvarerne. Skabet var indvendigt be-

klædt med zink, der anløb i hvide striber. Isblokkene smeltede efterhånden, og vandet blev tappet fra en hane forneden, inden ny is blev lagt ned. Ellers blev der oversvømmelse.

Utallige gange har jeg stået i mejeriet. Midt på marmordisken stod en blankpudset messingvægt. Skålen til varerne var dækket af en rund, udtunget papirserviet. Skulle man have et halvt pund smør, blev der først lagt et stykke pergamentpapir i vægtskålen. Så greb mejeridamen en flad, riflet træspade, der stod i en krukke vand, og jog den ind i den åbne smørdrittel, der var lagt op på hylden langs bagvæggen. Der blev nu lagt et par klumper smør på papiret, indtil vægten balancerede med 250-grams loddet. Papiret med smørret blev snuppet op, og med træspaden blev smørklumpen klasket, indtil den havde en nogenlunde firkantet facon. Så blev papiret lukket til og pakken udleveret. Det hele tog kun sekunder, men forløbet prægede sig i min hukommelse. Det gælder også det smæld, der lød, når smørret blev taget af vægtskålen, så den anden skål med loddet gik i bund.

Inde hos købmanden var der en herlig lugt, man næsten aldrig oplever mere. Det var en blandet lugt af alle de varer, der lå i de utallige skuffer, eller som stod fremme. Navnlig krydderierne duftede, og betegnelsen *urtekræmmer* (som min

far sagde) og *kolonialhandel* (som købmanden foretrak) var slet ikke ved siden af. Der lå også bundter af optændingsbrænde, for mange af lejlighederne i kvarteret var kakkelovnsfyrede endnu. Der lugtede også bravt fra de åbne tønder med spegesild, der stod fremme til beskuelse med en trætang til at fiske sildene op med.

Ofte blev jeg stående uden for butikken for at beundre købmandens flotte gråbrune motorcykel med sidevogn. »Harley Davidson« stod der på benzintanken. Sadlen i blankslidt læder var umådelig bred, og håndtagene på det meget brede og slanke styr var omgivet af skindmuffer til at beskytte hænderne. Når købmanden startede sin motorcykel og gassede op, kunne det høres over hele kvarteret.

Men tilbage til indkøbsturen. Den startede i Store Kongensgade. Nærmest Nyboder lå fiskehandleren. Jeg gik straks hen og kikkede ned i de flisebeklædte bassiner, hvor der var ål og rødspætter. Fiskemandens rutinerede aflivning og partering af de udvalgte fisk virkede lidt brutal for mig. Ekkoet fra fliserne, træskoenes klapren på stengulvet og den vedholdende syden fra de stive vandstråler, der fornyede vandet i bassinerne, høres tydeligt i erindringerne.

I en kælder lidt længere henne i ga-

Inden Fisketorvet blev flyttet til Sydhavnen lå det – som i flere århundreder forud – ved Gammelstrand. Her blev solgt fisk af de kerner, der havde stude, og mange husmødre foretrak at gøre deres indkøb her. Foto fra ca. 1920. NM.

den købte vi pålæg. Der stod 2-3 damer i hvide kitler og stive hovedbeklædninger og skar ud, hvad min mor pegede på. Så op igen og skråt over gaden til slagteren. Der var altid mange mennesker, og flisegulvet var strøet med savsmuld. Min mor var meget kritisk med varerne og ventede gerne til en bestemt slagtersvend, som hun havde tillid til, var færdig med en anden kunde. I venteti-

den byggede jeg små høje af savsmuldet, som jeg skrabe sammen med skokanterne.

Brød blev gerne købt hos hofbageren i den højloftede butik. På væggen sad der en elegant kobberhåndvask, og der var stillet glas frem. Hvis kunderne skulle blive tørstige i ventetiden. Endelig var der osteforretningen næsten helt oppe ved Kongens Nytorv. Vandet silede i gardiner ned ad butiksrudens indvendige side; det så morsomt ud. De store, runde oste blev på stedet delt op i halve, kvarte og mindre stykker ved hjælp af en ståltrådsbue.

Stormagasinerne var en særlig oplevelse for en lille dreng. I 1930'erne var de »fine« stormagasiner mere »stilfulde«, end de er i nutiden, et halvt århundrede senere. Deres kunder hørte navnlig til det velbjærgede borgerskab. Det fremgik både af vareudbuddet og af den høflige ekspedition.

Magasin du Nord, Illum og – senere – Fønnesbech var de førende magasiner i den indre by. Fælles for dem var et pompøst indgangsparti med en uniformeret dørvogter. Hans opgave var at åbne den store glasdør for kunderne, gøre honnør med et let buk og tilkalde en hyrevogn, hvis kunden ønskede det.

Etagerne var forbundet med elegante elevatorer. I Magasin var såvel elevato-

ren som elevatorskakten forsynet med glassvægge. Det var en oplevelse at glide langsomt til vejrs og se udsigten over salgsarealerne blive større og større. Jeg beundrede den uniformerede elevatorfører, som med et sikkert greb i store, blankpudsede messinghåndtag dirigerede elevatoren fra etage til etage. Ved hvert stop fremsagde han med tydelig røst, hvilke afdelinger der fandtes der.

Et fjerde stormagasin, Crome & Goldschmidt – uden dørvogter, imponerede mig som barn ved at have en rullende trappe til førstesalen. Den tog jeg mange ture på.

Mennesket lever, som bekendt, ikke af brød alene. Man skal bl.a. også have tøj på kroppen. Det skulle min mor naturligvis også. Jeg husker en strømpeforretning på Østergade, hvor ekspeditricen tog den ene flade æske frem efter den anden og med udspilede fingre demonstrerede de elegante silkestrømper, mens hun priste kvaliteten. I Damernes Magasin – Fønnesbech på Østergade – så min mor på stof til en spadseredragt. Ekspedienten greb den udvalgte rulle og kastede den rutineret hen ad disken, mens han målte stykket op med sin målestok. Stoffet blev så bragt hen til dameskrædderen, der boede omme bag Det gl. Teater.

Hatteforretningen lå på Østerbrogade. Butikken, der var smal og dyb, var indrettet som kælder i en middelalderborg med kvadre i papmaché og rundbuede åbninger. Lamperne skulle ligne kærter og var forsynet med noget, der lignede størknet stearin. Det kaldes vist »lakerede bussemænd«.

Handskedamen i butikken ved siden af kunne jeg stirre længe på. Det var en ældre, hvidhåret kvinde, som bar lorgnetter, der klemte fast om næseroden. Min mor stod med albuen plantet på en plysklædt pude, der var hævet i bekvem højde øverst på et stativ. Handskedamen prøvede en handske og trak den ned over min mors hånd. Den var stram at trække på plads. Ved hvert ryk dirrede lorgnetterne, så de var lige ved at falde af. Det så meget morsomt ud.

Heldigvis er ikke alle specialbutikkerne fra min barndom borte, selv om antallet er reduceret. Lad mig slutte beretningen om byturen med at fortælle, at vi købte te hos Perch i Kronprinsensgade. En høj, mager mand i brun kittel forklarede min mor om teen, hun købte. Det var Ludvig Hincheldey, som havde forretningen i næsten et halvt århundrede. Hans efterfølgere fører forretningen videre akkurat som dengang – og som den var blevet ført i hundrede år før min tid. Forretningen er nemlig fra 1835.

Den mangeårige indehaver af A.C. Perch's Thehandel i Kronprinsensgade, grosserer Ludvig Hincheldey, ved sit arbejde. Med stor omhu vejes teen af på den gamle messingvægt med lodder. I baggrunden ses de klargjorte papirposer til kundernes indkøb. Til ære for fotografen har Hincheldey lagt den brune kittel, men vest, urkæde, slips og knækflip var daglig påklædning. Om lidt gribes skeen, der ses yderst til højre, og teen blandes godt i messingbeholderen, inden den hældes på pose ledsaget af gode råd om te-brygningen. Sådan foregik det i min barndom – og i 1960, da billedet blev taget. NM.

Min far og mor gik gerne tur om søndagen. Jeg skulle med, hvad enten jeg havde lyst eller ej. Det var enten en hel-dagstur til Dyrehaven, hvor vi tog mad-pakker med, eller en kortere tur om for-middagen eller om eftermiddagen.

De korte ture gik næsten altid til Lan-gelinie, der – stort set – så ud dengang som i vore dage. Der var altid noget at kikke på, og vi mødte ofte bekendte, der skulle hilses på. På Langeliniebroen og ved Gefionspringvandet stod der *kanonfotografer*. Der var dengang tale om to forskellige forretningsmetoder. Den »rigtige« kanonfotograf sad på en stol ved siden af sit apparat og sine fremkal-der-remedier og ventede på kunderne. Det var navnlig turister, der gerne ville foreviges med Gefionspringvandet som baggrund.

Så blev der taget et billede efter alle kunstens regler med en gummibold som udløser. Gennem en sort fløjls-muffe, der skærmede for lyset, blev ne-gativet fisket ud af kassen. Så blev nega-tivet fremkaldt og affotograferet med det samme. Det sidste billede blev lige-ledes fremkaldt, og så var den forret-ning færdig. Sådanne kanonfotografer kunne man også finde bl.a. på Kongens Nytorv og på Rådhuspladsen.

Den anden slags fotografer havde et lidt mindre apparat stående på et stativ og rettet mod kommende fodgængere.

Kanonfotografen ved Gefionspringvandet havde mange kunder. Her er min søster fotograferet i 1927 sammen med sin morfar. Eget arkiv.

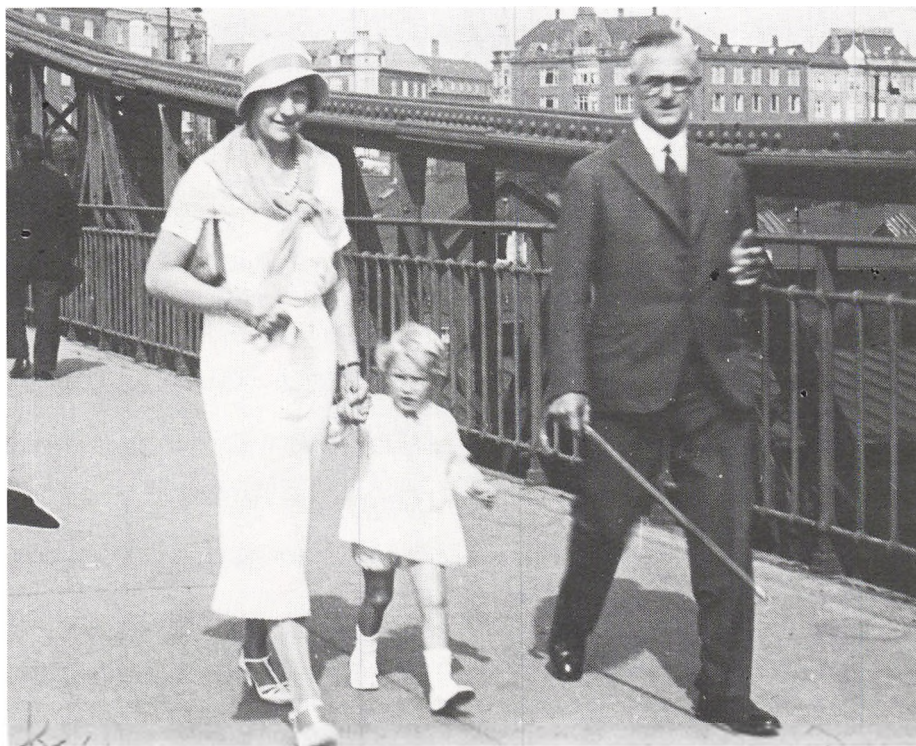
Alle blev fotograferet ved et drej på et lille håndsving, og så blev der rakt et kort frem mod dem eller de fotografe-rede i det øjeblik, de gik forbi. Jeg hu-sker endnu min skuffelse, for jeg tro-ede, at det var selve fotografiet, han rakte frem. Men det var »bare« et num-mer på negativet. Så kunne man ind-finde sig et par dage efter i fotografens butik og se resultatet, eventuelt købe billedet. Disse fotografer var der også

en del af rundt om i byen, f. eks. på Strøget ved Helligåndskirken.

Den fotografiske kvalitet af sådanne billeder var ikke særlig fremragende, men i tyverne og trediverne var der ikke ret mange, der fotograferede selv. Kodak gjorde sig i øvrigt i de år store anstrengelser for at få flere til at fotograferer, bl.a. ved salg af billige, men kluntede »kasseapparater« til 6×9-negativer. Der var ingen indstilling, det var bare at knipse, når man havde solen i ryggen og familien havde stillet sig op.

Mit barndomsland var Østerbrogade ned til Søerne på den ene side og hen til Østre Anlæg på den anden. Da jeg kom i skole, blev Sølvtorvet inddraget, for jeg gik i Krebs' Skole i Stockholmsgade.

En anden gadefotograf, der holdt til på Langeliniebroen, nøjedes med at optage et billede af de forbipasserende i håb om, at de senere ville komme og købe det. Det ville min far tilsyneladende gerne for at have et minde om familiens søndagstur til Langelinie i 1933. Eget arkiv.

En gang om året blev der arrangeret en skovtur, hvor alle på min skole skulle med. Man engagerede et drengeorkester – »Godthaab« tror jeg, det hed – og samtlige klasser blev marcheret op ud for skolen i Stockholmsgade, alle med flag. Skolebestyreren skridtede fronten af ved siden af den vandkæmmede dreng, der bar skolens fane, og så gik det ellers af sted til Østerport Station, fulgt af de fremmødte forældres beundrende blikke. Foto fra 1938. Krebs' Skoles arkiv.

Dengang gik der kun drenge, og der var kun første til femte klasse. Disciplinen var streng – måske endda strengere end på mange andre skoler – og der vankede klø, hvis man ikke opførte sig »ordentligt«. Men man lærte noget.

Uden at fortabe mig i skoleerindringer vil jeg nævne, at jeg på vej til skole ofte hilste på skolebestyrerens gamle far, der gik tur med sine to små gravhunde. Den brune hed »Kanel«, den sorte »Lakrids«. Det var den kendte tegner Alfred Schmidt, som i generationer morede sit publikum med sine tegninger, navnlig i »Blæksprutten«.

Lirekasser er en sjældenhed i dag. Man kan vist nok enkelte steder leje en lirekasse i dyre domme til en gadefest eller et andet specielt formål. Men i min barndom betød lirekassen det daglige brød for mange ældre, ofte invaliderede

mænd. Lirekassemanden fik udstedt en bevilling hos myndighederne og kunne så gå fra gård til gård og lade musikken skingre. For høres kunne den i alt fald.

Navnlig i ugerne op til jul var der gang i forretningen. De kære, gamle julesalmer blev udsat for lirekasse, og li-

Bestyreren på Krebs' Skole hed Erik Schmidt og var søn af den kendte tegner Alfred Schmidt, som i generationer henrykkede bl.a. læserne af »Blæksprutten«. Man kunne møde far og søn på tidlig morgentur i Østre Anlæg før skoletid. Foto fra ca. 1938. Krebs' Skoles arkiv.

Lirekassefolket blev snart klar over, at radioen blev en stadig større konkurrent til deres musik. Man måtte derfor i større omfang påkalde folks medlidenhed for at kunne tjene til livets ophold. Lirekassemanden på billedet har træben, og et stort skilt på instrumentet fortæller, at han er blevet »overkørt« af et tog i 1911, at det højre ben er opereret for ischias, samt at han ikke modtager invaliderente. Foto fra 1930'erne. NM.

rekassemandens kasket, der lå oven på instrumentet, blev tung af mønter.

Når lirekassemanden spillede i en gård, og man ville give ham en skærv,

169

Christian 10. red hver morgen en tur i Københavns gader – ganske alene. Det gjorde kongen umådelig populær i københavnernes øjne. På mange strækninger flokkedes cyklisterne omkring majestæten som en anden livvagt. Foto fra ca. 1938. KB.

blev femøren eller tiøren pakket ind i et lille stykke papir, inden den blev kastet ud fra fjerde sal. Mens de små papirspakker fra folks vinduer faldt ned omkring ham, nikkede han huldsaligt idet han drejede videre. Først når nummeret var til ende, gik han krumbøjet

rundt og samlede det beskedne udbytte sammen, inden han fortsatte til den næste gård.

Der var endnu et forhold, som var typisk for min barndom i København: Man kunne jævnligt møde kongen til hest i byens gader. Det er mærkeligt at tænke på, at Christian 10., der hægede meget om sin værdighed, på en så selvfølgelig måde blandede sig med den øvrige trafik. Somme tider mødte kongen en af de mange, han kendte. Så blev hesten holdt an og en lille samtale afviklet,

inden kongen red videre. Mange buk-
kede dybt for majestæten, når han red
forbi, men de fleste københavnere be-
tragede efterhånden kongens ridetur
som en del af deres hverdag. Svajerne
kunne stryge op langs hesten og råbe
»Dav, konge!« Det blev ikke taget unå-
digt op, og svajerne inkasserede – som

alle andre, der hilste – et nik og et smil.

Jeg har ofte set Christian 10. på ride-
stien langs daværende Østerbrogade.
Min mor pegede på rytteren og sagde:
»Det er kongen, der rider dér«. Og jeg
husker min store skuffelse over, at kon-
gen ikke, ligesom i eventyrene, havde
en fin guldkrone på hovedet.

Hvornår skete det?

Nogle årstal

- 1914 1. verdenskrig bryder ud
Sikringsstyrken indkaldes, neutralitetserklæring afgives og rigsdagen vedtager en række love, der skal regulere forholdene omkring krigssituationen
- 1915 Den engelske undervandsbåd E-13 angribes af tyske torpedobåde ved Saltholm
- 1916 Rejsegilde på det 3. Christiansborg Slot
- 1917 Boulevardbanen under Nørrevold anlægges
- 1918 Syndikalister stormer Børsen
Den spanske syge hærger i København
Uroligheder på Grønttorvet
1. verdenskrig slutter
- 1919 8-timers arbejdsdag indføres
Togulykken ved Vigerslev
- 1920 »Påskekrisen«. Tre regeringsskifter
- 1922 De første radioudsendelser finder sted
- 1923 Landmandsbanken rekonstrueres
- 1924 Københavns nye politigård tages i brug
- 1925 50.000 arbejdere lockouts
Kastrup Lufthavn tages i brug
Staten overtager radiofonien
- 1926 Forum åbnes med en biludstilling
- 1927 Grundtvigskirkens tårn indvies
- 1928 Flyveulykke over Østerbro
- Biskop Absalons 800 års fødselsdag fejres
- 1929 Københavns universitet fejrer 450 års jubilæum
Grundstenen til det nye nationalmuseum nedlægges
- 1930 Rejsegilde på »Stærkassen«
Svømmehallen på Østerbro tages i brug
- 1931 Den første danske tonefilm har premiere
»Bøffen« og »Bananen« kører om kap
- 1932 Gaden Bremerholm føres gennem Holmensgade-kvarteret
Britisk udstilling i København
- 1933 »Kanslergade-forliget«
Louis Armstrong besøger København
- 1934 Det første seksdagesløb afvikles
Det første S-tog sættes i drift
- 1935 Kronprins Frederik gifter sig
Bondetoget til kongen på Amalienborg
- 1936 S-togslinien gennemføres til Holte
Flyforbindelsen København-Aalborg åbnes
- 1937 Dagmar-teatret nedrives
Den nye Knippelsbro tages i brug
- 1938 Palladium-biografen åbnes
Hærens folkegasmaske kommer i handelen
- 1939 KTAS indfører »Frøken Klokken«
Ny byggeplan for staden København
2. verdenskrig bryder ud

Litteratur

- Ahm, Leif: *En verden i lyd og billeder*. 1972
- Andersen, Richard: *Danmark i 30'rne*. 1968
- Bygge og Bo. *Tidsskrift for moderne Hjem*. Årgang 1934-39
- Danmark gennem 35 år under een konge*. 1947
- Danmark i Fest og Glæde*. 1936
- Dansk kunsthistorie (Politiken)* bind 5. 1975
- 25 teatersæsoner* 1931 til 1956 v/ Sv.Kragh-Jacobsen
- Hvem byggede hvad?* (Politiken) bind 1. 1968
- Jensen, Sigurd: *Under fælles ansvar*. Københavns historie (Gyldendal) bind 5 – 1901–45. 1981
- Kjølbye, Bente: *København 1914–1939*
- København 1840–1940* v/ Axel Holm og Kjeld Johansen. 1941
- København fra boplads til storby*. 1948
- København Før og Nu*, 1–6. 1949–50
- Københavnertliv* 1912–1937 (bind 2). 1938
- Københavnsegnens grønne Områder* v/ Olaf Forchhammer m.fl. 1936
- Københavns Hvornår skete det?* 1979
- Langberg, Harald: *Danmarks Bygningskultur*, bind 2. 1955/78
- Lindeberg, Lars: *De så det ske*. *Danmark under 1. verdenskrig*. 1966
- Linvald, Steffen m.fl.: *Danmarks hovedstad fra landsby til storby*. 1948
- Linvald, Steffen: *København har moret sig*. 1966
- Mørch, Søren: *Den ny Danmarkshistorie 1880–1960*. 1982
- Nørgaard, Erik: *Levende billeder i Danmark*. 1971
- Politikens Danmarkshistorie* bind 13, *Velfærdsstaten på vej* (Erik Rasmussen) 1913–39. 1965
- Poulsen, John m.fl.: *Københavns S-bane 1934–84*. 1984
- Rasmussen, Steen Eiler: *København*. 1969
- Strøget – fra Kongens Nytorv til Raadhuspladsen*. 1931
- Så gik 75 år*. Jubilæumsskrift fra *Magasinet*. 1943
- Thomsen, Knud: *En dreng på Christianshavn*. Barndomsskildring fra 30'rne. 1979

Register

De med * mærkede sidetal angiver illustration. f = følgende side. ff = følgende sider.

Abell, Kjeld 34*, 104
Altaner 71*
Andersen, Lilli 89
Andersen, Vilhelm 123
d'Angleterre, Hotel 160*
Armstrong, Louis 104*, 105, 126

Badedragter 62*, 63*
Baker, Josephine 103*
»Bakkehusene« ved Bellahøj 76*
Banegraven ved Vesterport 19*
Baumann, Povl 72 f
»Bellavista«, Klampenborg 70*
Bellevue 87*
Bendtsen, Folmer 112, 113*
Bentsen, Ivar 75
Blågårds Plads 107 f
Borgerlån 33
Botved, A. P. 149
Boulevardbanens anlæg 137*
Brandstrup, Ludvig 104
Branner, H. C. 119
Brogade 18
Budcykler 39*, 40*
Bundgaard, Anders 107
»Bøffen« og »Bananen« 92*
Bønnelycke, Emil 102, 116

Carstensen, Svend 120
Casino 99
Christensen, Christian 42
Christensen, John 112*, forsidebilledet
Christian 10. 45, 124, 154, 153*, 155, 157*,
170*, 171
Cirkusbygningen 19, 103

Co-optimisterne 104

Damehatte 57*, 63 f
Dansk bilfabrikation 144
Dansk Byplanlaboratorium 85
Det Danske Luftfartsselskab 148
»Den lille Havfrue« 107*
»Det borende X« 158, 159*
DKW-bilen 143
Dyrehavsbakken 83*

Elfelt, Peter 93
»En Idealist« 101*
Engelhardt, Knud V. 130
Enkroneseddel 26*
Eriksen, Edvard 107

Fabrikslokale, 1920'erne 32*
Fairbanks, Douglas 154*
Falck-Hansen, Willy 92
Falcks Redningskorps 140*, 149*, 151*
Fischer, Leck 116
Fisker, P. A. 146*
Fisker & Nielsen 144 ff
»Fluepapiret« 86
Folkekøkkener 25*
Ford T 142*
Freddie, Wilhelm 113, 114*
Frederik, kronprins 154, 155*
Frederiksberggade 14
Friis, M. P. 47
Friluftsteatret i Dyrehaven 101*
Funktionalisme (»funktis«) 65 f
»Fyrtårnet og Bivognen« 96
Fønss, Olaf 94

Gabrielsen, Holger 100*
Gad, Emma 28 f
Gad, Urban 94
Gadehandler 33*
Gamacher 61
Gasbord 66*
Gigli, Benjamins 105
»Grøndalsvænge« 75*
Grønne områder 85*
Grønttorvet 15*, 16*
Göring, Hermann 149

Henningsen, Poul 68, 69*, 103
Henningsen, Thorkild 75 f
Herdal, Harald 117
Hincheldey, Ludvig 165*
Holm, Emil 121*, 122 f
»Hornbækhus« 74*

»Indenfor Murene« 100*
Ingrid, kronprinsesse 154, 155*
Ipsen, Bodil 100*

Jacobsen, Arne 70*, 144
Jacobsen, Else 89*
Jacobsen, Erhard 54*
Jensen, Arthur 97*
Johansen, Svend 114, 115*

»Kakkellovnsrøret« 146*
»Kanslergade-Forliget« 52 ff
Kaper, Ernst 45
Kaptajn Jespersen 125*
Klitgaard, Mogens 117
»Klokkehat« 57*
Knippelsbro 17*
Kofoeds Skole 35*
Kolonihaver 79, 80*, 81*, 82*
Kommunister 48
Kongens Nytorv 16, 160*
Krebs' Skole 167 f, 168*
Kristensen, Tom 116, 118*
Krystalapparat 120
Københavnskort 1930, 12–13

»Lagkagehuset« 18*
Landbrugernes Sammenslutning 51*
Langebro 11*, 12
Larsen, Aksel 49*, 50*
Larsen, Karl 109*
Lauritzen, Lau 95
Lawaetz, J. F. 125
Liebe, Otto 46
Lirekassemænd 169*
Lunding, Ib 131, 132
Lundstrøm, Vilhelm 109*, 110*
Lyngby Radio 120

Mantzius, Karl 95, 99
»Melodien, der blev væk« 34*, 104
Motorcykkeløb 90*
Munch, Peter 52
Munch-Petersen, Arne 48*
Munk, Kaj 99, 100, 118*
Mælkedrenge 38*

Nansen, Betty 99
Nathansen, Henri 99
Nazister 50
Neiendam, Sigrid 99, 100*
Nielsen, Asta 94
Nielsen, Kaj 108*
Nimbus 145 ff*
Nordisk Films-Kompagni 93
Nygaard, Axel 111

Olsen, Ole 93

Palladium-biografen 97 ff
Paludan, Jacob 116
»Paraplyen« 10*
Perch's Thehandel 165*
Petersen, Nis 116, 117*
Philipsen, Constantin 94
Pickford, Mary 154*
Plusfours 58*
Poulsen, Johannes 100*
Psilander, Valdemar 94, 95*
»Påskekrisen« 45, 46*

I august 1914 udbrød 1. verdenskrig og satte punktum for "de gode gamle dage". Selv om hovedstaden ikke blev inddraget direkte i kamphandlinger, mærkede man alligevel krigens gang, bl.a. på vareknapheden. Og samtidig med, at "gullasch-baroner" og aktiespekulanter tjente formuer, var der befolkningsgrupper, der led stor nød, og som f.eks. dårligt nok kunne få tag over hovedet.

De sociale brydninger afspejlede sig gennem 20'erne og 30'erne i københavnernes hverdag. "Syndikalisterne" førte sig frem, og med "Påsekrisen" i 1920 var man tæt på en revolution. Senere dukkede kommunister og nazister op i gadebilledet.

Jan Møller fortæller om, hvordan københavnernes boede, om kolonihaver, skovture, film, sport, teater, revy, kunst og litteratur. Om sporvogne og den nye S-tog, om biler og motorcykler. Der er endvidere afsnit om, hvad tøj man gik med, om radioens barn-dom og om de spændende begivenheder, der optog københavnernes dengang.

Serien om livet i København gennem tiderne er nu afsluttet og omfatter:

Borger i middelalderens København

Borger i Christian 4.s København

Borger i Holbergs København

Borger i voldenes København

Borger i klunketidens København

Borger i København mellem to verdenskrige

Naturligvis kan de enkelte bøger læses hver for sig og uafhængig af hverandre. Alligevel går der en rød tråd gennem serien, fordi en række emner - byens udseende, borgernes boliger, påklædning, arbejde og fritid, sociale forhold m.v. - går igen i hver enkelt af bøgerne.

Alle bøgerne er gennemillustreret med samtidige billeder og instruktive kort, som gør beretningerne levende og nærværende.

Bøgerne har bud til alle, der på en formøjelig og uhøjtidelig måde vil vide lidt mere om, hvordan det var at være borger i København.